

مجلة الحكمة

วารสารอัล-ฮิกมะฮฺ AL-HIKMAH JOURNAL

มหาวิทยาลัยฟาฏอนี Fatoni University

ปีที่ 10 ฉบับที่ 19 (เล่มที่ 1 มกราคม-มิถุนายน) 2563

วารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
<http://www.al-hikmah.ftu.ac.th>

วารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
Al-Hikmah Journal of Fatoni University

บทบรรณาธิการ

วารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี เป็นวารสารที่ตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่บทความวิชาการ (Article) บทความวิจัย (Research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและงานวิจัย ในการเป็นสื่อส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้ในสาขาวิชาสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อให้คณาจารย์ นักศึกษา และผู้ที่สนใจทั่วไป ได้มีความคิดสร้างสรรค์ด้านผลงานวิชาการและงานวิจัยสู่สังคม เพื่อเป็นสื่อกลางการนำเสนอสาระน่ารู้ด้านวิชาการต่างๆ แก่นักวิชาการและบุคคลทั่วไป บทความที่ได้ปรากฏในวารสารฉบับนี้ทุกบทความได้ผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิตรงตามสาขาวิชา (Peer Review) วารสารฉบับนี้เป็นวารสารปีที่ 10 ฉบับที่ 19 (ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม-มิถุนายน 2563) ประกอบด้วย 10 บทความ ซึ่งมีแขนงวิชาด้านต่างๆ อันได้แก่ การศึกษา และอิสลามานวัตกรรม มีเป้าหมายมุ่งพัฒนาเป็นวารสารที่มีมาตรฐานและคุณภาพการตีพิมพ์บทความ ตามเกณฑ์และข้อกำหนดของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI)

ในนามของกองบรรณาธิการวารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ขอขอบคุณผู้เขียนบทความทุกท่านที่ให้ความสนใจตีพิมพ์ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความประจำฉบับที่ได้สละและให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการตลอดจนคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ที่ให้การสนับสนุนการจัดทำวารสารฉบับนี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคณาจารย์ นักวิชาการ และผู้อ่านจะได้รับประโยชน์และข้อมูลทางวิชาการอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ หากท่านมีข้อคิดเห็นหรือคำแนะนำประการใดที่จะนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงวารสารให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น กองบรรณาธิการวารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ยินดีรับคำแนะนำด้วยความขอบคุณยิ่ง และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนให้วารสารฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

บรรณาธิการ

วารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

เจ้าของ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี 135/8 ม.3 ต.เขาตวม อ.ยะรัง จ.ปัตตานี 94160 / โทร 0-7341-8611-4 โทรสาร 0-7341-8615-6
วัตถุประสงค์	1. เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและงานวิจัย 2. เพื่อเป็นสื่อส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้ในสาขาวิชาสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คือ การศึกษา และ อิสลามานูวัตร์ โดยสนับสนุนให้คณาจารย์ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้มีความคิดสร้างสรรค์ด้านผลงานวิชาการและงานวิจัยสู่สังคม
ขอบเขตงาน	เป็นวารสารวิชาการที่ครอบคลุมในสาขาวิชาสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ โดยนำเสนอในรูปแบบ 1. บทความวิชาการ 2. บทความวิจัย 3. เวทีนำเสนอผลงานวิชาการ

คณะที่ปรึกษาวารสาร

นายกสภามหาวิทยาลัย
 อธิการบดี
 รองอธิการบดี
 รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย
 รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
 รองอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์และกิจกรรมพิเศษ
 รองอธิการบดีฝ่ายรองอธิการบดีฝ่ายบริการสังคมและสารสนเทศ
 รองอธิการบดีฝ่ายแผนและประกันคุณภาพการศึกษา
 รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาศักยภาพนักศึกษา
 รองอธิการบดีฝ่ายทรัพย์สินและวากัฟ
 ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายพัฒนาศักยภาพและกิจการสตรี
 คณบดีคณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์
 คณบดีคณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์
 คณบดีคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
 คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
 ผู้อำนวยการสถาบันภาษานานาชาติ
 ผู้อำนวยการสถาบันอิสลาม
 ผู้อำนวยการสำนักวิทยบริการ
 ผู้อำนวยการสำนักงานสภามหาวิทยาลัย
 ผู้อำนวยการสำนักบริการการศึกษา
 ผู้อำนวยการสำนักงานจัดหาทุนและพัฒนาบุคลากร

บรรณาธิการ	รองศาสตราจารย์ ดร.มูฮัมหมัดซากี เจ๊ะหะ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
รองบรรณาธิการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิบรอเฮม สือแม	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
กองบรรณาธิการ	รองศาสตราจารย์ ดร.เกษตรชัย และหิมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุสลัน อุทัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กาเดร์ สะอะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกรี หลังปูเต๊ะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อะหมัด ยีสุนทรง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิติริส ดาราไก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกสรี ลัดเลีย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จีระพันธ์ เดมะ อาจารย์ ดร.กัลยาณี เจริญช่างนุชมี อาจารย์ ดร.มูฮัมหมัดรูยานี บากา Dato' Assoc. Prof. Dr. Mohd. Rodi Usman Prof. Dr. Mohd Nasran Mohamad	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา มหาวิทยาลัยฟาฏอนี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี สำนักศึกษาธิการ ภาค 12 University Of Science Malaysia (USM) The National University of Malaysia (UKM)

ผู้ประเมินบทความประจำฉบับ (Peer Review)

ศาสตราจารย์ ดร.ชาการียา หะมะ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
รองศาสตราจารย์ ดร.อานิส พัฒนปรีชาวงศ์	มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลรอซิด หะมีแย	มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอ สาเมาะ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลรอซิง สะแต	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอ กาเต๊ะ	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยูโซะ สีเตะ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาหะมะกอซี กาซอ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รูฮานา สาแมง	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ซอลีฮะห์ หะยีสะมะแอ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รอซิดะห์ หะนะกาแม	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
อาจารย์ ดร.โรสวรรณา เซฟโคลาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา
อาจารย์ ดร.อิสมาอิล ราโอบ	มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
อาจารย์ ดร.อิลยัส สีเตะ	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

พิธีงานอักษร	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิบรอเฮม เต๊ะแห อาจารย์ วิไลวรรณ กาเจอร์ อาจารย์ คอลีเยาะ ลอกาซอ
ฝ่ายจัดการ	นายฟาริด อับดุลลอห์หะซัน นายอาสมิง เจ๊ะอาแซ
รูปแบบ	นางสาวรอหานิง หะนะกาแม นายมุฮัมหมัด สนิ นางสาวกามีละ สาอะ
กำหนดออก	ปีละ 2 ฉบับ (ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน) (ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม)
การเผยแพร่	แจกจ่ายฟรีแก่ห้องสมุดของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษาทั้งในและนอกประเทศ
การบอกรับและติดต่อ	สำนักงานกองบรรณาธิการวารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ตู้ ปณ.142 อ.เมือง จ.ยะลา 95000 โทรศัพท์ (073) 418611-4 ต่อ 124 โทรสาร (073) 418615-6 Email: gsyiu๒๐๑๕@gmail.com
รูปเล่ม	โครงการจัดตั้งสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์มิตรภาพ เลขที่ 5/49 ถนนเจริญประดิษฐ์ ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94000 โทร (073) 331429
ข้อกำหนดวารสาร	1. ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบ แต่อย่างใดของคณะกองบรรณาธิการ 2. ไม่สงวนลิขสิทธิ์ในการคัดลอกแต่ให้อ้างอิงแสดงที่มา

บทความวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายตลาดทุนอิสลามในประเทศไทยมาเลเซีย สิงคโปร์
สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และ สหราชอาณาจักร

ชาการียา หะมะ*, ซอบีเราะห์ การ์ยอ**, นูรีซัน หะมะ***

*ศาสตราจารย์, ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์, คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ และอาจารย์ประจำ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

***อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาอาหรับ, คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

บทคัดย่อ

สินทรัพย์ทางการเงินอิสลามมีมูลค่า 2.2 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งขยายตัวประมาณ 7% จากปี พ.ศ.2558 และคาดว่าจะในปี พ.ศ. 2565 สินทรัพย์ทางการเงินอิสลามจะเพิ่มขึ้นเป็น 3.8 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งเป็นขยายตัวอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี สินทรัพย์ทางการเงินอิสลามที่มีอัตราการเจริญเติบโตมากที่สุด คือ ตลาดศุ๊กและกองทุนอิสลาม ซึ่งตลาดศุ๊กมีมูลค่า 344,770 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี พ.ศ. 2559 เพิ่มขึ้น 32.58% จากปี พ.ศ. 2555 ส่วนกองทุนรวมอิสลามมีมูลค่า 91,233 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี พ.ศ. 2559 ปี เพิ่มขึ้น 101% จากปี พ.ศ. 2555 ประเทศมาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ สิงคโปร์ และ สหราชอาณาจักร ได้ประกาศตัวและตั้งเป้าหมายของประเทศของตนให้กลายเป็นศูนย์กลางการเงินอิสลาม ซึ่งแต่ละประเทศได้มีการพัฒนาระบบนิเวศของการเงินอิสลามที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับบริบทของแต่ละประเทศเพื่อรองรับการขยายตัวของการเงินอิสลามอย่างมั่นคงและยั่งยืน

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลามในประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และสหราชอาณาจักร เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลามที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลักในการศึกษา วิเคราะห์ เปรียบเทียบ และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เพื่อหาข้อเท็จจริงบางประการประกอบการศึกษาวิเคราะห์ โดยเปรียบเทียบประเด็นการกำกับดูแลตลาดทุนอิสลามและลักษณะริอะฮิบาล กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการออกศุ๊กและกองทุนรวมอิสลาม และแนวปฏิบัติในการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮฺ งานวิจัยนี้พบว่าตลาดทุนอิสลามของประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และ สหราชอาณาจักร อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานที่กำกับดูแลตลาดหลักทรัพย์ของแต่ละประเทศ โดยมีรูปแบบการชะรีอะฮิบาล 2 รูปแบบ คือ ชะรีอะฮิบาล 2 ระดับ ประกอบด้วยมาเลเซียและสหรัฐอาหรับ เอมิเรตส์ และชะรีอะฮิบาลระดับเดียว ประกอบด้วยประเทศไทย สิงคโปร์ และสหราชอาณาจักร สำหรับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับศุ๊ก ประเทศไทย มาเลเซีย และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์มีกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน ในขณะที่สิงคโปร์ และสหราชอาณาจักรไม่ได้มีกฎหมายดังกล่าว ส่วนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลามนั้น มาเลเซียและสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์มีกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน โดยที่ประเทศไทย สิงคโปร์ และส

พระราชอาณาจักรมีได้มีกฎหมายดังกล่าว ทั้งนี้ทุกประเทศมีเกณฑ์ในการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ ซึ่งประเทศไทย สิงคโปร์ และสหราชอาณาจักรใช้เกณฑ์เดียวกัน คือ เกณฑ์ของ FTSE Russel ส่วนสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ใช้เกณฑ์ของ Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions และมาเลเซียมีเกณฑ์ที่กำหนดโดยสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์มาเลเซีย งานวิจัยนี้เสนอแนะให้ประเทศไทยพัฒนาตลาดทุนอิสลามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหลักชะรีอะฮ์ รัฐบาล กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลาม เกณฑ์การคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ และการบริหารความเสี่ยงด้านชะรีอะฮ์ เพื่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายและเป็นที่ยอมรับของนานาชาติ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาตลาดทุนอิสลามของประเทศไทยอย่างมั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ : กฎหมายตลาดทุนอิสลาม ศุฎก กองทุนอิสลาม

Analyze and compare the laws related to the Islamic capital market in Thailand, Malaysia, Singapore, the United Arab Emirates, and the United Kingdom

Zakariya Hama, Sobiroh Kariyo**, Nurisan Hama ****

**Professor, Department of Law, Faculty of Islamic Studies and Law, Fatoni University*

*** Asst. Prof. and Lecturer, Faculty of Science and Technology*

**** Lecturer, Department of Arabic Language, Faculty of Arts and Social Science, Fatoni University*

Abstract

The value of Islamic finance assets was 2.2 trillion US Dollars in 2016 which grew for about 7% from 2015. In 2022, Islamic finance assets are expected to reach 3.8 trillion US Dollars showing a continuous expansion every year. The highest growth of Islamic finance assets rate are Sukuk markets and Islamic funds. The value of Sukuk market was 344,770 million US Dollars in 2016 which increased by 32.58% from 2012. The Islamic Mutual Funds was valued at 91,233 million US Dollars in 2016 which increased by 101% from 2012. Malaysia, the United Arab Emirates, Singapore, and the United Kingdom declared themselves and set the goals for their countries as the hub of Islamic finance. These countries have developed different Islamic finance ecosystems according to the context of their countries to support the stable and sustainable expansion in Islamic Finance.

The objective of this research is to study, analyze and compare the laws related to the Islamic capital market in Thailand, Malaysia, Singapore, the United Arab Emirates, and the United Kingdom in order to provide suggestions for the development and improvement of laws related to the Islamic capital market that are consistent and appropriate to the Thai context. It is a qualitative method using documentary research. This research bases on comparative study and uses in-depth interviews to find some facts for the analysis by comparing issues of oversight of the Islamic capital market and Shariah governance Laws related to issuing Sukuk and Islamic mutual funds and guidelines for stock screening according to Shariah principles. This research found that the Islamic capital markets of Thailand, Malaysia, Singapore, the United Arab Emirates, and the United Kingdom are under the supervision of the governing body of the stock exchange of each country. There are 2 types of Shariah governance, which are the two tier of Shariah governance consists of

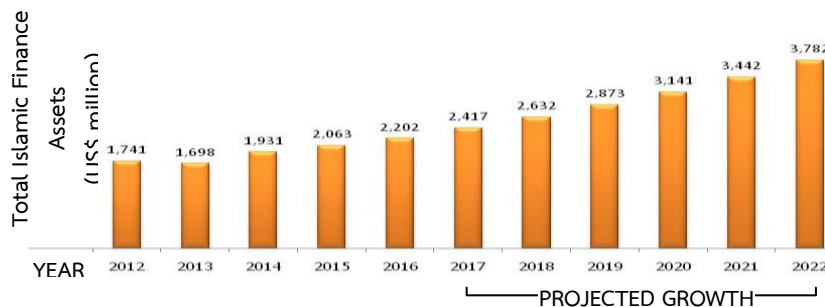

Malaysia and the United Arab Emirates, and the one tier of Shariah governance consists of Thailand, Singapore, and the United Kingdom. The laws related to Sukuk, Thailand, Malaysia, and the United Arab Emirates have specific laws related to it which more or less comparable while Singapore and the United Kingdom do not have such laws. As for the laws related to Islamic mutual funds, Malaysia and the United Arab Emirates are similar to have specific laws, while Thailand, Singapore, and the United Kingdom do not have such laws. All countries have criteria for screening stocks that are Shariah-Compliant. Thailand, Singapore, and the United Kingdom use the same criteria, FTSE Russel, while the United Arab Emirates uses the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions criteria, and Malaysia has the criteria set by the Shariah Advisory Council of the Securities Commission Malaysia. This research suggests that Thailand should develop the Islamic capital market on the issues related to Shariah governance, the Laws related to Islamic Mutual funds, the stock screening criteria that are consistent with Shariah principles and Shariah risk management. As a result, it can increase the confidence of investors and all parties involved and can be accepted internationally, which will impact the development of the Islamic capital market of Thailand steadily and sustainably.

Keywords: Islamic Capital Market Law, Sukuk, Islamic Fund

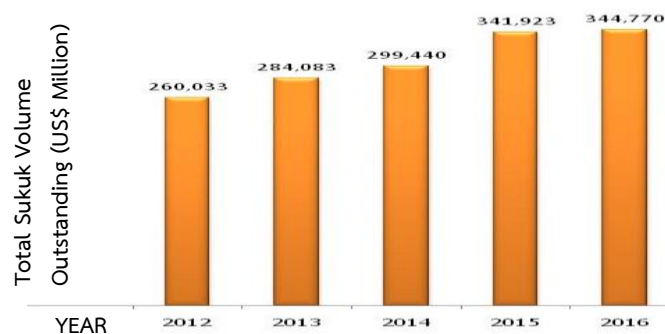
บทนำ

ในปี พ.ศ. 2559 สินทรัพย์ทางการเงินอิสลามมีมูลค่า 2.2 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ เพิ่มขึ้นจาก 2.06 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งขยายตัวประมาณ 7% และคาดว่าจะในปี พ.ศ. 2565 สินทรัพย์ทางการเงินอิสลามจะเพิ่มขึ้นเป็น 3.8 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งสินทรัพย์ทางการเงินอิสลามได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี ดังรูปที่ 1

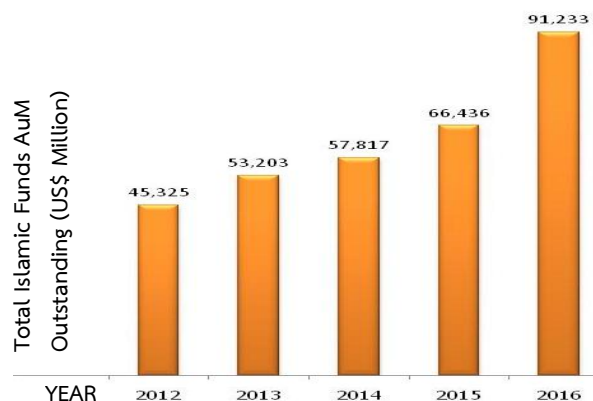

รูปที่ 1 ขนาดและการขยายตัวของสินทรัพย์ทางการเงินอิสลามทั่วโลก Thomson Reuters, (2560, 11)

สินทรัพย์อิสลามที่มีอัตราการเจริญเติบโตมากที่สุด คือ ตลาดสุกุกและกองทุนรวมอิสลาม ตลาดสุกุกมีมูลค่า 260,033 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2555 เพิ่มขึ้นเป็น 344,770 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งมีอัตราการเพิ่มประมาณ 32.58% ส่วนกองทุนรวมอิสลามมีมูลค่า 45,325 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2555 เพิ่มขึ้นเป็น 91,233 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งมีอัตราการเพิ่มขึ้นประมาณ 101% ดังรูปที่ 2 และ 3

รูปที่ 2 ขนาดและการขยายตัวของสุกุก Thomson Reuters, (2560, 54)

รูปที่ 3 ขนาดและการขยายตัวของกองทุนอิสลาม Thomson Reuters, (2560, 60)

ประเทศมาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ สิงคโปร์ และสหราชอาณาจักร ได้ประกาศตัวและตั้งเป้าหมายของประเทศของตนให้กลายเป็นศูนย์กลางการเงินอิสลาม ซึ่งแต่ละประเทศได้มีการพัฒนาระบบนิเวศของการเงินอิสลามที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับบริบทของแต่ละประเทศ ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นที่ต้องทำการศึกษา วิเคราะห์ เปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลาม โดยเลือกศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับศุภกและกองทุนรวมอิสลาม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีสัดส่วนการเจริญเติบโตสูงสุดในตลาดทุนอิสลาม และเลือกประเทศอาเซียน กลุ่มประเทศความร่วมมืออ่าวอาหรับ และประเทศยุโรป โดยผู้วิจัยได้เลือกประเทศอาเซียน คือ ประเทศไทย มาเลเซีย และสิงคโปร์ และกลุ่มประเทศความร่วมมืออ่าวอาหรับคือสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ซึ่งเป็นประเทศที่มีกฎหมายเกี่ยวกับตลาดทุนอิสลามที่ทันสมัยที่สุด และประเทศยุโรปคือสหราชอาณาจักร ซึ่งเป็นประเทศที่มีนโยบายและแผนการสนับสนุนการทางการเงินอิสลามอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลามที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของไทย เพื่อพัฒนาตลาดทุนอิสลามในประเทศไทยไปสู่การแข่งขันและการดำเนินการที่เป็นสากลให้ได้ในอนาคต ให้สามารถเป็นตลาดทุนคู่ขนานกับตลาดทุนกระแสหลักในการระดมเงินออมและเงินทุนจากภายในประเทศและจากต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าเทียมกับมาตรฐานสากล ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ลงทุนและผู้ต้องการระดมทุน ไม่ว่าจะเป็นบริษัทหรือสถาบันการเงิน เช่น สหกรณ์อิสลาม บริษัทประกันภัยที่ประกอบธุรกิจตะกาฟูล ธนาคารอิสลาม บริษัทหลักทรัพย์ที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับกองทุนอิสลามทั้งในประเทศ ภูมิภาค และนานาชาติ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา วิเคราะห์และเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลามในประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์และสหราชอาณาจักร
2. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลามที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

วิธีการวิจัย

การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลักในการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เพื่อหาข้อเท็จจริงบางประการประกอบการศึกษาวิเคราะห์ ในการวิจัยจะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ดังนี้

การวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษารวบรวม วิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิจากเอกสารวิชาการ รายงานผลการวิจัย หนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากเอกสารอื่นทั้งของไทยและของต่างประเทศ โดยเน้นศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลามในส่วนของศุภกและกองทุนรวมอิสลามในประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และ สหราชอาณาจักร และวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เพื่อนำมาซึ่งข้อเสนอแนะในการพัฒนาและปรับปรุงกฎหมายที่สอดคล้องกับบริบทไทยให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์และสนทนากับผู้เกี่ยวข้องกฏหมายตลาดทุนอิสลามโดยอาศัยวิธีการเลือกแบบเจาะจงทั้งของประเทศไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และ สหราชอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศุภกและกองทุนอิสลาม เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงประกอบการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจะใช้

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้เก็บรวบรวมมาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา กำหนดหัวข้อสำคัญนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อกำหนดแนวคิดสำคัญอันเป็นแก่นสาระอันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

1. เปรียบเทียบการกำกับดูแลตลาดทุนอิสลามและหลักชะรีอะฮ์บิบาลและอภิปรายผล

1.1 เปรียบเทียบการกำกับดูแลตลาดทุนอิสลามและอภิปรายผล

ตลาดทุนอิสลามในประเทศมาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์และไทยอยู่ภายใต้กำกับดูแลของ คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์มาเลเซีย คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ไทย ตามลำดับ ซึ่งสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์จะมีอีกหน่วยงานหนึ่งเพิ่มเติมในการกำกับดูแล คือ ธนาคารกลางสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ (Capital Markets and Services Act, 2007 : 15), (Federal Law concerning the Emirates Securities and Commodities Authority and Market, 2000 :4), (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2561 : 75)

ส่วนสิงคโปร์และสหราชอาณาจักรหน่วยงานที่กำกับดูแลตลาดทุนอิสลาม คือธนาคารกลางประเทศสิงคโปร์และ The Financial Conduct Authority ตามลำดับ (Securities and Future Act, 2006 : 43-46) และหน่วยงานกำกับดูแลตลาดทุนอิสลามของทั้ง 5 ประเทศดังกล่าวมีโครงสร้างอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ กระทรวงการคลังของแต่ละประเทศอีกระดับหนึ่ง

จากการศึกษาเปรียบเทียบการกำกับดูแลตลาดทุนอิสลามในมาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ สิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และประเทศไทย สามารถสรุปดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหน่วยงานกำกับดูแลตลาดทุนอิสลาม

ลำดับ	ประเทศ	หน่วยงานกำกับดูแลตลาดทุนอิสลาม
1	มาเลเซีย	คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์มาเลเซีย
2	สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์	คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้า ธนาคารกลางสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์
3	สิงคโปร์	ธนาคารกลางประเทศสิงคโปร์
4	สหราชอาณาจักร	The Financial Conduct Authority
5	ไทย	คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์

ดังนั้นตลาดทุนอิสลามของ 5 ประเทศเป็นส่วนหนึ่งของตลาดหลักทรัพย์ ไม่ได้อยู่ในรูปแบบตลาดทุนอิสลามที่เป็นเอกเทศ ซึ่งตราสารทางการเงินอิสลามก็เป็นเครื่องมือทางการเงินชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในตลาดหลักทรัพย์ทั่วไป เช่น ศุ๊กก กองทุนอิสลาม และหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ เป็นต้น การกำกับดูแลตลาดทุนอิสลามในประเทศเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะมีหน่วยงานกำกับดูแลที่แตกต่างกัน แต่ก็มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือการควบคุมและดูแลเพื่อคุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการกำกับและดูแลตลาดทุนอิสลามในประเทศไทย โดยคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์เป็นการกำกับและดูแลที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยแล้ว

1.2 เปรียบเทียบหลักชะรีอะฮ์อียาลและอียิปรายผล

สิงคโปร์ สหราชอาณาจักรและไทยมิได้จัดให้มีคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติ แต่มาเลเซียและสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ได้กำหนดวิธีการการกำกับดูแลตลาดทุนอิสลามเพื่อให้ธุรกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตลาดทุนเป็นไปตามหลักชะรีอะฮ์ หรือ ชะรีอะฮ์อียาลเป็น 2 ระดับ (Two-Tier Shariah Governance) คือ ระดับชาติและระดับสถาบัน โดยมาเลเซียมีสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ของคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์มาเลเซียซึ่งผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในหลักธุรกรรมอิสลาม หลักนิติศาสตร์อิสลามและหลักการเงินอิสลามและได้รับความเห็นชอบจากพระราชกฤษฎีกาแห่งมาเลเซีย เป็นองค์กรที่มีอำนาจในการกำกับดูแลหลักชะรีอะฮ์ในตลาดทุนอิสลาม มีอำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบความถูกต้องตามหลักชะรีอะฮ์ของหลักทรัพย์ในตลาดทุนอิสลาม ออกระเบียบและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดทุนอิสลาม ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับหลักทรัพย์ในตลาดทุนอิสลาม รวมถึงการให้ความเห็นแก่อนุญาโตตุลาการและศาลเพื่อใช้ประกอบการตัดสินคดีความที่เกี่ยวข้องกับหลักทรัพย์ในตลาดทุนอิสลามซึ่งความเห็นของสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์จะมีผลเหนือกว่าคำตีความขอคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับสถาบัน (Shariah Committee) อื่นๆ และมีผลบังคับใช้ตามกฎหมายที่ศาลหรือผู้ไต่สวนคดีจะต้องยึดเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินคดีความ ปัจจุบันสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ของคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์มาเลเซียประกอบด้วยคณะกรรมการ 9 คน และคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์มาเลเซียกำหนดห้ามผู้ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ระดับชาติดำรงตำแหน่งคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับสถาบัน เพื่อป้องกันการขัดกันแห่งผลประโยชน์ (Conflict of Interests) (Capital Markets and Services Act, 2007 : 316)

สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์มีคณะกรรมการชะรีอะฮ์สูงสุด ซึ่งแต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหลักธุรกรรมการเงินอิสลาม ซึ่งมีหน้าที่ในการกำกับดูแลการเงินและการธนาคารอิสลามในสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ มีอำนาจหน้าที่ในการออกระเบียบ กฎเกณฑ์แนวปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและธุรกรรมทางการเงินอิสลามและกำกับดูแลคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับสถาบันให้ปฏิบัติตามหลักชะรีอะฮ์อย่างเคร่งครัดซึ่งความเห็นของคณะกรรมการชะรีอะฮ์สูงสุดเป็นความเห็นที่ต้องถือปฏิบัติ ปัจจุบันคณะกรรมการชะรีอะฮ์สูงสุดประกอบด้วยคณะกรรมการ 5 คน (Decretal Federal Law Regarding the Central Bank & Organization of Financial Institutions and Activities, 2018 : 17)

มาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และประเทศไทยกำหนดการกำกับดูแลระดับสถาบัน โดยคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับสถาบันที่เกี่ยวข้องกับหลักทรัพย์ที่นำเสนอในตลาดทุน เช่น ศุ๊กก กองทุนรวมอิสลาม เป็นต้นซึ่งการแต่งตั้งคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับนี้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ เพื่อให้คำปรึกษาเกี่ยวกับประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับหลักชะรีอะฮ์และรับรองความถูกต้องของธุรกรรมตามหลักชะรีอะฮ์ด้วยและในทางปฏิบัติสถาบันการเงินที่ให้บริการการเงินอิสลามในสิงคโปร์และสหราชอาณาจักรจะแต่งตั้งที่ปรึกษาชะรีอะฮ์เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชะรีอะฮ์และรับรองความถูกต้องของธุรกรรมตามหลักชะรีอะฮ์ด้วย จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปหลักชะรีอะฮ์อียาลดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบหลักชะรีอะฮ์อียาล

ลำดับ	ประเทศ	คณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติ จำนวน/	คณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับ สถาบัน จำนวน/
1	มาเลเซีย	มี /9 คน	มี
2	สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์	มี /5-7 คน	มี
3	สิงคโปร์	ไม่มี	มี
4	สหราชอาณาจักร	ไม่มี	มี
5	ไทย	ไม่มี	มี

จากการศึกษาพบว่าหลักชะรีอะฮ์อิสลามเป็นหลักการสำคัญที่มีผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของนักลงทุนและการยอมรับของนานาชาติ โดยเฉพาะนักลงทุนที่เลือกการลงทุนทางเลือกที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ ซึ่งจะเลือกลงทุนในประเทศที่มีหลักชะรีอะฮ์อิสลามที่สมบูรณ์แบบทั้ง 2 ระดับมากกว่าประเทศอื่น ๆ เพื่อป้องกันความเสี่ยงในการขัดต่อหลักชะรีอะฮ์ และเป็นที่ประจักษ์ว่าประเทศที่ประยุกต์หลักชะรีอะฮ์อิสลามแบบสมบูรณ์แบบมีพัฒนาการและการขยายตัวของตลาดทุนอิสลามอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ดังนั้นประเทศไทยควรพัฒนาหลักชะรีอะฮ์อิสลามให้เป็น 2 ระดับเพื่อรองรับการพัฒนาของตลาดทุนอิสลามที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

2. เปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับศุฎกและอภิปรายผล

สิงคโปร์และสหราชอาณาจักรได้มีการออกกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับศุฎก ซึ่งกระบวนการออกศุฎกต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการออกตราสารหนี้และในทางปฏิบัติจะมีการแต่งตั้งคณะกรรมการชะรีอะฮ์เพื่อให้คำปรึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องชะรีอะฮ์และรับรองความถูกต้องของศุฎกด้วย

มาเลเซีย สหราชอาณาจักรเอมิเรตส์ และไทยได้ออกกฎหมายเฉพาะเกี่ยวกับศุฎกในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เช่น มาเลเซียมีกฎหมาย 2 ฉบับ คือแนวปฏิบัติเกี่ยวกับศุฎกและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับทรีสต์ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกโดยอำนาจของคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์มาเลเซีย สหราชอาณาจักรเอมิเรตส์มีกฎหมาย 4 ฉบับ คือคำสั่งคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าเกี่ยวกับการออกศุฎก พ.ศ. 2548 คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมเกี่ยวกับการออกตราสารหนี้และศุฎก พ.ศ. 2549 คำสั่งคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าเกี่ยวกับระบบศุฎก พ.ศ. 2557 คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าเกี่ยวกับการเสนอและออกตราสารการเงินอิสลาม พ.ศ. 2561 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกโดยอำนาจของประธานและคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าและประเทศไทยมีกฎหมาย 3 ฉบับ คือประกาศคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ที่ กต. 18/2553 เรื่องหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการเป็นทรีสต์ในธุรกรรมที่เกี่ยวข้องกับศุฎก ประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุนที่ ทด.2/2554 เรื่องข้อกำหนดที่เกี่ยวกับการออกและเสนอขายศุฎกและเปิดเผยข้อมูล ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ที่ สด. 6/2554 เรื่องข้อกำหนดเพิ่มเติมที่เกี่ยวกับการออกและเสนอขายศุฎกซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกโดยอำนาจของคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์คณะกรรมการกำกับตลาดทุนและสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ดังนั้นระดับของกฎหมายของ 3 ประเทศ มีความใกล้เคียงกัน กล่าวคือเป็นกฎหมายที่ออกโดยคณะกรรมการกำกับดูแลตลาดทุนที่เกี่ยวข้องของแต่ละประเทศ

จากการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับศุฎกในมาเลเซีย สหราชอาณาจักรเอมิเรตส์ สิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และประเทศไทย สามารถสรุปดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องศุ๊ก

ลำดับ	ประเทศ	กฎหมายหลัก
1	มาเลเซีย	แนวปฏิบัติเกี่ยวกับศุ๊ก แนวปฏิบัติเกี่ยวกับทรัสต์
2	สหรัฐอเมริกา เอมิเรตส์	คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และสินค้าเกี่ยวกับการออกศุ๊ก พ.ศ.2548 คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และสินค้าเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมเกี่ยวกับการออกตราสารหนี้และศุ๊ก พ.ศ.2549 คำสั่งคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้า เกี่ยวกับระบบศุ๊ก พ.ศ.2557 คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และสินค้าเกี่ยวกับการเสนอและออกตราสารการเงินอิสลาม พ.ศ. 2561
3	สิงคโปร์	ไม่มีกฎหมายเฉพาะ
4	สหราชอาณาจักร	ไม่มีกฎหมายเฉพาะ
5	ไทย	ประกาศคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ที่ กด. 18/2553 เรื่องหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการเป็นทรัสต์ในธุรกรรมที่ เกี่ยวกับศุ๊ก ประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุนที่ ทด. 2/2554 เรื่อง ข้อกำหนดเกี่ยวกับการออกและเสนอขายศุ๊กและเปิดเผยข้อมูล ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาด หลักทรัพย์ ที่ สด. 6/2554 เรื่อง ข้อกำหนดเพิ่มเติมที่เกี่ยวกับการ ออกและเสนอขายศุ๊ก

สำหรับประเทศไทยนั้นกฎหมายที่เกี่ยวข้องศุ๊กที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศแล้ว อาจมีการแก้ไขเพิ่มเติมเล็กน้อยเพื่อความสมบูรณ์ คือควรแก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 4 ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ 2535 คือนิยามหรือความหมายของหลักทรัพย์ โดยเพิ่ม ศุ๊ก เป็น (10) และแก้ไข (10) เดิม เป็น (11) และเพิ่มเติมความหมายของศุ๊กในมาตรานี้ด้วย เนื่องจากประกาศคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ที่ กจ 10/2552 กำหนดให้ใบทรัสต์ (Trust Certificate) เป็นหลักทรัพย์ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ 2535 ซึ่งศุ๊กคือ ใบทรัสต์ชนิดหนึ่ง จึงควรเพิ่มเติมนิยามศุ๊กในมาตรา 4 ด้วยเพื่อความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3.เปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลามและอภิปรายผล

สิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และประเทศไทย มิได้มีการออกกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลาม ซึ่งกระบวนการจัดตั้งกองทุนรวมอิสลามต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวม และในทางปฏิบัติจะต้องมีการรับรองความถูกต้องโดยคณะกรรมการชะรีอะฮ์

สำหรับมาเลเซียและสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ได้ออกกฎหมายเฉพาะเกี่ยวกับศุภกในลักษณะที่ใกล้เคียงกันซึ่ง มาเลเซียมี 2 ฉบับ คือ แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารจัดการกองทุนอิสลามและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับกองทุนรวมซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกโดยอำนาจของคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์มาเลเซีย และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์มีกฎหมาย 2 ฉบับเช่นกัน คือ คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าเกี่ยวกับระบบกองทุนรวม พ.ศ. 2559 และคำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้าเกี่ยวกับการทำงานของกองทุนรวม พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกโดยอำนาจของประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์และสินค้า

ดังนั้นระดับของกฎหมายของ 2 ประเทศมีความใกล้เคียงกันเช่นกัน กล่าวคือเป็นกฎหมายที่ออกโดยคณะกรรมการที่มีอำนาจกำกับและดูแลตลาดทุนอิสลามที่เกี่ยวข้องของแต่ละประเทศ

จากการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลามในมาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ สิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และประเทศไทย สามารถสรุปผลดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนอิสลาม

ลำดับ	ประเทศ	กฎหมายหลัก
1	มาเลเซีย	แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารจัดการกองทุนอิสลาม แนวปฏิบัติเกี่ยวกับกองทุนรวม
2	สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์	คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และสินค้าเกี่ยวกับระบบกองทุนรวม พ.ศ.2559 คำสั่งประธานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และสินค้าเกี่ยวกับการทำงานของกองทุนรวม พ.ศ.2562
3	สิงคโปร์	ไม่มีกฎหมายเฉพาะ
4	สหราชอาณาจักร	ไม่มีกฎหมายเฉพาะ
5	ไทย	ไม่มีกฎหมายเฉพาะ

ดังนั้นประเทศไทยควรออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลาม เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องเฉพาะเหมือนกับศุภก โดยควรแก้ไขเพิ่มเติมความหมายของการบริหารจัดการกองทุนรวมอิสลามในมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ 2535 และ ควรพัฒนากฎหมายอิสลามที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลาม เพื่อเพิ่มโอกาสการขยายและเติบโตของกองทุนรวมอิสลาม โดยสามารถแก้ไขกฎหมายใน 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 ออกเป็นประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุน เรื่อง หลักเกณฑ์การจัดการกองทุนรวมอิสลาม โดยอาศัยอำนาจ ตามมาตรา 16 (6) ประกอบมาตรา 117 ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ 2535 หรือ

รูปแบบที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติมประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุนที่ ทน. 88/2558 เรื่อง การจัดตั้งกองทุนรวมเพื่อผู้ลงทุนทั่วไปและผู้ลงทุนที่มีไชรายย่อย และการเข้าทำสัญญาบริหารจัดการกองทุนส่วนบุคคล โดยเพิ่มข้อ 5/1 เกี่ยวกับการแต่งตั้งคณะกรรมการชำระหนี้ของกองทุนรวมอิสลามและการลงทุนของกองทุนรวมอิสลามที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์

4. เปรียบเทียบแนวปฏิบัติในการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์และอภิปรายผล

แนวปฏิบัติในการคัดกรองหุ้นของ 5 ประเทศมี 2 ระดับเหมือนกัน คือ การคัดกรองเชิงคุณภาพและการคัดกรองเชิงปริมาณ แต่จะมีความแตกต่างในรายละเอียด ดังต่อไปนี้
มาเลเซียมีแนวปฏิบัติในการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ ดังต่อไปนี้

1- การคัดกรองเชิงคุณภาพและการคัดกรองเชิงปริมาณ ซึ่งการคัดกรองเชิงคุณภาพจะพิจารณาธุรกิจที่ขัดกับหลักชะรีอะฮ์ คือ ธนาการ บริษัทประกันภัย การพนัน ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสุราและของสิ่งมีนเมา สุกร อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่ฮาลาล สถานบันเทิงไม่ว่าจะเป็นโรงภาพยนตร์ดนตรีสื่อลามก บุหรี่และยาสูบ ดอกเบี้ย และภาพลักษณ์ของธุรกิจต่อหลักชะรีอะฮ์

2- การคัดกรองเชิงปริมาณจะพิจารณาจากรายได้ หนี้สิน และเงินสดของบริษัทดังต่อไปนี้

-รายได้หรือกำไรก่อนหักภาษีจากสถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องกับดอกเบี้ย เช่น ธนาการ บริษัทประกันภัย การพนัน ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสุราและของสิ่งมีนเมา สุกร อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่ ฮาลาล สถานบันเทิงไม่ว่าจะเป็นโรงภาพยนตร์ดนตรีสื่อลามก บุหรี่และยาสูบ ดอกเบี้ย เงินปันผลที่ขัดต่อหลักชะรีอะฮ์ต้องน้อยกว่า 5%

-รายได้หรือกำไรก่อนหักภาษีจากการซื้อขายหุ้น ธุรกิจนายหน้าค้าหลักทรัพย์ ค่าเช่าที่ได้รับจากกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องกับชะรีอะฮ์และกิจกรรมอื่น ๆ ที่ถือว่าไม่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ ต้องน้อยกว่า 20%

-สัดส่วนของหนี้ต้องน้อยกว่า 33% ของสินทรัพย์รวม

-สัดส่วนของเงินสดน้อยกว่า 33% ของสินทรัพย์รวม (Securities Commission Malaysia, 2017 :

11-13)

สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์มีแนวปฏิบัติในการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ ดังต่อไปนี้

1- หนังสือบริษัทสนธิจะต้องไม่มีวัตถุประสงค์ที่ขัดกับหลักชะรีอะฮ์ เช่น ประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับดอกเบี้ย ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสุกร ซึ่งไม่เป็นอาหารฮาลาลธุรกิจ เป็นต้น

2- ขั้นตอนต่อมาคือ การคัดเลือกตาม “เกณฑ์โครงสร้างทางการเงิน” (Financial Ratios Screening) เป็นการคัดหลักทรัพย์ในภาคการเงิน 3 ด้าน คือ

1- ส่วนของหนี้ (Debt) ต้องน้อยกว่าร้อยละ 30 ของสินทรัพย์รวม (Total Assets)

2- ส่วนของเงินสดและดอกเบี้ย (Cash & Interest Bearing) ต้องน้อยกว่าร้อยละ 30 ของสินทรัพย์รวม

3- ดอกเบี้ยรวม (Total Interest) และรายได้อื่นๆ ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม (Non Compliant Activities Income) ต้องน้อยกว่าร้อยละ 5 ของรายได้รวม (Total Revenue) (AAOIFI, 2007 : 356)

สำหรับสิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และไทย มีแนวปฏิบัติที่เหมือนกัน เนื่องจากเป็นการคัดกรองหุ้นตามหลักของ FTSE Russell ซึ่งจะคัดกรองในเบื้องต้นนี้เรียกว่า “เกณฑ์การดำเนินธุรกิจ” (Business Activity Screening) เป็นการคัดหลักทรัพย์ที่ดำเนินธุรกิจ 6 ประเภทที่ขัดต่อหลักชะรีอะฮ์ออก คือ

1- ธนาคาร สถาบันการเงิน หรือประกันภัยที่ไม่ได้ดำเนินธุรกิจตามหลักศาสนาอิสลาม
2- ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์
3- ธุรกิจที่มีผลิตภัณฑ์เกี่ยวข้องกับสุกร ซึ่งไม่เป็นอาหารฮาลาล
4- ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับบันเทิง เช่น กาสีโน การพนัน โรงภาพยนตร์ ดนตรี สื่อลามก รวมทั้งธุรกิจโรงแรม

5- ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับยาสูบ และ

6- ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือจำหน่ายอาวุธ

ขั้นตอนต่อมาคือการคัดเลือกตาม “เกณฑ์โครงสร้างทางการเงิน” (Financial Ratios Screening) เป็นการคัดหลักทรัพย์ในภาคการเงิน 4 ด้าน คือ

1- ส่วนของหนี้ (Debt) ต้องน้อยกว่าร้อยละ 33 ของสินทรัพย์รวม (Total Assets)

2- ส่วนของเงินสดและดอกเบี้ย (Cash & Interest Bearing) ต้องน้อยกว่าร้อยละ 33 ของสินทรัพย์รวม

3- สัดส่วนของบัญชีลูกหนี้และเงินสด (Accounts Receivable & Cash) ต้องน้อยกว่าร้อยละ 50 ของสินทรัพย์รวม

4- ดอกเบี้ยรวม (Total Interest) และรายได้อื่นๆ ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม (Non Compliant Activities Income) ต้องน้อยกว่าร้อยละ 5 ของรายได้รวม (Total Revenue) (Internatioanal Shariah Research Academy for Islamic Finance, 2015 : 501-502)

ดังนั้นในการคัดกรองหลักทรัพย์เชิงคุณภาพของมาเลเซียไม่ได้กล่าวถึงธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือจำหน่ายอาวุธซึ่งมีน้อยในมาเลเซีย และได้เพิ่มในส่วนของภาพลักษณ์ของธุรกิจต่อหลักชะรีอะฮฺ ส่วนสหรัฐอเมริกาส่งผลเป็นหนังสือบริษัทสนธิจะต้องไม่มีวัตถุประสงค์ที่ขัดกับหลักชะรีอะฮฺ โดยไม่ได้ระบุรายละเอียดของธุรกิจดังกล่าว ส่วนสิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และไทยได้ระบุชนิดของธุรกิจต่อหลักชะรีอะฮฺอย่างละเอียด

สำหรับการการคัดกรองหลักทรัพย์เชิงปริมาณโดยใช้อัตราส่วนทางการเงินสิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และไทยมีแนวปฏิบัติที่เหมือนกัน เนื่องจากการคัดกรองหุ้นตามหลัก FTSE Russell ดังต่อไปนี้

1- ส่วนของหนี้ ต้องน้อยกว่าร้อยละ 33 ของสินทรัพย์รวม

2- ส่วนของเงินสดและดอกเบี้ยต้องน้อยกว่าร้อยละ 33 ของสินทรัพย์รวม

3- สัดส่วนของบัญชีลูกหนี้และเงินสด ต้องน้อยกว่าร้อยละ 50 ของสินทรัพย์รวม

4- ดอกเบี้ยรวมและรายได้อื่นๆ ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลามต้องน้อยกว่าร้อยละ 5 ของรายได้รวม

ในส่วนการคัดกรองเชิงปริมาณมาเลเซียเพิ่มเติมอีก 1 เกณฑ์ คือ รายได้หรือกำไรก่อนหักภาษีจากการซื้อขายหุ้น ธุรกิจนายหน้าค่าหลักทรัพย์ ค่าเช่าที่ได้รับจากกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องกับชะรีอะฮฺและกิจกรรมอื่นๆ ที่ถือว่าไม่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮฺน้อยกว่า 20% แต่ไม่มีเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับสัดส่วนของบัญชีลูกหนี้และเงินสด ต้องน้อยกว่าร้อยละ 50 ของสินทรัพย์รวมและสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์คัดหลักทรัพย์ในภาคการเงิน 4 ด้าน คือ

1- ส่วนของหนี้ ต้องน้อยกว่าร้อยละ 30 ของสินทรัพย์รวม

2- ส่วนของเงินสดและดอกเบี้ย ต้องน้อยกว่าร้อยละ 30 ของสินทรัพย์รวม

3- ดอกเบี้ยรวมและรายได้อื่นๆ ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม ไม่ควรเกินกว่าร้อยละ 5 ของรายได้รวม ซึ่งสัดส่วนของหนี้ เงินสด และดอกเบี้ยต้องน้อยกว่าร้อยละ 30 ซึ่งต่ำกว่าเกณฑ์ของมาเลเซีย และสิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และไทย

จากการศึกษาเปรียบเทียบแนวปฏิบัติในการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮฺในมาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ สิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และประเทศไทย สามารถเปรียบเทียบและสรุปการคัดกรองหลักทรัพย์เชิงคุณภาพดังตารางที่ 5 และเปรียบเทียบและสรุปการคัดกรองหลักทรัพย์เชิงปริมาณดังตารางที่ 6

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบการคัดกรองหลักทรัพย์เชิงคุณภาพ

ลำดับ	ประเทศ	กิจการหรือธุรกิจที่ขัดกับหลักชะรีอะฮฺ
1	มาเลเซีย	1-ธนาคารและบริษัทประกันภัยที่ไม่ได้ดำเนินธุรกิจตามหลักศาสนาอิสลาม 2 – การพนัน 3-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสุราและของสิ่งมีนเมา 4-สุกร 5-อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่ฮาลาล 6-สถานบันเทิงไม่ว่าจะเป็นโรงภาพยนตร์ดนตรีสื่อลามก 7-บุหรี่ยาสูบ 8-ภาพลักษณ์ของธุรกิจต่อหลักชะรีอะฮฺ
2	สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์	หนังสือบริษัทสนธิจะต้องไม่มีวัตถุประสงค์ที่ขัดกับหลักชะรีอะฮฺ เช่น ประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับดอกเบี้ย เป็นต้น
3	สิงคโปร์	1-ธนาคารหรือบริษัทประกันภัยที่ไม่ได้ดำเนินธุรกิจตามหลักศาสนาอิสลาม 2-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์ 3-ธุรกิจที่มีผลิตภัณฑ์เกี่ยวข้องกับสุกร 4-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับบันเทิง เช่น กาสีโน การพนัน โรงภาพยนตร์ ดนตรี สื่อลามก และโรงแรม 5-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับยาสูบ 6-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือจำหน่ายอาวุธ
4	สหราชอาณาจักร	1-ธนาคารหรือบริษัทประกันภัยที่ไม่ได้ดำเนินธุรกิจตามหลักศาสนาอิสลาม 2-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์ 3-ธุรกิจที่มีผลิตภัณฑ์เกี่ยวข้องกับสุกร 4-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับบันเทิง เช่น กาสีโน การพนัน โรงภาพยนตร์ ดนตรี สื่อลามก และโรงแรม 5-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับยาสูบ 6-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือจำหน่ายอาวุธ
5	ไทย	1-ธนาคารหรือบริษัทประกันภัยที่ไม่ได้ดำเนินธุรกิจตามหลักศาสนาอิสลาม 2-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์ 3-ธุรกิจที่มีผลิตภัณฑ์เกี่ยวข้องกับสุกร 4-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับบันเทิง เช่น กาสีโน การพนัน โรงภาพยนตร์ ดนตรี สื่อลามก และโรงแรม 5-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับยาสูบ 6-ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือจำหน่ายอาวุธ

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบการคัดกรองหลักทรัพย์เชิงปริมาณโดยใช้อัตราส่วนทางการเงิน

อัตราส่วนทางการเงิน	มาเลเซีย	ส ห ร ัฐ อาหรับ เอมิเรตส์	สิงคโปร์	ส ห ร า ช อาณาจักร	ไทย
การคัดกรองดอกเบี้ยและรายได้ที่มา จากธุรกิจอื่น ๆ ที่ไม่เป็นอนุมัติ	%5>	%5>	%5>	%5>	%5>
การคัดกรองด้านหนี้สิน	<33%	<30%	<33%	<33%	<33%
การคัดกรองด้านสภาพคล่อง	<33%	<30%	<33%	<33%	<33%
รายได้หรือกำไรก่อนหักภาษีจากการ ซื้อขายหุ้น ธุรกิจนายหน้าค้า หลักทรัพย์ ค่าเช่าที่ได้รับจากกิจกรรม ที่ไม่สอดคล้องกับชะรีอะฮ์และกิจกรรม อื่นๆที่ไม่สอดคล้องกับหลัก ชะรีอะฮ์	<20%	-	-	-	-
สัดส่วนของบัญชีลูกหนี้และเงินสด	-	-	<50%	<50%	<50%

ประเทศมาเลเซียได้กำหนดเกณฑ์การคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ โดยสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ระดับชาติ คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์มาเลเซีย และประกาศผลการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ปีละ 2 ครั้ง สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์กำลังพิจารณาเกณฑ์การคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ โดยคณะกรรมการชะรีอะฮ์สูงสุด ซึ่งปัจจุบันยังใช้เกณฑ์การคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ขององค์กรการบัญชีและตรวจสอบสำหรับสถาบันการเงินอิสลาม สำหรับสิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และไทยใช้เกณฑ์เดียวกัน คือ เกณฑ์การคัดกรองหุ้นของ FTSE Russel ซึ่งการกำหนดเกณฑ์โดยสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์หรือคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติเป็นที่ยอมรับมากกว่าการใช้เกณฑ์ทั่วไป เนื่องจากสภาที่ปรึกษาชะรีอะฮ์หรือคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติมีอำนาจในการขอเอกสารเพิ่มเติมจากบริษัทที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาคัดกรองหุ้นแต่ละครั้ง ซึ่งประเทศไทยควรพัฒนาเกณฑ์การคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์เป็นมาตรฐานของตนเองหลังจากมีการแต่งตั้งคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติเพื่อเป็นที่ยอมรับของนานาชาติต่อไป

จากการศึกษาเปรียบเทียบประเด็นสำคัญในกฎหมายตลาดทุนอิสลามในมาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ สิงคโปร์ สหราชอาณาจักร และประเทศไทย สามารถเสนอข้อเสนอแนะเชิงกฎหมายและเชิงนโยบายดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงกฎหมาย

1- ควรพัฒนาหลักชะรีอะฮ์อุมมัลมัลฮะฮ์ของประเทศไทยให้เทียบเท่ากับประเทศที่เป็นผู้นำในตลาดทุนอิสลาม เช่น มาเลเซียและสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์เพราะหลักชะรีอะฮ์อุมมัลมัลฮะฮ์ที่สมบูรณ์และครบวงจรในระดับชาติและระดับสถาบันจะส่งผลต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนและการพัฒนาตลาดทุนอิสลามที่มั่นคงและยั่งยืน จึงขอเสนอแนะให้แต่งตั้งคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติภายใต้สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์จำนวน 7 คน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอิสลามและการเงินอิสลาม 5 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านการเงิน 1 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย 1 คน โดยมีอำนาจหน้าที่ให้คำปรึกษา ออกกฎระเบียบ แนวปฏิบัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัชะรีอะฮ์ในตลาดทุน เป็นองค์กรที่มีอำนาจในการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ และกำกับดูแลคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับสถาบันให้ปฏิบัติตามหลักชะรีอะฮ์อย่างเคร่งครัด และควรกำหนดระเบียบเกี่ยวกับคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติและระดับสถาบันเพื่อป้องกันการขัดกันแห่งผลประโยชน์

โดยสามารถแก้ไขกฎหมายได้ 2 รูปแบบ

รูปแบบที่ 1 เสนอแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. (ฉบับที่....) โดยเสนอเพิ่มมาตรา 14/3 ที่เกี่ยวข้องกับการแต่งตั้งคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติ คุณสมบัติ อำนาจและหน้าที่ การสิ้นสุดจากตำแหน่ง และวาระการดำรงตำแหน่ง หรือ

รูปแบบที่ 2 ออกเป็นคำสั่งหรือประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติ โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 14 (1) หรือ (5) ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535

2- ควรแก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 4 ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 คือนิยามหรือความหมายของหลักทรัพย์ โดยเพิ่ม ศุ๊ก เป็น (10) และแก้ไข (10) เดิม เป็น (11) และเพิ่มเติมความหมายของศุ๊กและการจัดการกองทุนรวมอิสลามในมาตรานี้ด้วย

3- ควรพัฒนากฎหมายอิสลามที่เกี่ยวข้องกับกองทุนรวมอิสลาม เพื่อเพิ่มโอกาสการขยายและเติบโตของกองทุนรวมอิสลาม โดยสามารถแก้ไขกฎหมายใน 2 รูปแบบ

รูปแบบที่ 1 ออกเป็นประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุน เรื่อง หลักเกณฑ์การจัดการกองทุนรวมอิสลาม โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 16 (6) ประกอบมาตรา 117 ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535

รูปแบบที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติมประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุนที่ ทน. 88/2558 เรื่อง การจัดตั้งกองทุนรวมเพื่อผู้ลงทุนทั่วไปและผู้ลงทุนที่มีรายย่อยและการเข้าทำสัญญาบริหารจัดการกองทุนส่วนบุคคล โดยเพิ่มข้อ 5/1 เกี่ยวกับการแต่งตั้งคณะกรรมการชะรีอะฮ์ของกองทุนรวมอิสลามและการลงทุนของกองทุนรวมอิสลามที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์

4- ควรกำหนดเกณฑ์การคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับชะรีอะฮ์ โดยคณะกรรมการชะรีอะฮ์ระดับชาติของสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์เพื่อเป็นมาตรฐาน มีความน่าเชื่อถือ และยอมรับในระดับนานาชาติ โดยใช้อำนาจตามมาตรา 16/6 ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ประกาศเป็นประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุน

5- ควรมีการประกาศผลการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับชะรีอะฮฺโดยคณะกรรมการชะรีอะฮฺระดับชาติของคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และประกาศผลการคัดกรองอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจของผู้ลงทุนและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยใช้อำนาจตามมาตรา 16/6 ของพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ประกาศเป็นประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุนเกี่ยวกับผลการคัดกรองหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮฺ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1- กระทรวงการคลังควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการสนับสนุนและส่งเสริมการใช้เครื่องมือทางการเงินอิสลามโดยเฉพาะศุ๊ก เพื่อระดมทุนในการพัฒนาโครงการสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infrastructure) ซึ่งอาจทำการออกศุ๊กโดยรัฐบาล เพื่อนำร่องโครงการและสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตลอดจนส่งเสริมการออมผ่านกองทุนรวมอิสลามเพื่อเพิ่มช่องทางและโอกาสการออมของประชาชนทั่วไป และโอกาสการลงทุนของสถาบันการเงินอิสลาม เช่นกลุ่มออมทรัพย์อิสลาม สหกรณ์อิสลาม ธนาคารอิสลาม บริษัทประกันภัยอิสลามที่ประกอบธุรกิจสอดคล้องกับหลักชะรีอะฮฺ เป็นต้น

2- คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ควรกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาลตลาดทุนอิสลามที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งควรปรากฏในแผนแม่บทการพัฒนาลตลาดทุนไทย ยุทธศาสตร์ และแผนนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ เนื่องจากประเทศที่ประสบความสำเร็จ คือ ประเทศที่มีแผนยุทธศาสตร์และนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาลตลาดทุนอิสลาม เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาลตลาดทุนอิสลามต่อไป

3- ควรมีหน่วยงานภายในสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับตลาดทุนอิสลามเพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนาลตลาดทุนอิสลามอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งสามารถบูรณาการงานที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของรองเลขาธิการคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสายระดมทุนและสายกฎหมายปัจจุบันได้

4- ควรพัฒนาและสร้างระบบนิเวศที่ครบวงจรในการพัฒนาลตลาดทุนอิสลาม เช่น การกำกับดูแลกรอบกฎหมาย กฎระเบียบ การบริหารความเสี่ยงทางชะรีอะฮฺ แนวปฏิบัติหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น บริษัทหลักทรัพย์ บริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุน นายหน้าซื้อขายหลักทรัพย์ ที่ปรึกษาการเงินที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับตลาดทุนอิสลาม สถาบันการศึกษาที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตลาดทุนอิสลาม โดยให้ความรู้ในรูปแบบปริณญาบัตรหรือการอบรมหลักสูตรระยะสั้นก็ได้

5- ควรมีการประชาสัมพันธ์เชิงรุกเกี่ยวกับตลาดทุนอิสลามและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น ศุ๊ก กองทุนอิสลาม และหุ้นที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮฺให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนโอกาสในการลงทุนในตลาดทุนอิสลามในประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

กฎหมายไทยและต่างประเทศ

ประกาศคณะกรรมการกำกับตลาดทุนที่ ทด. 2/2554 เรื่องข้อกำหนดที่เกี่ยวกับการออกและเสนอขายสุกุก
และเปิดเผยข้อมูล

ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ที่ สด. 6/2554 เรื่องข้อกำหนด
เพิ่มเติมที่เกี่ยวกับการออกและเสนอขายสุกุก

ประกาศคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ที่ กต. 18/2553 เรื่องหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ
การเป็นทรัสต์ในธุรกรรมที่เกี่ยวกับสุกุก

Administrative Decision No 93/R of 2005 Concerning the special system in listing Islamic
Securities

Administrative Decision No 16 of 2014 Concerning the Sukuk system Capital Markets
and Services Act 2007

Chairman of the SCA Board of Directors' Decision No.8/TM of 2019 on Mechanism of
Investment Fund

Chairman of the SCA Board of Directors' Decision No.9/RM of 2006 Concerning the special
system for Investment Fund

Chairman of the SCA Board of Directors' Decision No.20/TM of 2018 Concerning the Offering
or Issuance of Islamic Securities

Chairman of the SCA Board of Directors' Decision No.197/R of 2006 Concerning the fees on
bond and Sukuk

Decretal Federal Law No. (14) of 2018 Regarding the Central Bank & Organization of
Financial Institutions and Activities

Federal Law No. (4) of 2000 concerning the Emirates Securities and Commodities Authority
and Market

Guidelines on Islamic Fund Management

Guidelines on Sukuk (Malaysia)

Guidelines on Unit Trust Fund

Securities and Future Act 2006

Trust Deeds Guidelines

เอกสารอ้างอิงอื่นๆ

- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. 2561. รายงานประจำปี 2560 ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
(กรุงเทพ : ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย)
- Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). 2007. Sharia'a Standards. Manama : Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions
- Arif A Jamal, Ferzana Haq, Zulkarnain Abdul Rahim. 2014. "Muslim Law Practice Committee Seminar : Introduction to Islamic Finance". Singapore : National University of Singapore. 11 November 2014.
- Internatioanal Shariah Research Academy for Islamic Finance. 2015. **Islamic Capital Markets Principle and Practices**. (Kuala Lumpur : Internatioanal Shariah Research Academy for Islamic Finance).
- Securities Commision Malaysia. 2017. **Islamic Fund and Wealth Managment Blueprint**. (Kuala Lumpur : Securities Commision Malaysia)
- Securities Commision Malaysia. 2019. **List of Shariah-Compliant Securities by the Shariah Advisory Council of the Securities Commision Malaysia** 31 May 2019
- Thomson Reuters. 2018. **ICD-Thomson Reuters Islamic Finance Development Report 2017**.

การพัฒนาแบบฝึกการอ่าน เพื่อการเรียนรู้ระบบย่อยอาหารในรายวิชาชีววิทยา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5

นอพร เซาว์ประสิทธิ์¹ และ นาดยา ปิรันธนานนท์²

¹นิสิตหลักสูตร ศษ.ม. สาขาหลักสูตรและการสอน (ภาคพิเศษ) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน

²รองศาสตราจารย์ สาขาหลักสูตรและการสอน ภาควิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน

บทคัดย่อ

แบบฝึกการอ่านเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ช่วยเสริมสร้างทักษะให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเอง พัฒนาระบบการคิดของผู้เรียนและสามารถดึงประสบการณ์เดิมมาคิดวิเคราะห์ แปรผลและเรียบเรียงความคิดของตนเองออกมาได้ การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาแบบฝึกการอ่าน เรื่องระบบย่อยอาหาร ในรายวิชาชีววิทยาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 และศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยกึ่งทดลอง เปรียบเทียบคะแนนก่อนเรียนและหลังเรียนกับนักเรียนกลุ่มตัวอย่างที่สุ่มเลือกแบบเจาะจงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5/1 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2562 โรงเรียนบางปะหัน อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 40 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและค่า t-test ผลการวิจัยพบว่าหลังการทดลองใช้แบบฝึกการอ่าน นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์และคะแนนเฉลี่ยแยกตามทักษะการเรียนรู้ 3 ด้าน (ความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ และการนำไปใช้) หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ: แบบฝึกการอ่าน; แบบฝึกการอ่านเพื่อการเรียนรู้ระบบย่อยอาหาร

The Development of Reading Exercises for Learning Digestive System in Biology Course of Mathayomsuksa 5.

Nawaporn Chaoprasit and Nataya Pilanthananond

Abstract

Reading exercises are teaching aids that can enhance the development of learners' learning skills through learning by doing. This type of material also enables students to develop their thinking process and be able to synthesize their past experiences with the new knowledge and interpret then summarize it as their own thought. The purposes of this research were to develop reading exercises for learning Digestive System in Biology course of Mathayomsuksa 5 and to compare students' learning achievement before and after using this series of reading exercises.

This research was carried out through a quasi-experimental method with purposive sample group who were 40 students of Mathayomsuksa 5 class 1, enrolling in the second semester of 2019 academic year at Bang-Pahan School in Bang-Pahan District, Pranakorn Sriyutthaya Province. The data analysis and presentation were done by using the percentage, arithmetic mean ($\bar{x}$), standard deviation and t-test

The research results indicate that, after the trail of using reading exercises, the average scores of students' learning achievement and 3 skills improvement in post-test are statistically higher than pre-test at the significant level of 0.01.

Keywords: Reading exercises; Reading exercises for learning Digestive System

ความสำคัญของปัญหา

สังคมในปัจจุบันเป็นสังคมของการเรียนรู้และการ รับข่าวสารเนื่องจากมีเทคโนโลยีใหม่ๆเข้ามาตลอดเวลา รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงก้าวไกลไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นประชาชนทุกคนจึงต้องมีการพัฒนาและก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงชีวิตประจำวันและการปรับตัวให้รอบรู้เทคโนโลยี ทันต่อเหตุการณ์ ฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัย การคิด เป้าหมายของการจัดการ ศึกษาจึงต้องมุ่งประเด็นไปเพื่อการพัฒนาประชากร ของประเทศให้เป็น ทรัพยากรที่มีคุณค่า ดังนั้นการทำให้ประชาชนรู้จักรับข่าวสารเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการศึกษาจึงควรที่ จะเน้นการพัฒนากระบวนการ การคิดเพื่อให้สามารถนำไปใช้จัดการข้อมูลและสรุป เป็นความรู้เพื่อนำไปใช้ในการ ดำรงชีวิตได้อย่าง มีความสุข

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560) มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้ ค้นพบความรู้ด้วยตนเองมากที่สุด เพื่อให้ได้ทั้งกระบวนการและความรู้ จากการสังเกต การสำรวจตรวจสอบ การ ทดลอง เพื่อให้เข้าใจหลักการ ทฤษฎีและกฎ ที่เป็นพื้นฐานในวิชาวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนากระบวนการ การคิดและ จินตนาการ ความสามารถในการแก้ปัญหาและการจัดการ รวมถึงให้มีทักษะที่สำคัญในการศึกษาค้นคว้าและคิดค้น ทางเทคโนโลยี

การอ่านมีความสำคัญต่อคนทุกเพศทุกวัยและ ทุกอาชีพ เพราะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการศึกษา เล่า เรียนทุกระดับ ใช้ในการติดต่อสื่อสาร เพื่อทำความเข้าใจกับบุคคลอื่น ช่วยให้นำความรู้และประสบการณ์จากสิ่งที่อ่าน ไปปรับปรุงและพัฒนาอาชีพหรือธุรกิจ การงานที่ตนเองกระทำอยู่ให้เจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จ ช่วยให้ ได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ ช่วยให้เกิดความเพลิดเพลินและพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าเพราะ ถ้าประชาชนอ่านหนังสือ ได้ ปฏิบัติตามกฎหมายได้ถูกต้องจึงเกิดความสงบในบ้านเมือง การอ่านถือว่าเป็นกระบวนการพัฒนาความคิด โดยที่ ผู้อ่านต้องใช้ ความสามารถหลายๆด้านเช่น การสังเกต ใช้สติปัญญาและประสบการณ์เดิมในการแปลความให้เกิด ความเข้าใจเรื่องราวที่อ่านได้ นอกจากนี้การอ่านเป็นการมองตัวอักษรเพื่อถ่ายทอดความหมายจากตัวอักษรออกมา เป็นความคิดและนำความคิดหรือสิ่งที่ได้จากการอ่าน ไปใช้ประโยชน์ให้เป็นประโยชน์ในด้านต่างๆ สรุปแล้วการ อ่านเป็นการแปลความหมายของสัญลักษณ์หรือตัวอักษรออกมาเป็นความคิด ความรู้และความเข้าใจ แล้วนำไปปรับ ใช้ให้เกิดประโยชน์

แบบฝึกเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อความเข้าใจและส่งเสริมเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนที่ช่วยให้นักเรียนได้ปฏิบัติและ นำ ความรู้ไปใช้ได้อย่างแม่นยำ เป็นสื่อการเรียนการสอนชนิดหนึ่ง ประกอบการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างทักษะช่วยให้ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเอง ได้ฝึกทักษะเพิ่มเติมจากเนื้อหาโดยครูเป็นผู้แนะนำ ช่วยเพิ่มพูน ความรู้แก่นักเรียน ดังนั้นแบบฝึกจึงมีความสำคัญต่อผู้เรียนในการช่วยเสริมสร้างทักษะ เกิดการเรียนรู้และเข้าใจ ได้เร็วขึ้น กว้างขวางขึ้น ทำให้การสอนของครูและการเรียนของนักเรียนประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ แบบฝึก การอ่านจึงเป็นเครื่องมือที่สามารถพัฒนาการอ่านเพื่อความเข้าใจและพัฒนาความสามารถในการอ่านอย่างมี วิจารณญาณ ช่วยฝึกนักเรียนให้เข้าใจความหมาย เข้าใจเนื้อหา จับใจความของเรื่องที่อ่านได้และพัฒนา กระบวนการความคิดของผู้เรียน เพราะแบบฝึกการอ่านจะช่วยฝึกฝนให้นักเรียนเกิดความชำนาญในด้านการสังเกต การ ใช้สติปัญญา รวมถึงประสบการณ์เดิมในการแปลความและเกิดการขบคิด คิดวิเคราะห์ ประมวลผลเรียบเรียง ความคิดของตนเองออกมาได้และเมื่อผู้ที่ฝึกการอ่านบ่อยๆย่อมจะเกิดทักษะในการคิดตามมา ผู้ที่มีความสามารถในการอ่านย่อมมีโอกาสหาความรู้ได้มาก

วิชาวิทยาศาสตร์เป็นวิชาที่เน้นการจัดการเรียน การสอนให้คิดเป็น ทำเป็น คิดแก้ปัญหาได้ กิจกรรม การเรียน การสอนวิชาวิทยาศาสตร์จะเป็นไปในแนวทาง ที่ให้นักเรียนมีการเชื่อมโยงและตระหนักระหว่างวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี มนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นกิจกรรมการเรียนการสอนทางด้านทักษะการหาความรู้ได้ด้วยตนเองและ

ในการเปลี่ยนแปลงข้อมูลข่าวสารต่างๆในสังคมให้เป็นความรู้ของตนเอง วิชาชีววิทยาจัดเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งที่สำคัญสำหรับสังคมโลกในปัจจุบันและอนาคต เพราะชีววิทยาเกี่ยวข้องกับคน สิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นพื้นฐานของเทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงผลผลิตทางการเกษตร อุตสาหกรรม สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าชีววิทยาคือเป็นวิชาที่สอนให้คิด เป็น แก้ปัญหาเป็น ซึ่งก่อนที่จะคิดเป็น แก้ปัญหาได้ ต้องมีการเก็บสะสมความรู้มาก่อนจากการอ่านมากๆ ฉะนั้นการจะเข้าใจวิชาชีววิทยาจึงจำเป็นต้องอ่านเก็บสะสมความรู้ เนื้อหารายละเอียดไว้เพื่อนำความรู้ที่ มาคิดวิเคราะห์ และประยุกต์ใช้ มนุษย์ถือเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ เข้าใจเนื้อหาขอบเขตของชีววิทยา เพื่อนำความรู้มาปรับใช้กับชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ฉะนั้นการส่งเสริมให้นักเรียน ได้พัฒนาการอ่านย่อมจะส่งผลให้นักเรียนพัฒนาการคิดตามมา

ปัญหาที่พบบ่อยครั้งคือการใช้วิธีสอนแบบท่องจำ ซึ่งทำให้นักเรียนไม่สามารถตีโจทย์ได้ จึงควรให้นักเรียนเพิ่มทักษะการอ่าน เพื่อจะเข้าใจและสามารถสร้างทักษะ การคิด อีกทั้งมีโอกาสในการทำความเข้าใจเนื้อหาเชิงลึกดังจะเห็นได้จากการสอบ LAS ข้อสอบจะเป็นในลักษณะที่ให้นักเรียนได้วิเคราะห์เนื้อหาที่โจทย์กำหนดมา หากนักเรียนขาดทักษะการอ่านที่ดีจะทำให้นักเรียน ไม่สามารถสะท้อนความคิดความเข้าใจเพื่อตอบโจทย์ ข้อนั้นออกมาได้

ผู้วิจัยจึงสนใจการพัฒนาแบบฝึกการอ่านเพื่อการเรียนรู้ระบบย่อยอาหาร ในรายวิชาชีววิทยาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งการทำวิจัยในครั้งนี้มุ่งให้นักเรียน ได้พัฒนาทักษะการอ่านของตนเอง แล้วนำทักษะที่ได้ไปใช้ในการเรียนชีววิทยาให้ประสบความสำเร็จ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาแบบฝึกการอ่านและศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยทำการเปรียบเทียบคะแนนก่อนเรียนและหลังเรียน ด้วยการใช้แบบฝึกการอ่าน

สมมติฐานการวิจัย

นักเรียนมีผลคะแนนการเรียนรู้หลังเรียนโดยการใช้ แบบฝึกการอ่านสูงกว่าก่อนเรียนที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .01

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. นักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจเรื่องระบบย่อยอาหารจากการเรียนด้วยแบบฝึกการอ่าน
2. ได้ชุดแบบฝึกการอ่านเรื่องระบบย่อยอาหาร ในรายวิชาชีววิทยา สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 เพื่อนำไปใช้พัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาวิทยาศาสตร์ให้ดีขึ้น
3. เป็นแนวทางในการพัฒนาแบบฝึกการอ่าน เพื่อการเรียนรู้สำหรับการเรียนวิทยาศาสตร์หัวข้อเรื่องอื่นๆ ในวิทยาศาสตร์และวิชาอื่นๆ

ขอบเขตการวิจัย

เนื้อหาสาระในแบบฝึกพัฒนาการอ่าน เพื่อการเรียนรู้เรื่องระบบย่อยอาหาร เกี่ยวข้องกับรายวิชา ว 32254 ชีววิทยา 3 ซึ่งประกอบด้วยจำนวนเรื่อง 5 เรื่องคือ ประเภทของการย่อยอาหาร, การย่อยอาหารของจุลินทรีย์

และสัตว์เซลล์เดียว, การย่อยอาหารของสัตว์ ไม่มีกระดูกสันหลัง, การย่อยอาหารของสัตว์มีกระดูกสันหลังและการย่อยอาหารของมนุษย์ ดำเนินการทดลองในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2562 โดยใช้เวลา 13 คาบเรียน คาบเรียนละ 50 นาที ดังนี้

คาบที่ 1-3 ประเภทของการย่อยอาหาร

คาบที่ 4-5 การย่อยอาหารของจุลินทรีย์และสัตว์เซลล์เดียว

คาบที่ 6-7 การย่อยอาหารของสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง

คาบที่ 8-9 การย่อยอาหารของสัตว์มีกระดูกสันหลัง

คาบที่ 10-13 การย่อยอาหารของมนุษย์

กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5/1 แผนการเรียนวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ โรงเรียน บางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 1 ห้องเรียน รวม 40 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและวิธีการสร้าง

1. แบบฝึกการอ่าน ทำการศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560) และหลักสูตรสถานศึกษา ศึกษาคำอธิบายรายวิชาชีววิทยาเพื่อกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ กรอบเนื้อหา ขั้นตอนการเรียนรู้และวิธีวัดผล/ประเมินผลการเรียนรู้ให้สอดคล้อง กับหลักสูตร จากนั้นศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับวิธีการสร้างแบบฝึกการอ่าน ขั้นตอนวิธีการสร้าง รวมถึงส่วนประกอบสำคัญของแบบฝึก เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ที่หลักสูตรกำหนด แล้ววิเคราะห์หัวข้อย่อยเรื่องระบบย่อยอาหาร เพื่อแบ่งชุดแบบฝึก การอ่านออกเป็น 5 เรื่องพร้อมทั้งกำหนดคาบเรียน แต่ละเรื่องให้ชัดเจน จากนั้นสร้างแบบฝึกการอ่าน โดยเริ่มจากคำอธิบายการใช้แบบฝึก เพื่อทำความเข้าใจวิธีใช้ชุดแบบฝึกการอ่านก่อนศึกษาเนื้อหา อธิบายรายละเอียดลำดับขั้นตอนการใช้ชุดแบบฝึก สร้างเนื้อหารายละเอียดที่นักเรียนต้องศึกษาและกิจกรรมแบบฝึกหัด เป็นกิจกรรมทดสอบความเข้าใจจากสิ่งที่อ่านจนครบทั้ง 5 เรื่อง ซึ่งกิจกรรมแบบฝึกหัดแต่ละเรื่องจะมีเฉลยคำตอบที่นักเรียนสามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเอง เมื่อสร้างแบบฝึกครบแล้ว นำไปให้คณะกรรมการ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ ก่อนส่งให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความเที่ยงตรงของเนื้อหา เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของแบบฝึกกับวัตถุประสงค์การเรียนรู้ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง ซึ่งค่าความเที่ยงตรงที่ได้มีค่าเท่ากับ 1.00 ทำการจัดพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

2. แผนการจัดการเรียนรู้ ใช้เป็นแนวทางควบคู่กับแบบฝึกการอ่าน เริ่มจากศึกษาการสร้างแผนการจัดการเรียนรู้จากแบบฝึกการอ่าน โดยศึกษาลักษณะแบบฝึก วิธีการใช้แบบฝึก จุดประสงค์/เป้าหมายจากการใช้ชุดแบบฝึก สร้างแผนการจัดการเรียนรู้โดยการสร้างแยกตามชุดแบบฝึกทั้ง 5 ชุด ประกอบด้วยหัวข้อต่างๆคือ 1. เนื้อหาสาระสำคัญ 2. เป้าหมายในการเรียน 3. เครื่องมือที่ใช้ 4. การนำเข้าสู่บทเรียน 5. การประเมินผลและสร้างแผนการจัดการเรียนรู้เรื่องระบบย่อยอาหารเพิ่มขึ้นอีก 1 เรื่อง เพื่อเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครอบคลุมแผนการเรียนรู้ย่อยทั้ง 5 เรื่อง รวมทั้งสิ้น 6 แผนการจัดการเรียนรู้คือ 1. แผนการจัดการเรียนรู้เรื่องระบบย่อยอาหาร 2. แผนการจัดการเรียนรู้เรื่องประเภทของการย่อยอาหาร 3. แผนการจัดการเรียนรู้เรื่องการย่อยอาหารของจุลินทรีย์และสัตว์เซลล์เดียว 4. แผนการจัดการเรียนรู้เรื่องการย่อยอาหารของสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง 5. แผนการจัดการเรียนรู้เรื่องการย่อยอาหารของสัตว์มีกระดูกสันหลัง 6. แผนการจัดการเรียนรู้เรื่องการย่อยอาหารของมนุษย์ จากนั้นนำแผนการจัดการเรียนรู้ที่สร้างเสร็จแล้ว ไปให้คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ ก่อนส่งให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความ

เที่ยงตรงของเนื้อหาเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของแบบฝึกและแผนการจัดการเรียนรู้กับวัตถุประสงค์ การเรียนรู้ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง ซึ่งค่าความเที่ยงตรงที่ได้มีค่าเท่ากับ 1.00 ทำการจัดพิมพ์ เป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้ควบคู่กับแบบฝึกการอ่าน

3. แบบทดสอบก่อนเรียน-หลังเรียน ใช้ทดสอบ ก่อนการศึกษาชุดแบบฝึกและภายหลังจากการใช้ชุดแบบฝึกจนครบทั้ง 5 ชุด เริ่มจากการศึกษาจุดประสงค์และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังในแผนการจัดการเรียนรู้ จากนั้นศึกษาขั้นตอนและวิธีการสร้างแบบทดสอบ ทำการสร้างแบบทดสอบเรื่องระบบย่อยอาหาร ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังในแผนการจัดการเรียนรู้ นำมาสร้างเป็นแบบทดสอบแบบปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 20 ข้อ วัดและประเมินผลใน 3 ด้าน จำแนกตามจุดประสงค์การเรียนรู้ได้แก่ ความเข้าใจ จำนวน 8 ข้อ การวิเคราะห์ จำนวน 8 ข้อ และการนำไปใช้ จำนวน 4 ข้อ เมื่อสร้างครบถ้วนแล้วนำแบบทดสอบไปให้คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ ก่อนเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ความเที่ยงตรงเนื้อหาของแบบทดสอบเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา ความครบถ้วนตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนด แล้วนำข้อคำถามของแบบทดสอบหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ซึ่งได้ค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ .92 นำแบบทดสอบฉบับนี้ไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกลุ่มตัวอย่างได้แก่

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 แผนการเรียนวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ จำนวน 30 คน โรงเรียนอุทัย อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นำข้อมูลที่ได้ จากการทดลองใช้วิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้สูตร KR-20 ของ Kuder Richardson ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .77 นำแบบทดสอบที่ตรวจสอบคุณภาพเรียบร้อยแล้ว จัดพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับ กลุ่มตัวอย่าง

ค่าเปรียบเทียบ	คะแนนแบบทดสอบ วัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน			
	ก่อน	ร้อยละ	หลัง	ร้อยละ
ค่าเฉลี่ยคะแนน	9.00	-	14.33	-
ค่า S.D.	3.06	-	2.84	-
ค่าเฉลี่ยร้อยละ	-	45.00	-	71.63

การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลในเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พุทธศักราช 2562 โดยขออนุญาตจากผู้บริหารโรงเรียนที่ปฏิบัติหน้าที่รองฝ่ายวิชาการ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลกับนักเรียนกลุ่มตัวอย่างด้วยการใช้แบบฝึกการอ่านพร้อมทั้งดำเนินการตามแผนการจัดการเรียนรู้ เมื่อทดลองเสร็จสิ้นแล้วนำผลคะแนนแบบทดสอบก่อนเรียน-หลังเรียน จากการใช้ แบบฝึกมาวิเคราะห์หาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และค่า t-test

ผลการวิจัย

1. ผลการพัฒนาแบบฝึกการอ่านเรื่องระบบย่อยอาหารพบว่า การวิเคราะห์ค่า IOC ของผู้เชี่ยวชาญต่อแบบฝึกการอ่านและแบบทดสอบมีค่าเท่ากับ 1.00, .92 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเครื่องมือที่สร้างขึ้นมีค่าดัชนีความสอดคล้องเป็นที่ยอมรับเพราะมีค่า .50 ขึ้นไป นอกจากนี้ค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบที่ทำการทดสอบจากกลุ่มใกล้เคียงตัวอย่างจำนวน 30 คน มีค่าเท่ากับ .75 แสดงให้เห็นว่าแบบทดสอบฉบับนี้เป็นที่ยอมรับเพราะมีค่ามากกว่า .70 ขึ้นไป

2. ศึกษาผลการเรียนรู้จากแบบฝึกการอ่าน ที่ดำเนินการโดยวิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน โดยใช้แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ร้อยละของคะแนนทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้แบบฝึกการอ่าน

จากตารางที่ 1 พบว่า คะแนนผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนหลังใช้แบบฝึกการอ่านเพิ่มขึ้นจากคะแนนก่อนใช้แบบฝึกการอ่านเฉลี่ยรวมร้อยละ 71.63 โดยก่อนใช้แบบฝึก การอ่านมีคะแนนเฉลี่ยรวมร้อยละ 45.00 นอกจากนี้ยังพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนโดย การใช้แบบฝึกการอ่าน มีคะแนนผลการทดสอบ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01 ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยและค่า t คะแนนผลการทดสอบก่อนใช้แบบฝึกการอ่านและหลังใช้แบบฝึกการอ่าน

และเมื่อเปรียบเทียบคะแนนสอบก่อนและหลังใช้แบบฝึกการอ่าน โดยดูค่าเฉลี่ยแยกตามทักษะการเรียนรู้ 3 ด้าน คือ ด้านความเข้าใจ ด้านการคิดวิเคราะห์และด้านการนำความรู้ไปใช้ พบว่าทักษะการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน หลังเรียนด้วยแบบฝึกการอ่านสูงกว่าก่อนเรียนอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การวัดและประเมินผลการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนแยกตามทักษะการเรียนรู้ 3 ด้าน (ความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ และการนำไปใช้)

การวัดผล และ ประเมินผล	ก่อนเรียน		เฉลี่ย ร้อยละ	หลังเรียน		เฉลี่ย ร้อยละ	t
	$\bar{x}$	S.D		$\bar{x}$	S.D		
เข้าใจ	3.6	0.5	44.8	5.7	0.5	75.2	8.78
คิดวิเคราะห์	3.6	0.5	44.8	5.7	0.5	75.2	8.78
นำไปใช้	3.6	0.5	44.8	5.7	0.5	75.2	8.78

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการใช้แบบฝึกเพื่อการเรียนรู้ระบบย่อยอาหาร ในรายวิชาชีววิทยาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. แบบฝึกการอ่านช่วยในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนให้สูงขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับ

คะแนนสอบก่อนใช้แบบฝึก เนื่องจากแบบฝึกการอ่านและแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ที่สร้างขึ้น ได้มีการนำไปหาค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหา โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ซึ่งมีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ และค่าที่ได้เป็นไปตามเกณฑ์กำหนดที่ตั้งไว้ ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์ และ อัจฉรา ชำนิ-ประศาสน์ (2547: 146) กล่าวว่าค่า IOC ที่ยอมรับได้ต้องมีค่า .05 ขึ้นไป นอกจากนี้ยังได้นำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ไปใช้ทดสอบกับกลุ่มใกล้เคียงตัวอย่างจำนวน 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่น ซึ่งค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบ ทั้งฉบับต้องมีค่าไม่ต่ำกว่า .70 ดังที่ ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์ และ อัจฉรา ชำนิประศาสน์ (2547: 147) ได้กล่าวไว้ ทำให้แบบฝึกการอ่านและแบบทดสอบ วัดผลสัมฤทธิ์ที่สร้างขึ้นนี้มีคุณภาพเหมาะสมที่จะนำมาใช้กับกลุ่มตัวอย่างในการทำวิจัย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประจักษ์ (2557: 68) ที่กล่าวว่าแบบฝึก การอ่านมีความสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุนทร (2553: 85) ที่กล่าวว่าการใช้แบบฝึกการอ่านนักเรียนได้รับการฝึกฝนอย่างถูกวิธี มีกิจกรรมหลายอย่างในการฝึกและแบบฝึก ที่สร้างขึ้นสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ อีกทั้ง ประภาพรรณ (2558: 66) กล่าวว่าเมื่อนักเรียนได้รับ การฝึกทักษะการอ่านจากแบบฝึกอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เป็นการพัฒนาประสบการณ์ตรงของนักเรียนให้แก่ตนเอง เนื่องจากนักเรียนมีความสามารถด้านภาษาแตกต่างกัน การนำแบบฝึกทักษะมาใช้จึงเป็นการช่วยให้นักเรียนประสบความสำเร็จในการเรียนยิ่งขึ้น แบบฝึกสามารถสนองตอบการเรียนรู้ภาคปฏิบัติเป็นอย่างดี เพราะในแบบฝึกมีใบงาน ใบความรู้ให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรม มีบัตรเฉลยคำตอบสำหรับให้นักเรียนตรวจสอบดูคำตอบที่ได้ว่าถูกหรือผิด นักเรียนศึกษา จนเข้าใจปฏิบัติงานได้ แต่ยังไม่เข้าใจ

นักเรียนสามารถอ่านบททวนหรือสอบถามจากครูหรือเพื่อนร่วมชั้นเรียนได้จนเข้าใจและสามารถปฏิบัติกิจกรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับ ชโลบล ทศวิล (2542: 90) ที่กล่าวว่า แบบฝึกเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของนักเรียน สามารถฝึกทักษะให้เกิดความชำนาญ และปลูกฝังคุณค่าและคุณลักษณะนิสัยที่ถูกต้องดีงาม

การนำแบบฝึกเข้ามาใช้สามารถสนองความแตกต่างระหว่างผู้เรียนได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้เรียนต่างเรียนรู้ ตามความสามารถของตนเอง เมื่อไม่เข้าใจหรือสงสัย ก็สามารถย้อนกลับไปทบทวนอีกครั้ง เมื่อปฏิบัติกิจกรรมผิดพลาดก็สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง และถ้าประสบความสำเร็จในการปฏิบัติกิจกรรมจะทำให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจและต้องการที่จะเรียนรู้ในกิจกรรมต่อไปซึ่งสอดคล้องกับกฎแห่งการเรียนรู้ของธอร์นไคค์

2. ผลการทดสอบหลังเรียนเมื่อพิจารณาแยกตามทักษะการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน (ความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ การนำไปใช้) มีค่าเพิ่มสูงขึ้นเพราะลักษณะ ของแบบทดสอบที่สร้างขึ้นนั้น แต่ละข้อจะเน้นทักษะการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านแตกต่างกันไป ซึ่งเป็นการพัฒนาทักษะการคิดและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ของนักเรียนรวมถึงใช้ในการศึกษาระดับสูงขึ้น นอกจากนี้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ได้นำไปใช้ทดสอบกับกลุ่มใกล้เคียงตัวอย่างหาค่าความเชื่อมั่น ซึ่งค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบทั้งฉบับต้องมีค่าไม่ต่ำกว่า .70 ดังที่ สัตตวาลย์ เพชรโรจน์ และ อัจฉรา ชำนิประศาสน์ (2547: 147) ได้กล่าวไว้ อีกทั้งแบบทดสอบที่ผ่านการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญและนำมาปรับปรุงแก้ไข ให้สมบูรณ์แล้วนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นแบบทดสอบที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลการเรียนรู้ได้ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้และทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาทักษะการเรียนรู้อีกด้วย

นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาข้อมูลจากอดีต ถึงปัจจุบันเกี่ยวกับความสำคัญของทักษะการคิดวิเคราะห์ เช่น Jarolimek (อ้างถึงใน อาร์ม โพธิ์พัฒน์. 2550: 16) ได้กล่าวว่าวิธี การคิดวิเคราะห์สามารถ สอนได้เพราะเป็นเรื่องความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางสมองตามทฤษฎีของบลูม ว่าด้วยการอธิบายขั้นตอนและการเริ่มจากความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการสอนให้เกิดพุทธิพิสัยระดับต่ำ ส่วนการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ เป็นการสอนให้เกิดพุทธิพิสัยระดับสูง นอกจากนี้วิธีการคิดวิเคราะห์เป็นการพัฒนาการคิดที่สอดคล้องกับ วิชาวิทยาศาสตร์ที่เน้นกระบวนการคิดเพื่อแก้ปัญหา อีกทั้งนโยบายทางการศึกษาของไทยในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียน ดังที่ประกาศใช้ในมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ได้กำหนดตัวบ่งชี้มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานในมาตรฐานที่ 4 คือผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ และสามารถปรับตัวกับสังคมได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน: 2550) ซึ่งสอดคล้อง กับการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษ ที่ 21 และเป็นทักษะพื้นฐานที่สำคัญของผู้เรียน ในการเรียนระดับอุดมศึกษา

3. ทักษะการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน (ความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ การนำไปใช้) จัดว่าเป็นทักษะพื้นฐานที่สำคัญในการส่งผลให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดด้านอื่นๆ ที่สูงขึ้นดังที่ ทิศนา ขัมมณีและคณะ (2544) ได้อธิบาย ว่าทักษะการคิดพื้นฐานเป็นเบื้องต้นต่อการคิดในระดับ ที่สูงขึ้นหรือซับซ้อนขึ้น ซึ่งจะต้องรับสารเข้ามาเพื่อตีความ/จดจำและถ่ายทอดความคิดของตนเองให้แก่ผู้อื่น ในรูปของข้อความ คำพูด เป็นต้น โดยเฉพาะที่จำเป็นในการเรียนระบบโรงเรียน แบบฝึกการอ่านที่ผู้วิจัย สร้างขึ้นก็สามารถช่วยในการพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐานของผู้เรียนได้เช่นกัน จากการที่ช่วยพัฒนาผลสัมฤทธิ์ หลังเรียนให้สูงขึ้นมากกว่าก่อนเรียนด้วยแบบฝึกการอ่าน

อย่างไรก็ตามแบบฝึกการอ่านที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เป็นเพียงการอ่านจากเนื้อหาและทำแบบฝึกหัด ตอบคำถามแต่ละบุคคลเท่านั้น จึงอาจพัฒนาได้เพียงทักษะการคิดขั้นพื้นฐานเพราะไม่ได้มีกิจกรรมที่ผู้เรียน ได้ลงมือปฏิบัติทดลองและแก้ปัญหาเองโดยตรง รวมถึงไม่ได้มีการแลกเปลี่ยน ระดมความคิดจากสิ่งที่อ่าน กับเพื่อนร่วมชั้นเรียน อาจทำให้ความคิดของผู้เรียน ถูกจำกัดและไม่มีการต่อยอดทางความคิดที่สูงขึ้นไป แต่ทักษะการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านนี้ สามารถนำไปใช้ได้ ในชีวิตประจำวันของผู้เรียนโดยตรงจากการเรียน การสอนในโรงเรียน

และเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการสอบระดับชาติหรือสอบเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา ดังนั้นถ้าต้องการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงอย่างน่า แบบฝึกการอ่านผสมผสานกับการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ ได้เจอกับปัญหาต่างๆที่ หลากหลาย เห็นสภาพปัญหาที่แท้จริงและได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เรียนคนอื่นๆด้วย ก็จะทำให้การเรียนรู้จาก แบบฝึกการอ่าน ช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนได้รับทั้งองค์ความรู้ ประสบการณ์รวมถึงได้แนวความคิดใหม่ๆหลายมุมมอง ช่วยพัฒนาและต่อยอดทางความคิดให้กับผู้เรียนได้น้ององค์ความรู้เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ในอนาคตได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยไปใช้

1. ควรสร้างแบบฝึกควบคู่กับการแทรกกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง เพื่อพัฒนาทักษะ การคิดขั้นสูงของ ผู้เรียนและทำให้ผู้เรียนได้ทั้งองค์ความรู้ ประสบการณ์โดยตรง รวมทั้งเกิดแนวความคิดใหม่ๆที่จะช่วยพัฒนาต่อยอด ทางความคิดและสามารถนำความรู้เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน การศึกษาต่อ ในระดับสูงขึ้นหรือใน อนาคตข้างหน้าได้

2. ก่อนการใช้ชุดแบบฝึกกับผู้เรียน ครูผู้สอนต้อง เน้นย้ำให้ผู้เรียนอ่านการใช้ชุดแบบฝึกอย่างละเอียด เพื่อให้ ผู้เรียนเข้าใจและใช้ชุดแบบฝึกอย่างถูกวิธี เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงกับผู้เรียน

3. ในขณะที่ผู้เรียนใช้ชุดแบบฝึก ครูผู้สอนต้องลดบทบาทของตนเองให้น้อยลง เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาและทำ กิจกรรมในแบบฝึกด้วยตนเองอย่างเต็มที่ ซึ่งคะแนน ที่ออกมาจะสะท้อนพฤติกรรมและผลสัมฤทธิ์จริง ของ ผู้เรียนได้

4. ครูผู้สอนควรเน้นย้ำเรื่องเวลาในการใช้ชุดแบบฝึกแต่ละชุดให้ชัดเจน เพื่อให้ผู้เรียนได้จัดสรรเวลา ใน การศึกษา และสามารถส่งชุดแบบฝึกให้ครูผู้สอนตรวจสอบความเรียบร้อยตามที่นัดหมายไว้

ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. สร้างชุดแบบฝึกการอ่านในหน่วยการเรียนรู้วิชาวิทยาศาสตร์เรื่องอื่นๆหรือนำแนวทางการสร้างชุด แบบฝึก ไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น

2. ทำการเปรียบเทียบผลการเรียน ระหว่างใช้ ชุดแบบฝึกการอ่านและการเรียนจากครูผู้สอนควบคู่กับการใช้ แบบฝึก ศึกษาผลสัมฤทธิ์ว่าการสอนลักษณะใด ทำให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายได้ดีกว่า

3. การทำวิจัยครั้งนี้เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ควรลองทำการวิจัยกับผู้เรียนในช่วงชั้นอื่นๆด้วย

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. 2551. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560). กรุงเทพฯ.

ชโลบล ทศวิธ. 2542. ผลการใช้แบบฝึก การเขียนเชิงสร้างสรรค์ทางภาษาไทย สำหรับ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. มหาวิทยาลัยบูรพา.

ประจักษ์ เกษมรักษ์. 2557. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การอ่านออกเสียงคำศัพท์และความพึงพอใจ ในการ เรียนภาษาอังกฤษของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้แบบฝึกการอ่าน กับการใช้ บัตรคำ. มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.

ทิตนา แหมมณี และคณะ. 2544. วิทยาการด้าน การคิด. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.

ประภาพรพรณ อนันตวงศ์. 2558. การสร้างแบบฝึกการอ่านคำของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวัชรวิ ทยา อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

- ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์ และ อัจฉรา ชำนิประศาสน์. 2547. ระเบียบวิธีการวิจัย. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี การพิมพ์.
- สุนทร ธัญกิจจานุกิจ. 2553. ผลการสอนการอ่านคำภาษาไทยโดยใช้แบบฝึกการอ่านคำภาษาไทยแบบ แจก
ลูกอิงแนวภาษาศาสตร์ที่มีต่อความสามารถ ในการอ่านคำของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2. นครสวรรค์:
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ.
- อาร์ม โพธิ์พัฒน์. 2550. การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางวิทยาศาสตร์และความสามารถวิเคราะห์ของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่ได้รับการสอน โดยใช้ชุดกิจกรรมเขียนแผนผังมโนคติ. สารนิพนธ์ กศ.ม. (การ
มัธยมศึกษา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.

ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิม ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

พัทธ์ธีรา รัตนชัย*, อีสมาแอ กาเต๊ะ**

*นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและเสนอแนวทางการแก้ปัญหาการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามปลายเปิดจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการสุ่มครอบครัวไทยมุสลิม จำนวน 400 ครอบครัว และข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 ครอบครัว วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงบรรยายและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิม คือ ขาดความรู้การบริหารเวลา การขาดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดามารดา การอาศัยในชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนมุสลิม การขาดเอกภาพในการอบรมเลี้ยงดูเด็กเนื่องจากอาศัยรวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ส่วนแนวทางการแก้ปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับบทบาทของพ่อแม่ที่จะต้องช่วยกันทั้งในส่วนของการพัฒนาตนเองและพัฒนาลูกที่ครอบคลุมทั้งมิติความศรัทธา ความรู้ และคุณธรรมจริยธรรม

คำสำคัญ : ปัญหา, การอบรมเลี้ยงดูบุตร, หลักการอิสลาม, ครอบครัวไทยมุสลิม, สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

Problems and Ways to Tackle Islamic-base Parenting of Thai Muslim Family in Three Southern Border Provinces

Patteera Rattanachai*, Isma-ie katih**

*A Ph.D. student in the department of Islamic studies, College of Islamic Sciences, Prince of Songkhla University Pattani Campus

**An Asst. Prof. Dr. and an adviser in the department of Islamic Studies, College of Islamic Sciences, Prince of Songkhla University Pattani Campus

Abstract

This research aimed to examine and to propose ways to tackle problems encountered by Muslim family pertaining to Islamic-based parenting in three southern border provinces of Thailand. Quantitative data was collected through open-ended questionnaires from 400 randomly selected Muslim family whereas qualitative one was drawn from 12 Muslim family. The data was analyzed based on descriptive statistics and content analysis. The results of the research reveal that the encountered problems are lack of knowledge of how to manage time, bad relationship among parents, living in non-Muslim community, and lack of unity in taking care of children due to living in extended family. And the proposed way to tackle the problems is imperative that parents work in collaboration to improve both their parenting capacity and ways to develop their children especially in terms of faith, knowledge, and integrity.

Keywords: problems, parenting, Islamic-based, Thai Muslim family, three southern border provinces

บทนำ

การอบรมเลี้ยงดูบุตรให้บรรลุเป้าหมายตามเจตนารมณ์แห่งอิสลามนั้น ถือเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญและท้าทายอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงเป็นโลกไร้พรมแดนมีการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ส่งผลให้ประเทศไทยประสบปัญหาเด็กและเยาวชนในทุกมิติมาเป็นเวลานาน สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยอันประกอบด้วยจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามก็ประสบปัญหาเด็กและเยาวชนเช่นกัน

จากการศึกษานำร่องโดยการสัมภาษณ์ครอบครัวไทยมุสลิมพบว่า หลายครอบครัวประสบปัญหาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม ส่งผลให้เกิดปัญหาเด็กและเยาวชนอาทิ เด็กมีพฤติกรรมก้าวร้าว มีพฤติกรรมวัตถุนิยม ไม่สนใจเรียน ทำชีนา(ผิดประเวณี) ดัดพนัก และติดยาเสพติดเป็นต้น ทั้งๆ ที่ในทัศนะของอิสลามถือว่าการอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญของผู้เป็นพ่อแม่ ดังที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴾ التحريم: (٦)

ความว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย จงคุ้มครองตัวของพวกเจ้าและครอบครัวของพวกเจ้าให้พ้นจากไฟนรก เพราะเชื้อเพลิงของมัน คือ มนุษย์และก้อนหิน มีมลาอิกะฮ์ผู้แข็งแกร่งหาญคอยเฝ้ารักษามันอยู่ พวกเขาจะไม่ฝ่าฝืนอัลลอฮฺ ในสิ่งที่พระองค์ทรงบัญชาแก่พวกเขา และพวกเขาจะปฏิบัติตามที่ถูกบัญชา” (อัตตะห์รียิม: 6)

นอกจากนี้ ท่านเราะสูล ﷺ กล่าวว่า

(١) كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، إِلَّا مِمَّا رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ)¹

ความว่า “ทุกคนในหมู่พวกท่านล้วนเป็นผู้รับผิดชอบ และทุกคนในหมู่พวกท่านต้องถูกสอบสวนต่อความรับผิดชอบของเขา ผู้นำเป็นผู้รับผิดชอบและต้องถูกสอบสวนในความรับผิดชอบของเขา สามีเป็นผู้รับผิดชอบในครอบครัวของเขา และเขาต้องถูกสอบสวนในความรับผิดชอบของเขา ภรรยาเป็นผู้รับผิดชอบในครอบครัวของสามีของนาง และนางต้องถูกสอบสวนในความรับผิดชอบของนาง” ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่าในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามในยุคปัจจุบันภายใต้บริบทสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น ครอบครัวมีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร และมีข้อเสนอแนะแนวทางหรือแนวปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามอย่างไร เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม และหน่วยงานอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถนำข้อค้นพบไปกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติ อันก่อให้เกิดรูปแบบในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม ส่งผลให้ครอบครัวไทยมุสลิมมีแนวทางในการอบรมเลี้ยงดูบุตรที่ได้รับการส่งเสริมพัฒนาการทุกๆด้าน มีความปลอดภัยทั้งดุนยา(โลกปัจจุบัน) และอาคีเราะฮฺ(โลกหน้า)

¹ หะดีษบันทึกโดย al-Bukhari หะดีษหมายเลข 893

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้สูตรทาโร ยามาเน่ ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง (ครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้) ทั้งหมดจำนวน 400 ครอบครัว เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามปลายเปิด ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการนำแบบสอบถามไปแจกให้กับกลุ่มตัวอย่างด้วยตนเองและนัดวันมาเก็บแบบสอบถามคืน จากนั้นนับจำนวนและตรวจสอบความสมบูรณ์ ได้รับกลับคืนมา 100 เปอร์เซ็นต์ในลักษณะสมบูรณ์ ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS คำนวณหาค่าร้อยละและนำเสนอผลการวิเคราะห์ด้วยตารางประกอบการบรรยาย

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ (key informant) ทั้งหมดจำนวน 12 ครอบครัว เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยนัดวัน เวลา สถานที่ เดินทางไปสัมภาษณ์ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ (content analysis) บันทึกแล้วนำข้อมูลไปตรวจสอบความถูกต้องจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จากนั้นมาปรับแก้ข้อมูลให้ถูกต้อง นำเสนอผลการวิเคราะห์ด้วยตารางประกอบการบรรยาย

ผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ปัญหาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามและข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาจากการตอบแบบสอบถามมีดังนี้ ปัญหาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ด้านพ่อแม่ขาดความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามแบบองค์รวมคิดเป็น 50% รองลงมาคือปัญหาด้านพ่อแม่ไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองคิดเป็น 25% ส่วนสภาพปัญหาด้านที่พบน้อยที่สุดคือ การส่งลูกเรียนโรงเรียนที่สอนสามัญเพียงอย่างเดียวคิดเป็น 5%

ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหา

- 1) พ่อแม่ควรหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในทุกๆด้านที่เกี่ยวข้องการเลี้ยงลูกเพื่อให้ลูกเติบโตเป็นบ่าวที่ดีของอัลลอฮ์ ﷻ
- 2) พ่อแม่ต้องกำชับ กวดขันเรื่องหะลาละและหะรอมกับลูกๆในการเลือกซื้ออาหาร เพื่อลูกจะได้มีจิตวิญญาณที่ดี ไม่หยาบกระด้าง
- 3) พ่อแม่ต้องเป็นแบบอย่างให้ลูกในทุกๆด้าน
- 4) พ่อแม่ควรส่งลูกเรียนโรงเรียนที่การสอนทั้งสามัญและสอนศาสนาตั้งแต่ลูกยังเล็กๆ เพื่อลูกจะได้รับ การอบรมทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน
- 5) พ่อแม่ต้องฝึกให้ลูกละหมาด ถือศีลอด
- 6) พ่อแม่ต้องดูแลเอาใจใส่เรื่องการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตของลูก
- 7) พ่อแม่ควรรักและเมตตาลูกให้มากๆ ให้ลูกรู้สึกอบอุ่น
- 8) พ่อแม่ควรอบรมลูกด้วยเหตุผลไม่ควรใช้อารมณ์
- 9) พ่อแม่ควรตัดสินใจเลือกซื้อหรือปลูกสร้างบ้านในชุมชนมุสลิมเพื่อให้ลูกจะได้มีบรรยากาศแบบอิสลาม จะทำให้ง่ายต่อการอบรมลูกด้วยหลักการอิสลาม

10) พ่อแม่ไม่ควรตามใจลูกมากเกินไปจนเสียนิสัย ควรฝึกให้ลูกรู้จักอดทน รู้จักรอคอย และรู้จักประหยัด และก็พอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ ﷻ ให้

11) ในการสอนหรืออบรมลูกทุกๆ เรื่องให้ยึดหลักการอิสลามเป็นหลักจากอัลกุรอานและอัลหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ แค่นี้ก็จะไม่หลงทาง

12) พ่อแม่จงเลี้ยงลูกอย่างมีความสุข ด้วยหวังในความเมตตาของอัลลอฮ์ ﷻ

13) พ่อแม่ไม่ควรเปรียบเทียบลูกกับเด็กคนอื่น เด็กทุกคนเกิดมาพร้อมข้อดีที่แตกต่างกัน

14) เมื่อลูกทำความผิดพ่อแม่ต้องตักเตือนด้วยความนุ่มนวล อย่าทำโทษลูกด้วยความรุนแรง

15) พ่อแม่ต้องสอนลูกให้ระลึกถึงบุญคุณผู้ที่อบรมเลี้ยงดูมา ทั้งพ่อแม่ ญาติ พี่เลี้ยงเด็ก ครู เป็นต้น

16) พ่อแม่ต้องสอนให้ลูกแยกแยะให้ได้ระหว่างสิ่งที่ดีกับสิ่งที่ไม่ดีที่อิสลามห้าม

17) พ่อแม่ต้องฝึกให้ลูกเชื่อมสัมพันธ์กับญาติ เพื่อนบ้าน

18) พ่อแม่ควรสอนอัลกุรอานให้ลูกตั้งแต่อายุในท้องแม่ ให้ลูกได้ฟังเสียงอัลกุรอานทุกวัน พอลอดออกมา ก็สอนต่อไปเรื่อยๆ จนลูกอ่านได้ ท่องจำได้ ให้ลูกรักและผูกพันกับอัลกุรอาน เพื่อเป็นเกราะคุ้มกันลูกจากสิ่งไม่ดีทั้งหลาย

19) พ่อแม่ต้องฝึกมารยาทแบบอิสลามให้ลูก เช่น มารยาทการกิน มารยาทการเข้าห้องน้ำ มารยาทการทักทายแบบอิสลาม เป็นต้น

20) ตอนลูกยังเด็กๆ ควรละหมาดให้ลูกเห็น ลูกจะร้องไห้ในตอนแรก พอหลายๆ ลูกจะเริ่มคันเคยและอยากจะทำตามพ่อแม่บ้าง พอเขาเริ่มอยากทำตามก็ละหมาดไปกับเขา มีชุดละหมาดเล็กๆ น่ารักให้ลูกใส่

21) พ่อแม่ควรให้รางวัลเมื่อลูกทำสิ่งดีๆ เช่น ละหมาดตรงเวลา รางวัลที่ให้อาจเป็นคำชม การกอดหอมลูก หรือรางวัลเป็นสิ่งที่ลูกมีประโยชน์

22) หากมีข้อสงสัยในหลักการอิสลามให้ถามผู้รู้เพื่อจะได้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง

23) พ่อแม่ควรทำตัวสนิทสนมกับลูก ให้ลูกเกิดความมั่นใจ รู้สึกปลอดภัย และไว้วางใจ เพราะเมื่อลูกประสบปัญหาเขาจะปรึกษาพ่อแม่ ไม่ปิดบังจนกลายเป็นปัญหาที่เรื้อรัง บานปลาย

24) พ่อแม่ต้องสอนและคอยติดตามให้ลูกคบเพื่อนที่ดี เพราะเด็กวัยรุ่นจะตามเพื่อนมากกว่าพ่อแม่

25) พ่อแม่ต้องระลึกไว้เสมอว่าทุกคนต้องเจอบททดสอบ แต่อาจถูกทดสอบในเรื่องที่แตกต่างกัน ดังนั้นควรหมั่นขอความช่วยเหลือจากอัลลอฮ์ ﷻ ทรงเมตตาชี้ทางนำ

26) เมื่อถึงวัยอันควรพ่อแม่ควรมหาผู้ครองที่มีอิมานให้ลูก ไม่ปล่อยให้ลูกไปคบหาเป็นแฟนกันจนเลยเถิดกลายเป็นฟิตนะฮฺ กลายเป็นการทำซินา

27) ไม่ควรกดดันหรือบีบบังคับให้ลูกเรียนในสิ่งที่พ่อแม่ชอบแต่ลูกไม่ถนัดหรือไม่ชอบ เพราะวิชาชีพที่ลูกเรียนต้องอยู่กับเขาไปตลอด

28) หลีกเลี่ยงการวิจารณ์ลูก แต่บอกให้ลูกรู้ว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี

29) ต้องควบคุมอารมณ์ มีความเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เป็นพ่อแม่ที่เดี๋ยวดีเดี๋ยวร้าย

30) เมื่อลูกมาปรึกษาปัญหาควรอดทนฟังลูกจนจบ แล้วค่อยแสดงความคิดเห็น แต่ไม่ใช่ไปด่วนโกรธหรือทำโทษลูกโดยไม่รับฟังเหตุผล

31) ไม่ควรบีบบังคับลูกมากเกินไป ควรเสนอหลายๆ ทางเลือก แต่บางกรณีอาจจะต้องชี้ขาด

32) ต้องให้ความยุติธรรมกับลูกๆ ทุกคน

33) พ่อแม่ควรเอาใจใส่ดูแลสุขภาพของลูกทั้งด้านอาหาร การออกกำลังกาย การพักผ่อน และการป้องกันอุบัติเหตุ การพาไปรับวัคซีน

34) พ่อแม่ควรดูแลติดตามผลการเรียนของลูก คอยช่วยเหลือด้านการเรียน การจัดหาอุปกรณ์การเรียนให้ลูก

35) พ่อแม่ควรฝึกให้ลูกมีจิตสาธารณะ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น

2. ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ปัญหาที่ครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ประสบในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม ได้แก่ การขาดความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบองค์รวม โดยเฉพาะด้านการส่งเสริมสุขภาพกาย และด้านการส่งเสริมสติปัญญาและภาษา การไม่มีเวลาเนื่องจากต้องทำมาหากิน จนบางครั้งต้องฝากญาติ หรือการจ้างพี่เลี้ยงเด็กมาช่วยดูแล การมีทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง และการทะเลาะกันของบิดามารดา การอาศัยในชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนมุสลิม การส่งลูกเรียนโรงเรียนที่สอนสามัญอย่างเดียว และสุดท้ายการอาศัยเป็นครอบครัวใหญ่ที่มีแนวคิด ทัศนคติในการอบรมเด็กแตกต่างกัน ทำให้ขาดเอกภาพในการสอน และเด็กเกิดความลังเลสับสน ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาที่ผ่านจากประสบการณ์เดิมคือ การศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม การจัดสรรเวลา การตระหนักถึงความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูบุตรให้ครอบคลุมทุกด้าน และการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันของบิดามารดา

สรุปผลการวิจัย

จากข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ จะเห็นว่าข้อมูลเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ ครอบครัวไทยมุสลิมส่วนใหญ่มีความเห็นว่าปัญหาและอุปสรรคในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามนั้น เมื่อจัดลำดับความสำคัญ โดยเรียงลำดับจากความถี่มากไปหาน้อย พบว่า ปัญหาและอุปสรรคมีดังนี้ คือ

1. ปัญหาพ่อแม่ขาดความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามแบบองค์รวม กล่าวคือครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ส่วนใหญ่จะมีความรู้เกี่ยวกับความรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรในด้านศาสนา แต่ยังขาดความรู้เกี่ยวกับความรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรในด้านสุขภาพกาย และความรู้เกี่ยวกับความรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรในด้านสติปัญญาและภาษา

2. ปัญหาด้านเศรษฐกิจอันส่งผลให้พ่อแม่ไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูบุตร

3. ปัญหาการขาดสัมพันธภาพที่ดีของพ่อและแม่

4. ปัญหาการอาศัยในชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนมุสลิม

5. ปัญหาการส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในสถานศึกษาที่ไม่มีการสอนอิสลามศึกษาที่เพียงพอทั้งด้านเนื้อหาและจำนวนเวลาเรียน และ

6. ปัญหาจากการอาศัยร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ทำให้ขาดเอกภาพในการอบรมเลี้ยงดูบุตรภายใต้หลักการเดียวกัน ส่วนข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหานั้นมีความครอบคลุมความรับผิดชอบในการอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบองค์รวม (ด้านศาสนา ด้านจริยธรรม ด้านสุขภาพกาย ด้านจิตใจและอารมณ์ ด้านสติปัญญาและภาษา ด้านสังคม และด้านการใช้หลักจิตวิทยาและวิธีการสอน)

การอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหา และข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปรายผลดังนี้

1. ครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแล อบรมเลี้ยงดู และส่งเสริมพัฒนาการเด็กแบบองค์รวม กล่าวคือ หลายครอบครัวไม่ทราบว่าพื้นฐานที่สำคัญในการที่จะส่งเสริมพัฒนาการหรือการดูแลอบรมบุตรนั้น เริ่มต้นมาจากการเลือกคู่ครองที่ดี การตระหนักถึงภาระหน้าที่ของแต่ละฝ่าย

(บทบาทพ่อ บทบาทแม่) การขอคู่ออให้ได้บุตรที่ดีที่ห่างไกลมารร้ายชัยฏอน การขอคู่ออให้บุตรในครรภ์ การดูแลบุตรในครรภ์อย่างมีคุณภาพ การดูแลบุตรทุกช่วงวัย การส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านควบคู่กันไป รวมไปถึงการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักจิตวิทยาและวิธีการ ที่มีองค์ความรู้จากอัลกุรอาน สุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ และตำราการเลี้ยงดูบุตรที่แต่งโดยปราชญ์มุสลิม รวมไปถึงตำราการเลี้ยงดูเด็กทั่วไปที่มีเนื้อหาไม่ขัดกับหลักการอิสลาม ดังนั้นการที่ครอบครัวไทยมุสลิมขาดองค์ความรู้ดังกล่าวถือเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งที่ทุกๆฝ่ายนับจากครอบครัวเองจะต้องหันกลับมาทบทวนบทบาทของตนเองใหม่ ก่อนที่จะเริ่มต้นการมีครอบครัวควรที่จะมีการศึกษาหาความรู้ให้เพียงพอ ในขณะที่หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องอาจจะต้องมีการทบทวนนโยบายในการปฏิบัติการเชิงรุก เพื่อกำหนดแผนงานในการพัฒนาคน พัฒนาคอร์ปครัวให้มีองค์ความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบองค์รวม และมีการกำหนดเนื้อหาแบบเข้มข้นในด้านที่ประชาชนผู้เป็นพ่อแม่ยังมีระดับความรู้ด้านนั้นน้อยเป็นพิเศษ อาทิ ด้านการส่งเสริมสุขภาพกาย ด้านการส่งเสริมสติปัญญาและภาษา เป็นต้น เพราะเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า เด็กคือกำลังสำคัญในการนำพาประเทศชาติให้ก้าวหน้าและปลอดภัย หากประเทศไทยเต็มไปด้วยเด็กที่อ่อนแอ เด็กที่มีคุณภาพการศึกษาต่ำ ถือเป็นวิกฤติของชาติ ในทัศนะของอิสลามนั้น อิสลามส่งเสริมในด้านการศึกษาหาความรู้ทั้งในส่วนความรู้ที่เป็นฟิรฎุฮัยน และความรู้ที่เป็นฟิรฎุกิฟายฮฺ อิสลามเรียกร้องให้ทุกคนแสวงหาความรู้ เพราะความรู้เป็นพื้นฐานในการพัฒนามนุษย์ ความรู้มีความสำคัญทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิต อัลลอฮ์ ﷻ ผู้ทรงสร้างมนุษย์มา พระองค์ตระหนักถึงความสำคัญในการแสวงหาความรู้เป็นอย่างมาก จึงทรงประทานอัลกุรอานแก่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ด้วย 5 โองการแรก อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾ العلق (5)

ความว่า “จงอ่านด้วยพระนามแห่งพระเจ้าของเจ้าผู้ทรงบังเกิด (1) ทรงบังเกิดมนุษย์จากก้อนเลือด (2) จงอ่านเถิด และพระเจ้าของเจ้านั้น ผู้ทรงเจือบุญยิ่ง (3) ผู้ทรงสอนการใช้ปากกา (4) ผู้ทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้ (5) (อัลอะลัก: 1-5)

อีกทั้งพระองค์ทรงเทิดเกียรติผู้รู้ตั้งอายุขัยอัลกุรอาน อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾ المجادل : 1

ความว่า “อัลลอฮ์ทรงยกย่องเทิดเกียรติแก่บรรดาผู้ศรัทธาในหมู่พวกเจ้าและบรรดาผู้ที่มีความรู้หลายชั้น” (อัลมูญาดละฮฺ:11)

และจากหะดีษของท่านนบี ﷺ ว่า

((مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ ، فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ))²

ความว่า “ ผู้ใดที่ออกไปเพื่อแสวงหาความรู้ ดังนั้นเขาผู้นั้นอยู่ในหนทางของอัลลอฮ์จนกระทั่งเขาได้กลับ (ยังบ้านของเขา)”

² หะดีษบันทึกโดย al-Thirmidhiy หะดีษหมายเลข 2647

ฉะนั้นมุสลิมทุกคนต้องถือปฏิบัติตามเจตนารมณ์แห่งอิสลาม ต้องพยายามศึกษาหาความรู้ ให้ครอบคลุมทุกๆด้าน เพื่อจะได้นำองค์ความรู้มาอบรมเลี้ยงดูบุตรให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข

2. ครอบครัวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ขาดความตระหนักในสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม จึงไม่ได้จัดสรรหรือบริหารจัดการเวลาให้สามารถที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม เพราะในความเป็นจริงมนุษย์ทุกคนย่อมมีเวลา 24 ชั่วโมงใน 1 วันเหมือนกันหมด ดังนั้นแม้จะมีภารกิจอื่นที่ต้องทำ รวมไปถึงการทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่ถ้าทุกคนตระหนักว่าการเลี้ยงดูบุตรมีความสำคัญ ก็จะพยายามจัดสรรเวลาจนได้ทั้งนี้อัลลอฮฺ ﷻ ได้กำชับใช้ ดังที่อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสไว้ในสุเราะฮ์อัตตะหรีม อายะฮ์ที่ 6 อีกทั้งหะดีษของท่านนบี ﷺ ตามที่ยกไว้ในบทความนี้ชี้ชัดแล้วว่าพ่อแม่ต้องให้ความสำคัญกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม เพื่อให้บุตรมีความปลอดภัยจากไฟนรก ทั้งนี้พ่อแม่ต้องไม่ลืมที่จะขอออาละและมอบหมายต่ออัลลอฮฺ ﷻ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

- 1) ครอบครัวไทยมุสลิมควรตระหนักถึงปัญหาและอุปสรรคในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม
- 2) ครอบครัวไทยมุสลิมควรนำข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาการไปปรับใช้ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลาม
- 3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาทิ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานด้านสาธารณสุข สถานศึกษา มัสยิด เป็นต้น ควรนำข้อค้นพบไปใช้ในการจัดทำหลักสูตรอบรมพัฒนาให้ความรู้แก่ครอบครัวไทยมุสลิมเพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ในการเลี้ยงดูบุตร
- 4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอบรมเลี้ยงดูบุตรควรมีการประสานความร่วมมือกันในการกำหนดนโยบาย กำหนดยุทธศาสตร์ในการอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาเด็กในทุกๆด้านอย่างเป็นระบบ มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน

2. ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับปัญหาการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามทุกช่วงวัยในแต่ละด้านเช่นด้านศาสนา ด้านจริยธรรม เป็นต้น
- 2) ควรมีการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับปัญหาการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามทุกด้านในแต่ละช่วงวัย นับตั้งแต่ ช่วงบุตรอยู่ในครรภ์มารดา จนกระทั่งบุตรอยู่ในช่วงวัยรุ่น
- 3) ควรศึกษาบทบาทขององค์กรหรือหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียน มัสยิด ชุมชน สถานพยาบาล และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วยหลักการอิสลาม

เอกสารอ้างอิง

- ชอบปรี นภากร และเกาชัวร์ อีชา. 2554. **ต้นกล้าแห่งอิสลาม**. พิมพ์ครั้งที่ 2 สำนักพิมพ์สายสัมพันธ์ : พระนครศรีอยุธยา
- มุหัมมัด ญะมัล ชัยนุ. (2526). **วิธีการอบรมเลี้ยงดูลูกในอิสลาม**. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2559
- สุชา จันทร์อม. (2536). **จิตวิทยาเด็ก**. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สมาคมนักเรียนอาหรับ(ผู้แปล).2541. **พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมคำแปลเป็นภาษาไทย** มะดีนะฮ์มุเนาะเราะฮะเราะฮฺ: ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์กุรอาน.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. 2555. **การสร้างเสริมสุขภาพเด็กทุกช่วงวัย**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา
- อนัส แสงอารีย์, 2547. **เด็กในทรรศนะของอิสลาม**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่องธรรม.
- อาหมินะห์ ดำรงผล. 2549. **เลี้ยงลูกให้เป็นคนดีแบบอิสลาม**. กรุงเทพฯ : เอดิสัน เพรส โปรดักส์.
- อับดุลลอฮฺ นาซิหฺ อุลวาน. 2553. **เลี้ยงลูกด้วยอิสลาม**. แปลโดยอัล-มุสลิมัต. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่องธรรม.
- อาอิซะฮฺ ฮัมดาน. 2555. **โรงเรียน มุอมีน เลี้ยงด้วยรัก พุ่มพักด้วยศรัทธา**. แปลโดย อบู มุฮัมมัด ณ บ้านหัสเสม. กรุงเทพฯ: บริษัท นวัตกรรมพิมพ์.

หนังสือต่างประเทศ

- al-Bukhari ,Muhammad Ibn Ismail. 1987. **Sahih al-Bukhari**. Beirut : Dar al-Qalam.
- al-Tirmizi, Muhammad Ibn I'sa. 1983. **Sunan al-Tirmizi**. Beirut : Dar al-Fikr.
- al-Nasa'i, 'Abu 'Abd al-Rahman Ahmad Ibn Shu'aib. 1986. **Sunan al-Nasa'i**. s.l. Dar al-Bashir al-Islamiyah.
- Abu Dawud, Sulaiman Ibn al-Ash'ath Ibn Shaddad al-Sijistani. n.d. **Sunan Abi Dawud**. Beirut : Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.

บทบาทมัจญ์ลิสอิลมี มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามและส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชน

อาหะมะ หะยีสะมะแอ*, อับดุลการีม สาแมง**

นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาอิสลามศึกษา คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
ดร.(อิสลามศึกษา)ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ รูปแบบวิธีการจัดกิจกรรม และเนื้อหาหลักสูตรของมัจญ์ลิสอิลมี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี 2) เพื่อศึกษาบทบาทมัจญ์ลิสอิลมีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามต่อชุมชน 3) เพื่อศึกษาบทบาทมัจญ์ลิสอิลมีในการส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชน การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงพรรณนาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพควบคู่กัน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้จำนวน 200 คน และผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 17 คน ได้มาโดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วยบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมโครงการ วิทยากรประจำโครงการ และกรรมการโครงการ การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การสอบถาม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1.มัจญ์ลิสอิลมี มหาวิทยาลัยฟาฏอนีได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2542 อยู่ภายใต้การดูแลของศูนย์บริการชุมชน และต่อมาในปี 2552 ถูกย้ายมาอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของสถาบันอิสลามโดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) เพื่อยกระดับมาตรฐานและคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่สู่สังคมที่มีความรู้ที่ได้รับการหล่อหลอมจากการศึกษาอิสลาม 2) เพื่อให้บริการแก่สังคม รวมทั้งชี้นำสังคมโดยใช้หลักการอิสลามเป็นต้นแบบ 3) เป็นการรองรับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาตามอัธยาศัย รูปแบบการจัดกิจกรรมเน้นการจัดการบรรยายเป็นหลักสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง เนื้อหาหลักสูตรประกอบด้วยวิชาตฟิฮ์ วิชาหะดีษ วิชาฟิกฮ์ วิชาเตหีดและความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน 2.บทบาทมัจญ์ลิสอิลมีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามต่อชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก บทบาทการเผยแพร่วิทยาการอิสลามด้านการดำเนินชีวิตประจำวันมีปรากฏมากที่สุด รองลงมาเป็นวิทยาการอิสลามด้านอียาดะฮ์(การประกอบศาสนกิจ) ด้านอะกิดะฮ์(การศรัทธา) และด้านอัคลาก(จรรยาบรรณ) ตามลำดับ 3.บทบาทมัจญ์ลิสอิลมี ในการส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยบทบาทส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ด้านแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมีมากที่สุด รองลงมาเป็นด้านแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ด้านคุณลักษณะและมารยาทของผู้ศึกษาและผู้สอน และด้านแนวคิดการศึกษาแบบบูรณาการตามลำดับ

คำสำคัญ : มัจญ์ลิสอิลมี, การเผยแพร่วิทยาการอิสลาม, วัฒนธรรมความรู้, มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

*The Roles of Majlis ilmi of Fatoni University in Propagating Islamic Sciences
and Promoting Knowledge Culture Towards Community*

Arhama Hayeesama-ea, Abdulkarim Samaeng***

*Graduate Student, Master in Islamic Studies, Faculty of Islamic Studies and Laws,
Fatoni University

**Ph.D.(Islamic Studies), Assist.Prof., Faculty of Islamic Studies and Laws, Fatoni University

Abstract

The objectives of the research are 1) to study the history, objectives, methods in conducting activities of Majlis Ilmi of Fatoni University; 2) to study the roles of Majlis Ilmi in propagating Islamic sciences towards community; and 3) to study the roles of Majlis Ilmi in promoting knowledge culture towards community. This study employed the descriptive method using both quantity and qualitative approaches in collecting data. The samples was included 200 participants ,selected through simple sampling, and 17 key informants included the administrative staff, lecturers of the project as well as some participants were selected through purposive sampling, The data of the study was obtained from content analysis, survey-method, non-participant observation, and in-depth interviews. The statistic used were percentage, mean, and standard deviation.

The findings revealed as the followings : 1. Majlis Ilmi of Fatoni University was established in1998, formally being under the responsibility of the Community Service, and then since 2008,it has been under charge of Assalaam Institute, Fatoni University. Its objectives were 1) to up lift the life standard and enhance the quality of people in the region towards knowledge-based society which was rooted from Islamic education 2) to provide service to a society and to guide the society based on Islamic teaching, and 3) to promote the Thai Educational Act 1999 concerning the management of informal education. Lecture Approach was used and highest emphasized, the content of the curriculum including Tafsir, Hadith, Figh, Tauhid and knowledge about the daily life. 2.The roles of the project in propagating Islamic sciences towards community was perceived as appeared in high level. Among the four aspects, the daily life aspect was perceived as the highest aspect, followed by the Ibadah aspect, Aqidah aspect, and Akhlaq aspect. And also the roles of the project in promoting knowledge culture towards community was perceived as appeared in high level. The aspect of knowledge culture towards the concept of life-long education was perceived as being promoted in the highest level, followed by the aspect of the concept of knowledge, the aspect of the characteristics

and moral ethics of teacher and learner , and the aspect of the concept of integrated education.

Keywords : Majlis Ilmi, Propagating Islamic sciences, Knowledge culture, Fatoni University

บทนำ

พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงสร้างให้มนุษย์มีสรีระร่างกายสมบูรณ์ยิ่ง มีความประเสริฐและมีคุณค่ากว่าสิ่งถูกสร้างอื่นใด ทรงมอบหมายภาระหน้าที่แก่มนุษย์สองประการ คือ เพื่อทำหน้าที่เป็นบ่าวที่ภักดีต่อพระองค์ และเพื่อปฏิบัติหน้าที่เป็นตัวแทนของพระองค์บนหน้าแผ่นดิน ซึ่งการปฏิบัติภารกิจและทำหน้าที่ดังกล่าวมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยความรู้บูรณาการหลายแขนงสาขาวิชา ทั้งความรู้ที่ได้จากการประทานของพระองค์โดยตรง และความรู้ที่ได้รับจากการใช้สติปัญญาแสวงหาศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเอง ทั้งนี้การศึกษาและการเผยแพร่ความรู้เป็นภารกิจสำคัญของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และประชาชาติของท่านทั้งมวล ซึ่งมีบ้านอัล-ฮะรออมเป็นสถานศึกษาแห่งแรกและท่านนบี ﷺ คือ ครูท่านแรกในประวัติศาสตร์การศึกษาอิสลาม (Ayub Ali, อ้างถึงใน Langgulung, Hasan, 1997 : 48) ต่อมาเมื่อได้อพยพไปยังนครมะดีนะห์ ท่านนบี ﷺ ได้สร้างมัสญิดขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาแก่มุสลิมที่เรียกว่า “มัจญ์ลิสฮิลมี” และในสมัยราชวงศ์อับบาซียะฮ์ที่เป็นยุคของความเจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านและถือเป็นยุคทองของการศึกษาอิสลาม ได้เกิดสถานที่ในการจัดการศึกษาขึ้นมากมายเพื่อทำการศึกษาศาสตร์ทางศาสนาและศาสตร์แขนงอื่นๆ เช่น มีการก่อตั้งหอสมุดสาธารณะ ห้องประชุมทางวิชาการ มีการจัดการศึกษาในโรงพยาบาล คลินิก ร้านขายหนังสือและเกือบทุกสถานที่ที่มุสลิมได้มีการรวมตัวกัน (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต 2550: 35-80) ทำให้เกิดอารยธรรมความเจริญและความยิ่งใหญ่ของประชาชาติอิสลามขึ้นเพราะการปฏิบัติที่ยึดมั่นในวิธ ฒ น ธิ ร ร ม ก า ร ต า เ น น ซึ ะ วิ ต ที่ ไ ้ ค ว า ม สำคัญต่อการศึกษาและการเผยแพร่วิชาความรู้ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมอิกเราะฮ์” หรือ “วัฒนธรรมความรู้” (Leman, Wan Kamariah dan Mazlah Yaacob, 2002: 54 -55.) ด้วยการปฏิบัติใช้วัฒนธรรมอิกเราะฮ์ทำให้อิสลามได้แผ่ขยายไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกอย่างกว้างขวาง

อิสลามได้เข้ามาในแหลมมลายูและในภาคใต้ของประเทศไทยโดยพ่อค้าชาวอาหรับในสมัยที่ยังคงเป็น “รัฐปัตตานี” อยู่ และได้แผ่ขยายอย่างรวดเร็วเมื่อกษัตริย์แห่งปัตตานีได้เข้ารับอิสลาม มีการสร้างมัสญิดขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติศาสนกิจและการเผยแพร่ความรู้อิสลาม (อ้างถึงใน อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2553 : 18-19) นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อสังคมชาวมลายูปัตตานี ซึ่งในบริบทการศึกษาอิสลามปัตตานีสามารถพัฒนาฐานการศึกษาผ่านสถาบันการศึกษาแบบดั้งเดิมที่รู้จักกันในนาม “ปอเนาะ” จนสามารถยกระดับสถานภาพปัตตานีให้เป็นศูนย์กลางอารยธรรมอิสลามที่มีชื่อเสียง (Ahmad Omar Chapakia, 2009: 95) และบรรดาโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะส่วนหนึ่งได้มีการพัฒนารูปแบบการสอนของตนเองด้วยการก่อตั้ง “มัจญ์ลิสฮิลมี” ขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย (Abdullah Daqoha, Noruddeen, 1997: 207-210)

ต่อมาการศึกษาอิสลามในพื้นที่ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและรัฐบาลได้อนุญาตให้เปิดสถาบันการศึกษาอิสลามเอกชนในระดับอุดมศึกษามีนามว่า “วิทยาลัยอิสลามยะลา” ในปี พ.ศ. 2541 (มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา 2550: 29) ต่อมาได้เปลี่ยนสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2556 และได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนชื่อเป็น “มหาวิทยาลัยฟาฏอนี” (มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, 2557: 9) เพื่อสนองตอบปรัชญา พันธกิจและวัตถุประสงค์หลักของสถาบันอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งศูนย์บริการวิชาการแก่สังคมขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานให้บริการวิชาการแก่สังคมในรูปแบบที่หลากหลาย หนึ่งในโครงการบริการวิชาการแก่สังคมที่เป็นโครงการหลักที่เด่นและสร้างความสำเร็จในการเผยแพร่ความรู้วิทยาการอิสลามและส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้สู่ชุมชนมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การจัดตั้งมหาวิทยาลัย คือ “โครงการวิทยาการอิสลามเพื่อชุมชน” หรือ “มัจญ์ลิสฮิลมี” โครงการ

ดังกล่าวเริ่มให้บริการวิชาการแก่สังคมตั้งแต่วันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2542 โดยจัดในวันอาทิตย์ของทุกสัปดาห์อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ใช้กิจกรรมการบรรยายและกิจกรรมอื่นๆเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม เผยแพร่วิทยาการอิสลามและความรู้ทั่วไปที่สอดคล้องกับความต้องการของสาธารณชน ความมั่นคงและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งได้รับการตอบรับจากชุมชนด้วยดี มีผู้เข้าร่วมโครงการจากประชาชนในพื้นที่และจากจังหวัดใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก

ด้วยความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทบาทมัจญลิสอิสลามของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามและส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชน ทั้งนี้เพื่อศึกษาว่า มัจญลิสอิสลามมีประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ รูปแบบวิธีการในการดำเนินการและมีหลักสูตรหรือเนื้อหาเป็นอย่างไร ผู้เข้าร่วมโครงการได้รับความรู้ที่เป็นวิทยาการด้านต่างๆที่นำเสนอในแต่ละด้านจากโครงการอยู่ในระดับใด และโครงการได้มีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ที่ส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้แต่ละด้านอยู่ในระดับใด หวังว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนา ปรับปรุงคุณภาพการดำเนินการของมัจญลิสอิสลามให้มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับเป้าหมายการจัดการศึกษาอิสลาม และความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้สำหรับมหาวิทยาลัย หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ รูปแบบวิธีการจัดกิจกรรมและเนื้อหาหลักสูตรของมัจญลิสอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
2. เพื่อศึกษาระดับบทบาทของมัจญลิสอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามต่อชุมชน
3. เพื่อศึกษาระดับบทบาทของมัจญลิสอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงพรรณนา(Descriptive Research)โดยใช้การวิจัยแบบผสมผสานวิธีทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) ทั้งนี้เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจประเด็นที่จะศึกษาในระดับลึกอย่างรอบด้านและเป็นองค์รวม การใช้ข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณจึงเป็นกลยุทธ์ที่มีเหตุผล(ชาย โพธิ์สีตา, 2550:38) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณในการเก็บข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 2 และข้อที่ 3 ส่วนวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการมัจญลิสอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีจำนวน 400 คน และเมื่อใช้สูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) (Yamane, 1970 : 580-581, อ้างถึงใน ประคอง กรรณสูตร, 2542 : 10-11)ในกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างสำหรับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 200 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling)(ภัทรนา นิค

มานนท์, 2544: 72-73) และได้กำหนดลักษณะของผู้เข้าร่วมโครงการที่มีระยะเวลาเข้าร่วมโครงการไม่น้อยกว่า 1 ปี ไม่จำกัดเพศ อายุและภูมิลำเนา ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่ใช้สำหรับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (Purposive Sampling) (ชาย โพธิ์สิตา, 2550 : 38) ซึ่งเป็นผู้ที่มีข้อมูลมากมายและสามารถให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในระดับลึกได้ โดยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informants) ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้จำนวน 17 คน เพื่อการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งประกอบด้วย 1) กรรมการประจำโครงการจำนวน 5 คน 2) วิทยากรในโครงการจำนวน 5 คน 3) บุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 7 คน โดยเลือกผู้นำศาสนา ครูและบุคคลทั่วไปที่เคยเข้าร่วมโครงการไม่ต่ำกว่า 3 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ซึ่งเครื่องมือมี 2 ชุด คือ ชุดที่ 1 เป็นแบบสอบถามสำหรับบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมโครงการซึ่งได้ผ่านการทดลองใช้เพื่อหาความเชื่อมั่น ด้วยวิธีวัดความสอดคล้องภายใน (Internal Consistency) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) (ล้วน สายยศ และ อังคณะ สายยศ, 2538: 200) มีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามในระดับสูงทั้งฉบับที่ค่าเท่ากับ 0.975 ส่วนชุดที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์วิทยากรผู้บรรยาย บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลโครงการ และสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมโครงการทั่วไป ซึ่งเครื่องมือชุดที่ 1 ที่เป็นแบบสอบถามสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมโครงการได้แบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลส่วนตัวทั่วไปเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อบทบาทมัจญ์ลิสฮัลมีมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามและส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ในอิสลาม ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบสอบถามปลายปิดและใช้มาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) เป็นการวัดแบบเรียงลำดับ (Ordinal Scale) แบ่งเป็นระดับ 5 ระดับ ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามปลายเปิดเพื่อสอบถามความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของโครงการในการเผยแพร่วิทยาการและส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชน

สำหรับเครื่องมือชุดที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์วิทยากรผู้บรรยาย บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลโครงการและผู้เข้าร่วมโครงการทั่วไป แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามปลายเปิดในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวกับประวัติการก่อตั้งเป้าหมายวัตถุประสงค์ รูปแบบการจัดกิจกรรม เนื้อหาหลักสูตรของมัจญ์ลิสฮัลมี และข้อคิดเห็นที่เกี่ยวข้อง ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามปลายเปิดเกี่ยวกับความคิดเห็นต่อวิทยาการอิสลามและวัฒนธรรมความรู้ด้านต่างๆ

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Arithmetic Mean) และหาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD.-Standard Deviation) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพนั้นใช้วิธีการวิเคราะห์ความเชื่อถือได้และความถูกต้องของแหล่งข้อมูล และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่รวบรวมมา แล้วมาจัดหมวดหมู่จำแนกข้อมูลตามหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อยแล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามหัวข้อที่กำหนด และทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอีกทางหนึ่ง ด้วยการใช้รูปแบบ peer review คือ การนำผลวิเคราะห์สรุปให้ตัวแทนกรรมการโครงการและเป็นสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการฯ ให้ความเห็นเพิ่มเติม แล้วนำข้อมูลเนื้อหาและการสรุปผลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสอบถาม และการสนทนา ตลอดจนการประมวลวิเคราะห์จากเอกสารและหลักฐานต่างๆ ที่รวบรวมมาได้นำเสนอในรูปแบบของตารางและความเรียง โดยการแยกแยะและวิเคราะห์ แล้วสังเคราะห์ข้อสรุปเพื่ออภิปรายผลให้มีความชัดเจนและให้ข้อเสนอแนะตอบ

วัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตรวจสอบความครอบคลุมของข้อมูล และนำเสนอในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการดำเนินการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง เป็นเพศชายและเพศหญิงจำนวนใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 51.9 และ 48.1 ตามลำดับ ส่วนใหญ่ผู้เข้าร่วมโครงการมีอายุ ตั้งแต่ 30-40 ปี ร้อยละ 40.2 มีภูมิลำเนาอาศัยอยู่ในจังหวัดยะลา ร้อยละ 81.0 มีระดับการศึกษาด้านสายวิชาศาสนาในระดับชั้นชานะวียะฮ์มากที่สุด ร้อยละ 34.0 ส่วนการศึกษาด้านสายวิชาสามัญ ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาสูงสุดระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ร้อยละ 46.6 มีสถานภาพสมรสและอาศัยอยู่ด้วยกัน ร้อยละ 78.8 มีอาชีพทำสวน ร้อยละ 30.2 และส่วนใหญ่ได้เข้าร่วมโครงการมากกว่า 8 ปี ร้อยละ 46.0

2. ผลการศึกษาประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ รูปแบบวิธีการจัดกิจกรรมและเนื้อหาหลักสูตรของมัจญ์ลิสฮิดมี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี สามารถสรุปได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยฟาฏอนีเป็นสถาบันการศึกษาอิสลามเอกชนระดับอุดมศึกษาแห่งแรกในประเทศไทย ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. 2541 มหาวิทยาลัยได้ดำเนินงานตามพันธกิจหลักสถาบันอุดมศึกษาอย่างเข้มแข็ง และพันธกิจหลักหนึ่งที่สำคัญยิ่งของมหาวิทยาลัย คือ การบริการวิชาการแก่สังคม มหาวิทยาลัยได้กำหนดกรอบการดำเนินการในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถชี้นำสังคม และให้คำปรึกษาได้ตามความต้องการของท้องถิ่นและนานาชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต และสภาพแวดล้อมให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โครงการบริการวิชาการแก่สังคมที่มีความโดดเด่นและเป็นหนึ่งในความสำเร็จของมหาวิทยาลัยที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมในพื้นที่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ในช่วงทศวรรษแรกของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยโดยมีผู้เข้าร่วมโครงการเป็นจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง คือ “โครงการวิทยาการอิสลามเพื่อชุมชน” หรือรู้จักกันในนาม “มัจญ์ลิสฮิดมี” ซึ่งจัดตั้งขึ้นในวันที่ 19 เดือนกันยายน ปี พ.ศ. 2542 ภายใต้การบริหารดูแลของศูนย์บริการสังคมในช่วงแรก ต่อมาย้ายมาอยู่สังกัดสถาบันอิสลาม ในปี พ.ศ. 2552

มัจญ์ลิสฮิดมีของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเป็นการดำเนินการพัฒนาต่อยอดการศึกษาอิสลามตามอัธยาศัย โดยสานต่อเพื่อการรวมตัวของมัจญ์ลิสฮิดมีหลักสองแห่ง คือ มัจญ์ลิสฮิดมีที่จัดขึ้น ณ หมู่บ้านดาร์ลุ อิตลาฮู บ้านนัดโต๊ะมุง อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา และมัจญ์ลิสฮิดมี ณ มัสยิดดาร์ลุอิมาน บ้านนังบูโย อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ซึ่งดำเนินการสอนโดยอาจารย์ของมหาวิทยาลัยในช่วงที่เปิดทำการสอนขณะนั้น และยุบรวมมัจญ์ลิสฮิดมีดังกล่าวมารวมศูนย์เป็นหนึ่งเดียว ณ มัจญ์ลิสฮิดมีมหาวิทยาลัยฟาฏอนี มัจญ์ลิสฮิดมีดังกล่าวนี้เป็นโครงการหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาการศึกษาของประชาชนในพื้นที่แห่งนี้ที่สามารถทำหน้าที่ตามเป้าหมายในการสืบสานวัฒนธรรมความรู้ที่ปฏิบัติกันมาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และเพื่อเป็นการส่งเสริมวิทยาการความรู้อิสลามที่ถูกต้องบนหลักการอิสลามให้เป็นที่แพร่หลายในพื้นที่ อีกทั้งเป็นการปฏิบัติการหลักในการบริการสังคมของมหาวิทยาลัยเพื่อชี้นำสังคมโดยใช้หลักการอิสลามเป็นต้นแบบ

วัตถุประสงค์หลักของมัจญ์ลิสฮิดมีมี คือ 1) เพื่อยกระดับมาตรฐานและคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่สู่สังคมที่มีความรู้ที่ได้รับการหล่อหลอมจากการศึกษาอิสลาม 2) เพื่อให้บริการแก่สังคม รวมทั้งชี้นำสังคมโดยใช้หลักการอิสลามเป็นต้นแบบ 3) เป็นการรองรับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาตาม

อัยยาศัย นอกจากนี้มีเป้าหมายย่อยของโครงการ คือ 1) เพื่อพัฒนาสังคมด้วยวิถีอิสลามบนพื้นฐานของวิทยาการและอิมาน(การศรัทธา)ที่แท้จริงที่มาจากอัลกุรอานและอัสสุนนะฮฺผ่านการอธิบายของนักวิชาการอันเป็นที่ยอมรับ ให้สังคมได้ถือปฏิบัติแบบอย่าง(สุนนะฮฺ)ของท่านนบีและแบบอย่างของบรรดาบรรพชนมุสลิม(สะลัฟ)ในการดำรงตนในสังคม 2) เพื่อฟื้นฟูความรู้ด้วยการเผยแพร่และยืนยันหลักการเผยแพร่ด้วยความรู้ 3) เรียกร้องสังคมสู่อิสลามด้วยหลักการแห่งอุดมคติและแบบอย่างของท่านเราะสูล เสริมสร้างความเป็นพี่น้องบนพื้นฐานของความรักความสามัคคีด้วยสายใยของอัลลอฮ์ และ 4) เปิดโอกาสให้สังคมได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส

รูปแบบการจัดกิจกรรมในโครงการเน้นการบรรยายเป็นหลัก และมีการจัดอภิปราย เสวนาในบางโอกาส มีการถ่ายทอดเสียงผ่านคลื่นวิทยุและถ่ายทอดสดผ่านทีวีออนไลน์ มีกิจกรรมเสริมอื่นๆเช่น การแจกเอกสาร การจำหน่ายตำรา หนังสือและสื่ออื่นๆ การระดมทุนเพื่อช่วยเหลือสังคม และการจัดนิทรรศการกิจกรรมการโครงการจัดขึ้นสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง ทุกวันอาทิตย์ เวลาตั้งแต่ 08.30-10.30น.โดยมีวิทยากรประจำโครงการส่วนใหญ่เป็นคณาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยฟาฏอนีและนักวิชาการจากภายนอกมาร่วมเป็นวิทยากรในบางโอกาสที่สำคัญ เนื้อหาหลักสูตรของโครงการประกอบด้วย วิชาตฟสีร(อธิบายอัลกุรอาน) หะดีษ(วจนะของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด) ฟิกฮฺ(ศาสนบัญญัติ) และวิชาเตาหีด(หลักการศรัทธา) และความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันและเหตุการณ์ร่วมสมัย

3. ผลการศึกษาบทบาทของมัจญลิสอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามต่อชุมชนโดยภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก บทบาทการเผยแพร่วิทยาการอิสลามด้านการดำเนินชีวิตประจำวันมีปรากฏมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.44 รองลงมาเป็นบทบาทการเผยแพร่วิทยาการอิสลามด้านอิมาน(การประกอบศาสนกิจ) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.97 ตามด้วยบทบาทการเผยแพร่วิทยาการอิสลามด้านอะกีดะฮฺ(การศรัทธา)มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.95 และบทบาทการเผยแพร่วิทยาการอิสลามด้านอัคลาก(จรรยาบรรณ) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.80 ตามลำดับ

4. ผลการศึกษาระดับบทบาทของมัจญลิสอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชนโดยเฉลี่ยรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยบทบาทส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ด้านแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมีมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.81 รองลงมาเป็นด้านแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.65 ด้านคุณลักษณะและมารยาทของผู้ศึกษาและผู้สอน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.53 และด้านแนวคิดการศึกษาแบบบูรณาการ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.52 ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ รูปแบบวิธีการจัดกิจกรรมและเนื้อหาหลักสูตรของมัจญลิสอิสลามมหาวิทยาลัยฟาฏอนี

“มัจญลิสอิสลาม” หรือ “โครงการวิทยาการอิสลามเพื่อชุมชน” เป็นโครงการบริการวิชาการแก่สังคมที่มีความโดดเด่นและเป็นหนึ่งในความสำเร็จของมหาวิทยาลัยที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมในพื้นที่อย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษแรก โดยการรวมศูนย์ของมัจญลิสอิสลามมีหลักสองแห่ง คือ มัจญลิสอิสลามที่จัดขึ้น ณ หมู่บ้านดาร์ลุ อีศลาฮฺ บ้านนัดีไต่เมง อำเภอมือ จังหวัดยะลา และมัจญลิสอิสลาม ณ มัสยิดดารุลอีมาน บ้านนังบูโย อำเภอมือ จังหวัดยะลา ซึ่งมีผู้เข้าร่วมโครงการเป็นจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง การก่อเกิด

และพัฒนา มัจญลิสอิลมีดังกล่าวนี้เป็นโครงการดังกล่าวมีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาการศึกษาของประชาชนในพื้นที่แห่งนี้ที่สามารถทำหน้าที่ตามเป้าหมายในการสืบสานวัฒนธรรมความรู้ที่ปฏิบัติกันมาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และเพื่อเป็นการส่งเสริมวิทยาการความรู้อิสลามที่ถูกต้องบนหลักการอิสลามให้เป็นที่แพร่หลายในพื้นที่ อีกทั้งเป็นการปฏิบัติภารกิจหลักในการบริการสังคมของมหาวิทยาลัยเพื่อชี้นำสังคมโดยใช้หลักการอิสลามเป็นต้นแบบ การก่อเกิดมัจญลิสอิลมีมหาวิทยาลัยฟาฏอนีดังกล่าว อาจจะเป็นผลที่เนื่องมาจากการผู้คนในพื้นที่อาจได้รับค่านิยมและวัฒนธรรมการศึกษาอิสลามที่มีผลมาจากความเจริญทางการศึกษาอิสลามในรูปแบบของมัสยิด ปอเนาะและโรงเรียนสอนศาสนาเป็นสำคัญ จึงเกิดรูปแบบวัฒนธรรมความรู้ที่เน้นการศึกษาเรียนรู้อิสลามเป็นวิถีชีวิตส่งผลผู้คนรักในการศึกษาหาความรู้จนทำให้มัจญลิสอิลมีแห่งนี้เป็นสถานที่หนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาการศึกษาอิสลามของผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของนุรุดดีน ดากอฮา (1997 : 207-210) ที่ได้กล่าวไว้ว่า หลังจากได้มีการก่อตั้งโรงเรียนขึ้นอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา พร้อมกันนี้สถานที่ที่มีการจัดการศึกษาอิสลามอีกรูปแบบหนึ่งได้เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างแพร่หลายเรียกว่า “มัจญลิสอิลมี” ซึ่งได้ก่อตั้งโดยบรรดาโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะต่างๆ ปอเนาะส่วนใหญ่มีมัจญลิสอิลมีเป็นของตนเอง... ทำให้มัจญลิสอิลมีได้เป็นที่รู้จักและได้รับการตอบรับจากสังคมในภูมิภาคแห่งนี้

วัตถุประสงค์หลักสองข้อแรกของโครงการหรือมัจญลิสอิลมี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี คือ 1. เพื่อยกระดับมาตรฐานและคุณภาพชีวิตสู่สังคมที่มีความรู้ที่ได้รับการหล่อหลอมจากการศึกษาอิสลาม 2. เพื่อดำเนินการตามนโยบายของมหาวิทยาลัยที่มีความมุ่งมั่นให้บริการแก่สังคมในด้านต่างๆ รวมทั้งชี้นำสังคมโดยใช้หลักการอิสลามเป็นต้นแบบ วัตถุประสงค์ดังกล่าวของมัจญลิสอิลมีที่ได้กำหนดขึ้นนั้นสอดคล้องกับเป้าหมายของวัฒนธรรมความรู้ในอิสลาม ดังคำกล่าวของวันกามารียะห์ เลมัน(Leman, Wankamariyah, 2002) ที่ว่า เป้าหมายของความจำเป็นในการสร้างวัฒนธรรมความรู้ในสังคมมุสลิมเพื่อให้บรรลุคุณสมบัติ ดังนี้ คือ เพื่อให้เกิดสังคมที่มีความรู้ สร้างชนรุ่นใหม่ที่มึคุณภาพ สร้างสังคมที่สันติสุขและมีความเป็นเอกภาพ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของอุมมะฮฺ(ประชาชาติอิสลาม) และวัตถุประสงค์ของมัจญลิสอิลมีนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของการเผยแพร่เชิญชวน(ตะอวะฮฺ)ในระดับสังคม ดังที่อับดุลกะรีมไซดานได้กล่าวไว้โดยสรุปว่า เป้าหมายของการตะอวะฮฺหรือเผยแพร่เชิญชวนมนุษย์สู่การประกอบกาดีและห้ามปรามจากการทำชั่วนั้นสามารถแบ่งออกเป็นระดับต่างๆซึ่งในระดับสังคมนั้นมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมที่เต็มไปด้วยอบายมุขทุกประเภท สร้างสังคมที่มีคุณธรรมมีภรา-

ดรภาพ สมาชิกในสังคมรู้จักและเกื้อกูลกัน นอกจากนี้ที่กล่าวมาข้างต้นวัตถุประสงค์ของมัจญลิสอิลมีสอดคล้องกับเจตนารมณ์ในการพัฒนาการจัดการศึกษาของประเทศตามแนวนโยบายของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในหมวด 5 แนวนโยบายของรัฐ มาตรา 81 ไว้ว่า “รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม...” (สำนักนิติธรรม, 2541) และสอดคล้องกับหลักการและความมุ่งหมายในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545(กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, 2546) ดังจะเห็นได้จากหมวดและมาตราต่างๆที่ได้กำหนดไว้ อาทิ หมวด 1 มาตรา 6 ระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” มาตรา 8 ระบุว่า “ในการจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้ 1. เป็นการศึกษา

ตลอดชีวิตสำหรับประชาชน 2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และ 3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง”

การจัดกิจกรรมในโครงการใช้รูปแบบที่หลากหลายโดยเน้นรูปแบบวิธีการบรรยายเป็นหลัก และมีการจัดอภิปราย เสวนาในประเด็นปัญหาหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับสังคมเป็นกิจกรรมเสริมเป็นบางโอกาส ซึ่งรูปแบบวิธีการที่ใช้เป็นรูปแบบที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการเผยแพร่อิสลามและเชิญชวนผู้คนสู่ความดีงาม สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของซอลิฮะห์ หะยีสะมะอะ และคณะ (2557: ก) ในหัวข้อ “วัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ที่พบว่า รูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยที่สอดคล้องกับเป้าหมายและหลักการจัดการศึกษาอิสลาม มีลักษณะเป็นโครงการบรรยายประจำเดือน และสอดคล้องกับรูปแบบวิธีการตะอวะฮฺที่ได้อธิบายโดย อะลี อับดุลหะลิม มะห์มูด (Ali Abdulhalim Mahmud, 1993) ว่า รูปแบบการเผยแพร่หรือตะอวะฮฺสามารถแบ่งออกเป็นสามรูปแบบ คือ รูปแบบการประชาสัมพันธ์ด้วยการเขียนในลักษณะต่างๆ รูปแบบการประชาสัมพันธ์ด้วยการใช้วาจาคำพูด ซึ่งสามารถกระทำได้หลากหลายช่องทางและวิธีการ อาทิ การบรรยาย การอภิปราย การเสวนา การเทศนาธรรม เป็นต้น และรูปแบบที่สาม คือ ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในสิ่งที่ได้เชิญชวนให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตามในชีวิตจริงของพวกเขา(ดาอีย์)

เมื่อพิจารณาศึกษาถึงเนื้อหาหลักสูตร เนื้อหาหลักๆ ที่นำเสนอในโครงการประกอบด้วยวิชาตัฟสีร์(อรรถาธิบายอัลกุรอาน) หะดีษ(วจนะของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด) ฟิกฮฺ(ศาสนบัญญัติ) และวิชาเตาหีด (หลักการศรัทธา) และการดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนปัญหาและเหตุการณ์ร่วมสมัย เนื้อหาหลักสูตรในการเผยแพร่เป็นเนื้อหาหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่สอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่มีความพอใจต่อโครงการอยู่ในระดับดีถึงระดับมากที่สุด ทั้งนี้เพราะเนื้อหาที่นำเสนอในโครงการเป็นเนื้อหาสากลที่ใช้ในการเผยแพร่อิสลามที่สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี อีกทั้งสอดคล้องกับทัศนะของอับดุลการีม ซัยดาน (Zaidan, Abdul Kareem, 2001: 32) ที่ว่าเนื้อหาสำหรับการใช้การตะอวะฮฺเผยแพร่แก่สังคม คือ คำสอนของศาสนาอิสลามทั้งหมดที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงประทานมาให้แก่มุสลิมทุกคน ผ่านท่านศาสนทูตของพระองค์และแบบอย่างที่ท่านศาสนทูตของพระองค์ได้ปฏิบัติ ซึ่งเนื้อหาคำสอนของอิสลามได้แบ่งออกเป็นสามส่วนหลัก(รูกุน) คือ ส่วนที่เป็นเรื่องอะกีดะฮฺ (หลักศรัทธา) ส่วนที่เป็นเรื่องอิบาดะฮฺ (หลักปฏิบัติ) และส่วนที่เป็นเรื่องมารยาททางสังคม และนอกจากนี้สอดคล้องกับแนวคิดของอับดุลการีม ญาบิร อัลญะฮูรี

(Abubark Jabir Al-Jazairi, 1976) ที่ได้แบ่งเนื้อหาคำสอนอิสลามเป็น 5 ส่วนใหญ่ๆ คือ เนื้อหาที่เกี่ยวกับอะกีดะฮฺ (หลักศรัทธา) เนื้อหาเกี่ยวกับอาดาบ (จรรยาบรรณ) ต่างๆ ตั้งแต่มารยาทต่ออัลลอฮ์และเราะซูลของพระองค์ มารยาทต่อตนเอง มารยาทต่อผู้อื่นทั้งที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม และมารยาทในการประกอบกิจกรรมประจำวันอื่นๆ เช่น การกิน การดื่ม และการแต่งตัว เป็นต้น เนื้อหาที่เกี่ยวกับอัคร์ลาค (คุณธรรมจริยธรรม) และค่านิยมต่างๆ เนื้อหาเกี่ยวกับอิบาดะฮฺ (ศาสนกิจภาคปฏิบัติ) รูปแบบต่างๆ และเนื้อที่เกี่ยวกับมูอามะลาต (การดำรงชีวิตในสังคม)

2. บทบาทมัญลิสอิลมิในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามต่อชุมชน

จากผลการศึกษาพบว่า มัจญลิสอิลมีมีบทบาทในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามต่อชุมชนทุกด้านอยู่ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งด้านอาากิตะฮฺ ด้านอิบาดะฮฺ ด้านอัคลาก และด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของซอลิฮะห์ หะยีสะมะแอ และคณะ(2557:ก) เรื่อง “วัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ที่พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ “มัจญลิสอิลมี” ของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีเนื้อหาในโครงการได้เน้นเนื้อหาหลักที่เกี่ยวกับด้านการศรัทธา ด้านการปฏิบัติศาสนกิจ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านครอบครัว และด้านการใช้ชีวิตในสังคม และกลุ่มตัวอย่างได้ให้ความคิดเห็นว่า “มัจญลิสอิลมี” มีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อยู่ในระดับมากทุกด้านตามลำดับดังนี้ ด้านการศรัทธา ด้านการปฏิบัติศาสนกิจ(อิบาดัต) ด้านครอบครัว ด้านคุณธรรมจริยธรรม และด้านการใช้ชีวิตในสังคม อีกทั้งสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยนี้ของมูหะมัด คอยา(2550) เรื่อง “บทบาทของมัสยิดในจังหวัดปัตตานีในการเผยแผ่อิสลามและความรู้ กรณีศึกษามัสยิดอิบาตุรรอฮมาน ตำบลปุยุด อำเภอเมืองปัตตานี” ซึ่งการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทมัสยิดอิบาตุรรอฮมาน ตำบลปุยุด อำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี ในการเผยแพร่อิสลามและความรู้ ผลการวิจัยข้อหนึ่งพบว่า ผู้ที่มาเรียนมีความรู้สึกรู้สีกพอใจเป็นอย่างยิ่งกับเนื้อหาที่ได้ศึกษาและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตจริง และผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าอาจเป็นเพราะว่ามหาวิทยาลัยมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาการศึกษาอิสลามในพื้นที่แห่งนี้ทั้งการจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบ ดังจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์และปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ได้กำหนดและประกาศไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่เริ่มต้นการจัดตั้งวิทยาลัยว่า “วิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงระดับอุดมศึกษาที่มีความมุ่งมั่นในกิจการจิตการศึกษ ทำการวิจัย ให้บริการวิชาการทางอิสลาม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมที่ไม่ขัดกับหลักการอิสลาม...” อีกทั้งสอดคล้องกับพันธกิจของมหาวิทยาลัยในการดำเนินการภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษาในด้านการบริการวิชาการแก่สังคมด้วยรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้สามารถขึ้นสังคม และให้คำปรึกษาได้ตามความต้องการของท้องถิ่นและนานาชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน(มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา, 2552) และที่สำคัญการจัดการศึกษาของมัจญลิสอิลมีนี้ได้สนองตอบวิสัยทัศน์ของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 (พ.ศ.2552-2561) คือ “คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ” โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา การเพิ่มโอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อให้คนไทยทุกคนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยอย่างมีคุณภาพทุกระดับ/ประเภทการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา,2552:11)

ผลการวิจัยได้สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มอย่างส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นว่า มัจญลิสอิลมีมีบทบาทในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามต่อชุมชนด้านต่างๆทั้งด้านอาากิตะฮฺ ด้านอิบาดะฮฺ ด้านอัคลาก และด้านการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่ในระดับมาก โดยมีด้านการดำเนินชีวิตประจำวันปรากฏมากที่สุดและตามด้วยด้านอิบาดะฮฺ ด้านอาากิตะฮฺและด้านอัคลาก ตามลำดับ ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากเนื้อหาวิทยาการความรู้ที่เผยแพร่ในด้านต่างๆนั้นเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของมุสลิม และเป็นเนื้อหาที่บูรณาการศาสตร์ร่วมสมัยที่สามารถนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำได้จริง และอาจเป็นเพราะว่าพื้นฐานกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มี

อายุในช่วง 30-40 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยที่แสวงหาการสร้างคามมั่นคงในชีวิตด้านต่างๆ และมีพื้นฐานการศึกษาทั้งด้านวิชาการศาสนาอยู่ในระดับชานาวิยและสายทั่วไประดับมัธยมศึกษาจึงเห็นคุณค่าและมีความตั้งใจอย่างแรงกล้าในการศึกษาหาความรู้เพื่อไปสู่การปฏิบัติ จึงให้ความคิดเห็นในระดับที่มากทั้งหมดโดยเฉพาะด้านบทบาทการเผยแพร่ในด้านการดำเนินชีวิตประจำวันปรากฏมากที่สุด สอดคล้องกับข้อเสนอแนะความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่มีความพอใจต่อนิเวศวิทยาการที่ได้นำเสนอเป็นอย่างมากและเนื้อหาที่ได้นำเสนอมีความครอบคลุมดีแล้ว เป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้ และเป็นความรู้ที่ทันกับยุคสมัยที่ต้องใช้ความรู้ในการตัดสินใจและการดำเนินชีวิตในทุกๆด้าน ไม่ควรทำการปรับลดเนื้อหาให้น้อยลงกว่าที่เป็นอยู่ อีกทั้งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของวิทยากรร่วมโครงการและผู้เข้าร่วมโครงการที่กล่าวถึงการสอนรายวิชาตฟสีร์(อรรถาธิบายอัลกุรอาน)ของท่านอธิการ ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียาซึ่งเป็นรายวิชาหลักของโครงการว่า ในการสอนของท่านนั้น ท่านจะเน้นการบูรณาการกับศาสตร์สาขาวิชาต่างๆและวิธีการดำเนินชีวิตประจำวัน กอปรกับรายวิชาตฟสีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษเป็นรายวิชาที่มีเนื้อหาที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นสำคัญ และจากคำให้สัมภาษณ์ของวิทยากรประจำมัจญลิสอิลมีสองท่านที่เป็นวิทยากรพิเศษที่กล่าวว่า ในการเลือกเนื้อหาที่ใช้บรรยายทุกครั้ง ท่านจะเน้นเนื้อหาความรู้ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงและสอดคล้องกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ด้วยเหตุผลดังกล่าวอาจส่งผลให้การเผยแพร่ความรู้ในโครงการปรากฏบทบาทการเผยแพร่ความรู้ด้านการดำเนินชีวิตมากที่สุด

3.บทบาทมัจญลิสอิลมีในการส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชน

ผู้เข้าร่วมโครงการมีทัศนะว่ามัจญลิสอิลมีมีบทบาทในการเสริมสร้างวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชนโดยเฉลี่ยรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยบทบาทส่งเสริมวัฒนธรรมต่อชุมชนด้านแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมีมากที่สุด และตามด้วยด้านแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ด้านคุณลักษณะและมารยาทของผู้ศึกษาและผู้สอน และด้านแนวคิดการศึกษาแบบบูรณาการ ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวนี้อาจสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของซอลิสฮะยีสะมะแอ และคณะ(2557:ก)ในหัวข้อ “วัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้มีข้อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในพื้นที่ข้อหนึ่งที่ว่าหลักสูตรควรพัฒนาให้มีมาตรฐานโดยใช้อัลกุรอานเป็นแกนกลาง บูรณาการครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตทุกด้านและสอดคล้องกับบริบทในสังคมยุคศตวรรษที่ 21

ผลการศึกษาปรากฏในลักษณะดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าผู้เข้าร่วมโครงการได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาดังที่กล่าวมาข้างต้น และได้รับการจุดประกายความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความประเสริฐของการศึกษาหาความรู้ ผู้รู้ และสถานที่จัดการเรียนรู้ในการที่ได้เข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเข้าร่วมโครงการในครั้งแรกที่เป็นการเปิดตัวโครงการที่มีการนำเสนอเรื่องดังกล่าวโดย ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา อธิการวิทยาลัยฟาฏอนีในโอกาสเปิดมัจญลิสอิลมีนี้ ดังปรากฏในคำปรารภของท่านอธิการ 19 กันยายน พ.ศ.2542 (ค.ศ.1999)ซึ่งสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของการจัดมัจญลิสอิลมีอย่างชัดเจนและได้ให้แรงบันดาลใจที่เป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้แก่ผู้เข้าร่วมโครงการ ดังนี้“...จะกล่าวถึงเจตนารมณ์ของอิสลามแล้ว อิสลามได้ให้ความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ และได้ประทานเกียรติอันสูงส่งแก่บรรดาผู้รู้ที่เสียสละนำเอาความรู้ไปบอก ไปสอนแก่คนที่ยังไม่รู้ ความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ในทุกะดับของชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้รูปแบบต่างๆโดยมีเป้าหมายที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของสังคม ให้สังคมได้เข้าใจในความเป็นมนุษย์ เข้าใจในวิถีที่พึงปฏิบัติ ถ้าเราสามารถถึงจุดนี้เป็นรูปธรรมแล้ว เชื่อเหลือเกินว่าสังคมเราต้องมี

ความก้าวหน้า มีความเป็นผู้นำที่จะสรรค์สร้างสิ่งที่ดีให้แก่สังคม มีอะไรหลายอย่างที่นาสนใจให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ มีความสันติสุข” (อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา, 1425/2547) และในหนังสือที่ท่านอธิการทำขึ้นเพื่อแจกในวันเปิดโครงการครั้งแรกให้แก่ผู้เข้าร่วมโครงการโดยมีชื่อว่า “มัจหะบัน บิฏอิลิลอิลม” (แปลว่า ขอต้อนรับผู้แสวงหาความรู้) (Ismail Lutfi Chapakiya, 1999) มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญ ความประเสริฐของความรู้และผู้รู้ และเช่นกันดร.อับดุลฮาติม ไชชิงได้จัดทำหนังสือประกอบการบรรยายของท่านซึ่งมีส่วนหนึ่งที่กล่าวเกี่ยวกับการขยายผลการเรียนการสอนสำหรับบริการให้ผู้เข้าร่วมโครงการ (Abdulhalim Saising, 1999: บทนำ, 1-2) และเหตุผลอีกส่วนหนึ่ง คือ มุสลิมส่วนใหญ่รวมทั้งผู้เข้าร่วมโครงการปกติจะปฏิบัติวัฒนธรรมความรู้ในการอ่านและศึกษาคัมภีร์อัลกุรอานอยู่เป็นประจำทุกวัน และเมื่อเข้าร่วมโครงการในการเรียนหรือรับฟังการสอนในรายวิชาต่างๆ โดยเฉพาะรายวิชาตัสฟีรซึ่งเป็นรายวิชาที่กล่าวถึงหลักการ วิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นหลัก แล้วผู้เข้าร่วมอาจกลับไปทบทวนศึกษาเพิ่มเติมซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดความรักในการศึกษาเรียนรู้ และเป็นที่สังเกตว่าผู้เข้าร่วมโครงการส่วนหนึ่งจะมีการนำอัลกุรอานฉบับแปลความหมายหรือเอกสารประกอบฉบับที่ทางวิทยากรได้จัดรวบรวมขึ้นมาศึกษาประกอบในการเรียนหรือการฟังการบรรยาย จึงส่งผลให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีความรักที่จะศึกษาเรียนรู้เป็นนิสัยและส่งผลให้มีการประเมินบทบาทโครงการในการส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ในด้านการส่งเสริมแนวคิดตลอดชีวิตอยู่ในระดับมากและสูงกว่าด้านอื่นๆ

โดยสรุปผลการศึกษามหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการเผยแพร่วิทยายการอิสลามและส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชนอยู่ในระดับมาก ซึ่งผลการศึกษานี้สอดคล้องกับคำอธิบายของสุวีริดา จรุงเกียรติกุล (2554) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมความรู้มีดังนี้ บุคคลแห่งการเรียนรู้ หรือผู้เรียน ผู้จัดการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ บรรยายาการการเรียนรู้ มีเครือข่ายการเรียนรู้ มีการจัดการความรู้ และมีองค์กรแห่งการเรียนรู้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้

1. ด้านเนื้อหาหลักสูตร

1) เนื้อหาหลักสูตรของโครงการควรมีการวิเคราะห์ใหม่ให้สามารถนำเสนออย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง อาจใช้หลักสูตรกลุ่มศึกษาเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพที่ครอบคลุมตามหลักสูตรสันติศึกษาของมหาวิทยาลัยฟาฏอนี

2) ควรมีการรวบรวมเนื้อหาหลักสูตรให้เป็นรูปแบบหรือรูปแบบของวีซีดี ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมและเผยแพร่องค์ความรู้ให้กว้างขวางต่อไป

3) ควรมีการจัดตั้งห้องสมุดสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล เอกสารหลักฐาน รูปภาพ เนื้อหาหลักสูตร หนังสือ สื่อต่างๆ และนิทรรศการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนเพื่อเป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าได้อย่างเป็นระบบครบวงจรและต่อเนื่อง

4) ควรจัดให้มีการสอบเทียบระดับความรู้สำหรับผู้เข้าร่วมโครงการเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมมีแรงจูงใจในการศึกษาอิสลามต่อไปในระดับที่สูงขึ้น

2. ด้านรูปแบบการจัดกิจกรรม

- 1) ควรมีการจัดกิจกรรมในรูปแบบการเสวนาและการอภิปรายเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ร่วมสมัยต่างๆทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาคและระดับโลก
- 2) ควรมีการจัดเวลาสำหรับเป็นช่วงการถามและตอบเกี่ยวกับปัญหาและการפתวาทุ่่มในประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องโดยเปิดผู้รับปัญหาและความคิดเห็นไว้ล่วงหน้าจะเป็นการดีมากเพื่อให้ฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ทำการรวบรวมประเด็นข้อมูลได้ชัดเจน
- 3) ควรจัดหาหรือส่งเสริมให้วิทยากรใช้สื่อและเทคโนโลยีมีเดียบูรณาการในการนำเสนอด้วยเพื่อให้ผู้เข้าร่วมมีความสนใจและเข้าใจในวิทยาการความรู้ที่ลึกซึ้งมากขึ้น
- 4) ควรจัดหาวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญหลากหลายศาสตร์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะวิทยากรพิเศษอาจเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านอื่นๆให้ความรู้บ้างเป็นระยะๆเช่น แพทย์ นักบริหารและนักธุรกิจมุสลิมที่ประสบความสำเร็จ อีกทั้งควรมีการวางแผนสร้างวิทยากรรุ่นใหม่เพื่อการสานรับภารกิจในอนาคตและเพื่อเพิ่มความหลากหลายของวิทยากรเพิ่มขึ้น หรืออาจจัดตั้งชมรมวิทยากรมัจญ์ลิสฮิลมีขึ้น
- 5) ควรมีการจัดนิทรรศการออกงานหนังสือและสื่อการศึกษาต่างๆที่เลือกสรรในหลากหลายหัวข้อมาวางจำหน่ายเป็นประจำ และควรจัดบริการการรับบริจาคเพื่อสมทบทุนต่างๆเพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้มีส่วนร่วมในโครงการมากขึ้น โดยเฉพาะการบริจาคเพื่อพัฒนามัสยิดและสถานที่เรียนให้มีสถานที่ที่กว้างขวางและสะดวกมากขึ้น

2 ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยในครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่องเดียวกันนี้โดยแยกประเด็นออกเป็นสองหัวข้อ คือ บทบาทมัจญ์ลิสฮิลมีในการเผยแพร่ความรู้ต่อชุมชน และบทบาทโครงการในการส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชนให้มีความครอบคลุมหลายๆด้านเชิงลึกมากขึ้น และศึกษาเปรียบเทียบตัวแปรด้านต่างๆประกอบด้วย
- 2) ควรมีการศึกษาถึงความต้องการของผู้เข้าร่วมโครงการในด้านเนื้อหาหลักสูตรในแต่ละด้านเชิงลึกเพื่อให้มัจญ์ลิสฮิลมีสามารถทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสมที่สุดเพื่อให้สามารถนำความรู้ไปยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชนได้อย่างมีคุณภาพมากขึ้น
- 3) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของมัจญ์ลิสฮิลมีในการเผยแพร่ความรู้ต่อการยกระดับคุณภาพชีวิต บุคลิกภาพของผู้เข้าร่วมโครงการและสมาชิกครอบครัวทั้งในด้านความรู้ ความศรัทธา การปฏิบัติศาสนกิจและคุณธรรมจริยธรรม
- 4) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆที่สามารถส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ในโครงการมัจญ์ลิสฮิลมีเชิงลึกเพื่อจะได้เสนอแนวทางในการพัฒนาที่มีคุณภาพต่อไป

5) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการประเมินผลโครงการในด้านต่างๆอย่างต่อเนื่อง

6) ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบในประเด็นต่างๆเกี่ยวกับมัญลิสอิลมีระหว่างมัญลิสอิลมีมหาวิทยาลัยฟาฏอนี บ้านปรามีเต ตำบลบุตี เมืองยะลากับมัญลิสอิลมีมัสยิดอียาดูเราะห์มาน บ้านบราโอ ตำบลปยุต เมืองปัตตานี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมวิชาการ,กระทรวงศึกษาธิการ.2546.**พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542** แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ชาย โพธิตา.2550. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**.พิมพ์ครั้งที่4.กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ซอลีฮะห์ หะยีสะมะอะ.2546. **ความคิดเห็นของนักศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในวิทยาลัยอิสลามยะลา**. รายงานการวิจัย,วิทยาลัยอิสลามยะลา.
- ซอลีฮะห์ หะยีสะมะอะ และคณะ.2557.**รายงานวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้**.กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- นุรุดดีนอับดุลลอฮ์ ดากอฮา. 2001 “ตะอวะฮ์อิสลาม : ศึกษาเกี่ยวกับฮุกุมตะอวะฮ์”,วารสารวิชาการอิสลามศึกษา,ลำดับที่ 1 (เดือนกันยายน 2001) ฝ่ายวิจัย,วิทยาลัยอิสลามยะลา
- นักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย,สมาคม.ศ.ศ.1419.**พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมคำแปลเป็นภาษาไทย**.นครมาดีนะห์, ศูนย์กษัตริย์พะฮัดเพื่อการพิมพ์ อัลกุรอาน.
- ประคอง กรณสูต.2542.**สถิติเพื่อการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัทรา นิคมานนท์.2544.**การวิจัยทางการศึกษาและสังคมศาสตร์**.กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.
- พรชัย โพคันโย.2552.”การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง:การจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพตลอดชีวิต”. จากอินเทอร์เน็ต <http://www.sobdai.com/news-by-pornchai/412-2010-09-15-23-48-34.html>
- มูหะมัด คอยา.2550. **บทบาทของมัสยิดในจังหวัดปัตตานี ในการเผยแผ่อิสลามและความรู้**
กรณีศึกษามัสยิดอียาดูเราะห์มาน ตำบลปยุต อำเภอเมืองปัตตานี.วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชา อิสลามศึกษา,มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. 2557. **คู่มือการศึกษาระดับปริญญาตรี 2557**.สงขลา:โรงพิมพ์خانเมือง.
- มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา. 2552. **คู่มือการศึกษาระดับปริญญาตรี 2552**. สำนักบริการการศึกษา
มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา.
- ล้วน สายยศ และ อังคณะ สายยศ.2538. **เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.2552. **ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561).** กรุงเทพฯ : บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล.2554. “อนาคตภาพรูปแบบการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวก” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.จากอินเทอร์เน็ต
<http://wiki.edu.chula.ac.th/groups/a3394/wiki/6ead2/44.html>
- อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต. 2550. **ประวัติการศึกษาอิสลาม.** ปัตตานี : สำนักวิชาการและบริการชุมชนวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต.2553.**ทฤษฎีใหม่สถาบันการศึกษามุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ความจริงที่ยังไม่ถูกเปิดเผย.** หาดใหญ่ สงขลา : หจก.หาดใหญ่กราฟฟิค,ปัตตานี: หจก.สลาตันการวิจัยและวิชาการ.
- Abdullah Daqoha, Noruddeen.1997.**Dakwah Islamiah Di Selatan Thailand:Suatu Kajian Tentang Perkembangannya Antara Tahun 1960-1991m.** Disertasi, Kuala Lumpur : University Malaya,Kuala Lumpur, Malaysia.
- Abdulhalim Saising.1999.**Al-Aqidah Al-Thohawiah.**Pattani : Saudara Press Pattani.
- Ahmad Omar Chapakia. 2009. “Membangun Pendidikan Tinggi Islam Swasta Di Selatan Thailand : Cabaran Dan Prospek”. Dalam Muhammad Rahimi Osman dan kawan2, **Pendidikan Tinggi Islam : Cabaran Dan Prospek**, Shah Alam, Malaysia:Pusat Penerbitan Universiti,UTM
- Ismail Lutfi Chapakiya.1999.**Marhaban bi Tholibil Al-ilmi.**Yala : Yala Islamic College.
- Langgulung, Hasan 1997. **Pengenalan Tamadun Islam Dalam Pendidikan.** Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Leman, Wan Kamariah dan Mazlah Yaacob. 2002. **Sejarah dan Tamadun Islam.** Selangor Darul Ehsan Malaysia :Pusat Perkembangan Pendidikan,Universiti Teknologi MARA.
- Zaidan, Abdul Kareem.2001.**Dasar-Dasar Ilmu Da'wah**, Selangor: Dewan Pustaka Fajar.

أبو بكر، جابر الجزائري. 1976. منهاج المسلم. القاهرة دار الفكر.
علي عبدالحليم محمود. 1993. فقه الدعوة إلى الله. الرابعة. دار الوفاء المنصورة.
محمد بن سيدي بن الحبيب. 1985. الدعوة إلى الله في سورة إبراهيم جدة

Malaysian Ways in Molding Quality People based on the National Ideology of Malaysia

Ibrahim Narongraksakhet*

Chiraphan De-ma**

Muhammad Afandi Saleh***

* Associate Professor, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Thailand.

** Assistant Professor, Faculty of Education, Fatoni University, Thailand.

***Professor, Faculty of Law and International Relation, Universiti Sultan Zainal Abidin, Malaysia

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาแนวทางการแปลงหลักอุดมการณ์แห่งชาติของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียสู่ภาครัฐและเอกชน 2. เพื่อศึกษาแนวทางและกระบวนการในการสร้างคนคุณภาพของสถาบันการศึกษาและสถาบันครอบครัวภายใต้กรอบหลักอุดมการณ์แห่งชาติ 3. เพื่อศึกษาข้อจำกัดและเงื่อนไขความสำเร็จของการสร้างคนคุณภาพของสหพันธรัฐมาเลเซีย 4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอุดมการณ์แห่งชาติกับนโยบายเศรษฐกิจใหม่ของประเทศ 5. เพื่อประมวลข้อเสนอแนะแนวทางการสร้างคนคุณภาพของสหพันธรัฐมาเลเซียที่สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างคนคุณภาพของประเทศไทย ข้อมูลของการวิจัยได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์และการจัดเวทีวิพากษ์

ผลการวิจัยพบว่า 1. สหพันธรัฐมาเลเซียใช้ช่องทางที่หลากหลายในการแปลงหลักอุดมการณ์แห่งชาติสู่ภาครัฐและเอกชน 2. สถาบันการศึกษามีแนวทางในการสร้างคนโดยผ่านการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ตามหลักสูตร 3. ครอบครัวจะมีวิธีในการสร้างลูก ๆ ให้ยึดมั่นกับหลักอุดมการณ์แห่งชาติโดยทางอ้อม เพราะลักษณะที่เป็นระบบจะมอบภาระความรับผิดชอบให้กับสถาบันการศึกษาดูแล 4. อุปสรรคหลักที่พบคือการรณรงค์ทางการเมืองและความสนใจที่มีต่อหลักอุดมการณ์แห่งชาติที่ลดลงในยุคข้อมูลข่าวสาร ส่วนเงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญมีอยู่สองประการ ประการแรกคือการยกระดับหลักอุดมการณ์แห่งชาติเป็นวาระแห่งชาติ และการปฏิบัติที่มีความต่อเนื่องมากกว่า 50 ปี ประการที่สองคือการใช้การศึกษาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเพราะการศึกษาสามารถเข้าถึงได้ทุกคน 5. หลักอุดมการณ์แห่งชาติมีความสัมพันธ์กับนโยบายเศรษฐกิจใหม่ในเชิงเหตุผล ส่วนแนวทางในการนำบทเรียนจากหลักอุดมการณ์แห่งชาติของสหพันธรัฐมาเลเซียมาใช้กับประเทศไทยสามารถสรุปได้ดังนี้คือ 1. ให้ประเทศไทยมีหลักอุดมการณ์แห่งชาติที่จะหลอมรวมคนไทยให้ยอมรับซึ่งกันและกัน อันจะนำมาซึ่งความสามัคคีของคนในชาติ 2. ให้แต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะเพื่อยกร่างหลักอุดมการณ์แห่งชาติโดยคณะกรรมการดังกล่าวจะต้องเป็นที่ยอมรับของคนในชาติ 3. ให้หลักอุดมการณ์แห่งชาติเป็นวาระของชาติที่มีความต่อเนื่อง 4. ร่างหลักอุดมการณ์แห่งชาติของประเทศไทย คือ 1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2. ยึดมั่นและเคารพต่อกฎหมาย 3. ยอมรับความหลากหลายและเคารพซึ่งกันและกัน 5. ใช้การศึกษาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนหลักอุดมการณ์แห่งชาติ โดยกำหนดให้หลักดังกล่าวอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษา 6. ให้มีนวัตกรรมเพื่อส่งเสริมหลักอุดมการณ์แห่งชาติอย่างต่อเนื่อง

Abstract

This Qualitative research sponsored by the Thailand Research Fund (TRF) aims to study 1. Ways of transforming Malaysian National Ideology into practice by government and private sectors. 2. Ways of molding people undertaken by educational and family institutions. 3. Obstacle and success of molding people through Malaysian National Ideology. 4. Relation between Malaysian National Ideology and New Economy Policy. 5. Suggestions for molding people in Thailand. Data of the study were obtained from the document study, interview and public opinions.

Findings showed that Malaysia has been using various ways in transforming Malaysian National Ideology into practice by government and private sectors. 2. Educational institutions are molding people through their teaching and learning as well as their co-curriculum while family institution indirectly nurtures its kids, but on the other hand systematic education is done by educational institution. 3. Main obstacles found are the political campaign and the reduction of the interesting on the Malaysian National Ideology among new generation in the information age while the success of the implementation of Malaysian National Ideology is due to two causes: first is the continuity for more than 50 years and second is the implementation through education which can be accessed by all. 4. There is logical relation between Malaysian National Ideology and New Economy Policy. Suggestions for molding people in Thailand are as follows: 1. Thailand should have National Ideology for molding its people for the national unity; 2. Thailand should appoint the specific committee who are well accepted to draft the Thailand National Ideology; 3. Thailand National Ideology must be at the national level with its continuity; 4. Drafts of Thailand National Ideology are as follows: 4.1. Loyalty to country, religion and King; 4.2. The Rule of Law; 4.3. Acknowledge of diversity and mutual respect. 5. Utilization of education as moving force of the National Ideology by instilling that ideology in the national curriculum, both basic and higher educational levels; 6. Creation of innovation to promote the continuity of the implementation of the National Ideology.

Keywords: Ways of molding people, National Ideology.

Introduction

The year of 2016 was the beginning of ten countries in the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) have fully integrated into the ASEAN Economic Community in order to achieve One Vision, One Mission and One Community. ASEAN is like a village in the world society in which exchanging information among each other can help develop each country, especially the information on molding quality people. Considering from the development of each country in the ASEAN community, it appears that the Federation of Malaysia is a country whose history of good development in many areas, especially in the economy. However, the Federation of Malaysia had experienced racial conflict which occurred between the people of the Malay and Chinese ethnicities on May 13, 1969. Such ethnic conflict caused disunity that brought about lot of damage to life and property. The measure that the government chosed at that time was the declaration of emergency and later announced the National Ideology or "Rukun Negara" in Malay which was regarded as a commitment to people of all races in the country. (Jabatan Perpaduan Negara Dan Integrasi Nasional, 2016). After the promulgation of National Ideology, the conflict in Malaysia has been rapidly declining. People of various nationalities could adjust to live together peacefully.

At present there is a conflict arising in Thailand. It is a conflict derived from political ideology which is the source of the conflict between the People's Alliance for Democracy sometimes referred to as "Yellow Shirts" and the United Front for Democracy Against Dictatorship, sometimes referred to as the "Red Shirts". The mentioned conflict led to two military coups. The first occurred on September 19, 2006 and the second occurred on May 22, 2014. Since then, Thailand has always been in conflicts, conflicts caused by political ideology. Currently there are negative symbol occurring in the southern border provinces of Thailand. It is a symbol that may cause ethnic conflict between Malay and Buddhist. Letting these problems to get worsen will lead to ethnic conflicts which may eventually become racial violence. If Thai youth are let grow in such a destiny, a conflict may inevitably occur. The country must find ways to eliminate conflicts that may arise, whether the conflict is due to political ideology or historical dimensions. From the lessons of the Federation of Malaysia, it is found that the measures adopted by the Federation of Malaysia to resolve the conflict is the announcement of National Ideology. After the proclamation of this ideology, the nation became peaceful and national development could go along. Lessons and knowledge on solving the conflict adopted by the Federation of Malaysia is the main objective of this research and its findings can be used as ways of molding quality people in Thailand.

Objectives

- 1.To study approaches of the converting of the National Ideology of Malaysia into practice for the public and private sectors.
2. To study guidelines and procedures for molding quality people based on the National Ideologies of Malaysia undertaken by educational and family institutions.
3. To study the limitations and success of molding quality people of the Federation of Malaysia. through the National Ideologies of Malaysia.
- 4.To study the relationship between National Ideology of Malaysia and the New Economy Policy.
- 5.To select suggestions regarding molding quality people of the Federation of Malaysia in accordance with the Thai context in order to be guidelines for the molding quality people in Thailand.

Research questions

1. What are approaches to convert the National Ideology into practice for the public and private sectors?
2. What are guidelines and procedures for molding quality people undertaken by educational and family institutions?
- 3.What are limitations and success of molding quality people based on the National Ideology of Malaysia of the New Economic Policy Federation of Malaysia.?
- 4.What is the relationship between National Ideology of Malaysia and the New Economic Policy?
5. What are suggestions regarding molding quality people of the Federation of Malaysia in accordance with the Thai context in order to be guidelines for the molding quality people in Thailand?

Terms of the Study

Quality People means molding quality people under the five principles of the National Ideology of Malaysia (Rukun Negara).

National Ideology refers to the five principles of national ideologies consisting of the followings; 1. Belief in God; 2. Loyalty to King and country; 3. The supremacy of the Constitution; 4. The rule of Law; 5. Courtesy and morality.

RIMUP refers to the Student Integration Project for peaceful living.

Research methodology

There are three 3 steps in the study: First step is a document study; second step is in-depth interview data gained from 10 experts, 15 family leaders, 20 teachers and 10 community leaders; third step is of two public stages: one in Malaysia and the other in Thailand.

Findings

To answer the research question no.1, the research found that the Federation of Malaysia has guidelines to convert the National Ideology to the public and private sectors as follows;

1. The National Peace Committee is appointed to transform the National Ideology into action. This committee is responsible for determining the strategy and formulating policies for driving the National Ideology.
2. Inclusion of National Ideology as a part of public and private operations. The principles of National Ideology are defined as part of government programs and activities.
3. Utilization of a variety of channels for public relations and campaigning for National Ideology such as television, radio, newspapers, etc.
4. Application of education as a mechanism to drive the National Ideology since educational mechanisms are accessible to all.

To answer the research question no. 2, the research found that both educational and family institutions play an important role in cultivating National Ideology; especially educational institutions, which are considered the most important institution in the transformation of National Ideology into practice since education is a mechanism that is accessible to everyone. Teaching and supplementary activities are among main approaches undertaken by educational institutions in order to instill the above mentioned ideology. In the basic education level, contents on national ideologies have been implemented in many subjects, such as History Education, Civic and Citizenship, Islamic Education and Moral Education while in the higher education level, there are Ethnic Relation, Citizenship, and Islamic and Asian Civilization. In addition to the above courses, co-curriculum activities are provided. Moreover, every school has a gathering or club called "Club of Rukun Negara" besides these activities the project called RIMUP is undertaken to integrate learners of different races to do activities together. As for family, families do not directly teach national ideologies but they do inculcate national ideologies into a separate way or cultivate them indirectly.

To answer the research question no. 3, the research found that the obstacles and the success of the National Ideology can be summarized as follows:

Obstacles

1. The Campaign in the election of political parties 2. The National Ideology will be like an abstract philosophy or promise 3. The Federation of Malaysia consists of people of various nationalities that it will be difficult for everyone to adhere to the same National Ideology. 4. Limitedness of time allocated to subjects about National Ideology in school curricula. 5. Less interest in National Ideology in the information technology age.

Conditions for success

1. National Ideology status as an important agenda of the nation, 2. Various channels utilization in the campaign, 3. Consistency and continuity of action, 4. Budget allocation for the project, activities or policies related to National Ideology sufficiently and consistently, 5. Innovations and new mechanisms to support the National Ideology, 6. Rule of Laws implementation, 7. National Ideology definition inclusion in national curriculum, 8. Availability of incentives, rewards and reinforcement program, 9. Mandatory for all sectors to participate in activities related to the National Ideology and 10. Publicity campaign for the National Ideology via various media outlet.

To answer the research question no. 4, it was found that there is a logical relation between the National Ideology and New Economic Policy. Both the National Ideology and the New Economic Policy will support each other. For this reason, the National Ideology and new economic policies were declared at the same time

To fulfill the research Question no. 5, The findings showed that there are national ideologies that Thai people have been adhering to for a long time. Such ideology is "the love of Nation, Religion and the King. Such an ideology has become an anchor for the people in the nation to be united. The National Ideology of Thailand should have the following characteristics;

1. The National Ideology has to be drafted by a specialized committee who come from many parties and fields of expertise.

2. The principles of National Ideology should use words that are positive characteristics that everyone can accept.

3. Considering and maintaining the former National Ideology, which is "Love of the nation, the religion and the monarchy, as a part of the new national ideology.

Discussions and Recommendations

The Federation of Malaysia declared independence in 1957 and in 1969 the country was faced with an ethnic conflict between the Malays and Chinese. The said event brought losses to the country and has become a blemish in the history of Malaysia, however such a conflict was resolved in a timely manner by the proclamation of the National Ideology of Malaysia known as "Rukun Negara" on 31 August 1970 (Lutfi Ismail, 1980). Malaysia is successful in molding people in a multi-ethnic country to come back and accept people of different ethnicities, not because the state is paying attention only to the phenomena that occur but the state still places importance on the root of problems. The state knows that ethnic conflict is caused primarily by the economic gap between the Malay people, who are Bumiputra or the original citizens and the Chinese who are the minority population of the country (Ismail bin Said, 2011; Abdul Aziz, AR, 2010). As mentioned earlier the state then announced a new economic policy along with the announcement of National Ideology since then there is a logical relation between the National Ideology and New Economic Policy.

In fact, it is found that Thailand has a National Ideology which Thai people have been adhering to for a long time, it is "Love of Nation, Religion and the King (Chaiwat Surawichai, 2017). Such ideology has become a bond for the people in the nation to be united. However, while Thai people adhere to this ideology, there are still conflicts occurring in the country. Therefore, the National Ideology has to be reviewed by having the following characteristics; 1. It is an ideology drafted by a committee consisting of many parties and many fields of expertise; 2. National Ideology should use positive words that everyone can accept; 3. Former National Ideology (love of nation, religion and monarchy), should be reconsidered and maintained as a part of the new national ideology.

The study also showed that the resolution of conflict in the country should not focus only on the phenomenon, it should look deeper at the root of the problem. The conflicts in Thailand have different sources. The phenomenon of the problem may come in the form of a different political ideology or having different ethnicities or economic inequality. Findings of the study has proposed the followings;

1. Putting in place a national ideology that will unite Thai people to respect each other which will bring unity among the people in the nation.
2. Appointing a special committee acceptable by all the people in the nation to draft the national ideology.
3. Regarding the national ideology as a national agenda.
4. Proposing a draft of the National Ideology, namely 1. Patriotism, Religion and Monarchy 2. Rule of Laws 3. Accepting diversity and respect each other.

5. Using education as a mechanism to drive the national ideology.
6. Campaigning for the family institution to play a role in raising children to adhere to the national ideology.
7. Having innovations to continuously promote the principles of the national ideology.

References

Abdul Aziz, A. R. (2010). “Rukun Negara dalam Memperkukuhkan Ketahanan Negara. In: Proceedings Seminar on Nasional Resilience (SNAR 2010)” Political Managements and Policies in Malaysia”, Bayview Langkawi. Institute of Tun Dr. Mahathir Mohamad’s Thoughts, Universiti Utara Malaysia.

Chaiwat Surawichai. (2017) Siamrath Online {Phisua Kerapuepeak}, retrieved on 26 May 2018 from <http://siamrath.co.th/n21325>.

The Eleventh Malaysia Plan 2016-2020, retrieved on 26 May 2017 from WIKIPEDIA <http://wikipedia.org/wiki>.

Ismail bin Said. (2011). *Sejarah Malaysia Moden*. (1954-1969) Perak: Printing and publishing (M) sdn. Bhd.

Jabatan Perpaduan Negara Dan Integrasi Nasional. (2016). *Kelab Rukun Negara*. Putra Jaya: Jabatan Perpaduan Meteri.

Lutfi Ismail. (1980). *Sejarah Malaysia 1400-1963*. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors.

A study of Sheikh Haj Abdul Qadir bin Haj Wagha's Doctrinal Method in Irsyadul Jawiyiin ila Sabilil Ulamail Amilin book about Sifat Khabariyyah

Ismail Kateh

Lecturer at the Faculty of Islamic Science Prince of Songkla University Pattani Campus

Abstract

The research aims to study the views of Sheikh Abdel Qader bin Haji Wagha of the interpretation of the qualitative attributes in his book in "*Irsyadul Jawiyiin ila Sabilil Ulamail Amilin book about Sifat Khabariyyah*."

The researcher collected data through the library, and the research methodology was an analytical and deductive description.

The opinions of Sheikh Abdul Qadir bin Hajj Wangahof the interpretation of the qualitative attributes that that they are corporeal belonging to Allah, such as the elements, place, movement, silence, members, and the whole part is impossible for Allah, the Almighty. Rather, the verses and the hadiths of attributes are not permissible to believe in through the mere apparent statement meaning, because that contradicts the Islamic belief. They are needed to be interpreted from the apparent meaning of the word to the meaning of what is appropriate for Allah to clarify and distinguish Allah from the creatures.

The interpretation acknowledged by Sheikh Abdul Qadir bin Hajj Wagha in the interpretation of the qualitative attributes is to distract the simile from the similar from its apparent analogy that alludes to similarity. This is done through total interpretation and refraining from going deeply into finding the intended meaning or the detailed interpretation as was the doctrine of the successors of the Prophet, and whatever is believed to be apparent meaning of the verses, it is attribution of the likeness.

Keywords: Approach to Aqeedah, Sheikh Abdul Qadir, Sifat Khabariyyah.

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดอะกีดะฮฺโตะครูฮัจญ์อับดุลกอดีร์ บิน ฮัจญ์วาเงะฮฺในหนังสือริชาละตุลอิรชาตุลยะวี ยีน อิลาฮะปิลีอุลมาอิลอามิฮฺเกี่ยวกับคุณลักษณะเคาะบารียะฮฺ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอ กาเต๊ะ

อาจารย์ประจำคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดอะกีดะฮฺโตะครูฮัจญ์อับดุลกอดีร์ บิน ฮัจญ์วาเงะฮฺในหนังสือริชาละตุลอิรชาตุลยะวียีน อิลาฮะปิลีอุลมาอิลอามิฮฺเกี่ยวกับคุณลักษณะเคาะบารียะฮฺ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องและนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาบรรยายและอุปมา

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดของโตะครูฮัจญ์อับดุลกอดีร์ บิน ฮัจญ์วาเงะฮฺ เกี่ยวกับคุณลักษณะเคาะบารียะฮฺคืออัลลอฮฺปราศจากจากวัตถุ เช่นธาตุ สถานที่ การเคลื่อนไหว ความเจ็บ สัตว์ส่วนและความรู้สึก คุณลักษณะดังกล่าวคือสิ่งที่เป็นไปได้กับพระองค์(มุสตะหิล) ดังนั้นโองการ ตัวบทที่เกี่ยวกับคุณลักษณะเคาะบารียะฮฺเป็นกลุ่มเครือ จึงต้องตีความหมายให้เป็นความอื่นที่เหมาะสมกับพระองค์เพื่อให้พระองค์ปราศจากคุณลักษณะของบรรดามดลูกสิ่งถูกสร้างทั้งหลาย ถึงแม้ว่าการตีความนั้นโดยภาพรวม(ตะวีลอิญญุมาลี) คือตีความก่อนและมอบความหมายให้กับพระองค์หรือที่เรียกว่าตะวีลอิญญุมาลีล. หรือตีความตัวบทนั้นให้เป็นความหมายอื่นที่เหมาะสมกับพระองค์ หรือที่เรียกว่า(ตะวีลตัฟซีลีย) เพื่อให้ความบริสุทธิ์ต่อพระองค์ การตีความทั้งสองชนิดนี้เป็นการตีความที่ยอมรับของโตะครูฮัจญ์อับดุลกอดีร์ บิน ฮัจญ์วาเงะฮฺ

คำสำคัญ: แนวคิดอะกีดะฮฺ โตะครูฮัจญ์อับดุลกอดีร์ บิน ฮัจญ์วาเงะฮฺ คุณลักษณะเคาะบารียะฮฺ

أنالیسیس منهج عقیده توان کورو حاج عبدالقادر بن حاج واغه دالم کاریان رسالة ارشاد الجاویین الی سبیل العلماء العاملين تنتغ فنفسیران صفات خبریة

د. إسماعيل كاتيه

فروئیسو مدیا ، دكتور، فحاجین اسلام، فنشرح فکولتی فحاجین علوم اسلام، فرینس سوغکلا
یونیفرسیٹی، کمقر فطانی.

ابسنزک

کاجین این برتجوان اونتوق منجلس فنفسیران تنتغ صفات خبریة اولیه توان کورو حاج عبدالقادر بن
حاج واغه دالم کاریا رسالة ارشاد الجاویین الی سبیل العلماء العاملين. فدا عمومئ کاجین این برأساسکن
کاجین کفوستکأن مکنونا کن میتود فقومقونل داتا دان میتود أنالیسیس داتا. درفدا کاجین این ددافتی بهوا
تفسیران توان کورو حاج عبدالقادر بن حاج واغه دالم أوساها بلیو تنتغ صفات خبریة مغاتاکن تیدق کفدا
فرسوالن تجسیم یغد سندارکن کفدا الله سفرت ایلیمین تمقت، کرق، دیم، اغکوتا، جزوء دان فراسأن.
ایلیمین فالیغ فنتیغ یغد تونجوقکن اولیه بلیو ایاله کمستحیلن ظاهیر لفاظ تردافت فدا أیه دان حدین صفات
خبریة ملاهیرکن معنی فرسمأن تنتغ صفات ۱ مخلوق دان فحاکوان ظاهیر لفظ دالم فغرتین ترسبوت اداله برتننغن
دغن عقیده اسلام. فرتأویلن یغد کموکاکن اولیه توان کورو حاج عبدالقادر اداله دالم اوساها بلیو انتوق
مپوجیکن الله دري سبارغ بنتوق یغ ممباوا کفدا فرسامأن دانتارا الله دغن مخلوق چیقتأنش. تأویلن تنتغ أیه دان
حدین صفات یغد اکوي اولیه بلیو ایاله تأویل اجمالی دان تأویل تفصیلی، فهامن بلیو بهاوا تأویل اجمالی اداله
تأویلن یغد لاکوکن اولیه مذهب سلف مان کالا تأویل سجارا تفصیلی اداله تأویلن یغدلاکوکن اولیه
مذهب خلف. ادافون یغ ماکي دغن ظاهیر أیه اداله فندغن کولوغن مشبهة.

کاتا کونجی: منهج عقیده ، توان کورو حاج عبدالقادر ، صفات خبریة

فندهولوان

فربهاسن برکأتین دغن صفات خبریه اتو آیات ایات دان حدیث- حدیث صفات بوکنله توفیق اتو تاجوق اوتام یغد فرباچپکن سماس زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم. نامون ستله کوافتن بکیندا نی محمد صلی الله علیه وسلم قدا تاهون ک 11 هجرة. دنیا اسلام تله مغالمی براف فکولقکن یغ امت کنار سهیغکا منیمبولکن کادآن تیدق ستابیل دان فرجهن یغ مونچوق لبیه ۲ لاکي قد اخیر زمان فمرینتهن کراجآن أمویه 11 132 هجرية 61؛ 750 میسحي) دغن کمونچولن براف توکوه یغبر هالوان کیری سفرت معبد الجحهنی، غیلان الدمشقی، جعد بن درهم، جهنم بن صفوان، واصل بن عطاء دان رامي لاکي. فرجهن أومه اسلام دلیهت سماکین کنار سهیغکا ترجتوسن فرتومفهن داره. کونقلیک این برتروسن مرانتاسی ماس دان زمان سهیغکاله دبغکیتکن سمولا قدا قرون کلاثن هجرة اولیه ابن تیمیه. سلنجوتن دهاغتنک اولیه محمد بن عبد الوهاب قرون ک 12 دان برلنجوتن سهیغکا کهاری این. مصطفی بن عبدالله دان أحمد نظري بن زینول، ت. ت: 86)

کاریا رساله إرشاد الجاویین إلى سبیل العلماء العاملين ایاله ساله ساتو درقدا مینوسکریف ملایو یغ مروفاکن کمبران سبنر واریشن بودایا مشارکه اسلام دنوستنارا قدا عموم، دان سجار خصوص دمشارکه اسلام دسلاتن تایلاند. کاریا این دسیبر دسلاتن تایلاند تراوتام قدا ماس مشارکه اسلام دسلاتن تایلاند ساعت هییت برلاکو فرتیکاین دانتارا کولوغن آلیرا ف داا لف تنتغ آیات ۲ دان حدیث صفات. کاجین این اداله أنالیسیس تیکس دری سیواه کتاب یغد تولیس اولیه توان کورو حاج عبدالقادر بن حاج واغه. فلولیسن رساله إرشاد الجاویین إلى سبیل العلماء العاملين بلیو این اداله توکوه بیداغ عقیده. بلیو سوزغ علماء یغنز کنل توان کورو حاج عبدالقادر بن حاج واغه دغن کاتان آیه دیر فوندوق سلا بودی سکم. دان کاریا این دتولیس دغن بهاس ملایو جاوی فطانی.

اوفحیقتبس کاجین

1. اونتوق منجلس تنتغ فنفسیران صفات خبریه اولیه توان کورو حاج عبدالقادر بن حاج واغه دالم کاریا رساله إرشاد الجاویین إلى سبیل العلماء العاملين

میتدولوجی کاجین

کاجین این برأساسکن کاجین کفوستکآن مگکونا کن میتود فغومقولن داتا دان میتود أنالیسیس داتا میتود فغومقولن داتا فغکاجی مگکوناکن سومبر معلومات یغ ادا کایت دغن کاجین این تله دکومقول براف داتا ملالوئی کاجین کفوستاکان براف سومبر معلومات بغ سوده ترکومقول اولیه قارا علموان یغ

ادا هو بوغ كايت دغن تاجوق اين. ادا فون ميتود أناليسيس داتا يائت كاجين ملالوئي تيكنيك دسكاتيف
دان تيكنيك ديديكتيฟ

ريغكاسن لتار بلاكغ توان كورو

توان كورو حاج عبدالقادر اتو آيه دير سكم ساله سورغ تو كوه تركمدين فطاني سهيغكا فنهو جوغ آباد
20 يغ فاليج باق منوليس دفر كيراكن ترداغت سجملة لبه درفدا سقوله بواه تاجوق رسالة كجيل تيدق ملبهيه
50 هالامن بليو يغلته تربيت سهيغكا فد تاريخ بليو منيغكل دنيا فدا تاهود 1412 هجرة. نام لغكف بليو اياله
حاج عبدالقادر بن حاج واغه بن عبد اللطيف بن عثمان. بليو دلاهيركن دكمشوغ سكم، فالس، فطاني فدا
تاهود 1340 هجرة، برسامان مسحه 1921. أحمد فتحي الفطاني 1900 374 375

فنديديقكن أوال

بليو برمولا دفوندوق بالور تيدق جاؤه دري كمشوغ كلاهيرانن. بليو بلاجر دغن سورغ علماء برنام
حاج أحمد بن محمد كراوي يغ لبه دكنالي دغن فغكيلن تو بالور. راكانن 2 يغ سام 2 بلاجر برسام بليو دسان
اياله حاج وان نوح بن وان ناواغ كلابا، حاج مت كويع سامن دان حاج أواغ قاري فغكالغ جوغ. سلقس
أمقت تاهون بليو بلاجر دسان، بليو تله برئينده دان بلاجر كفا حاج أحمد كويع فاسير، بينجي ليما. نامون
سلقس دوا تاهون، كورو ايت تله منيغكل دنيا. سلقس كماتين كورو ايت، بليو تله مغمبوغ فغاجين
دفوندوق فريكي. دسان بليو تله بر كورو دغن توان كورو حاج أحمد بن عبدالوهاب الفساني يائت سورغ تو كوه
علماء تركنل دالم بيداغ أصول الدين، قراءة دان علم ف ك دفتاني كتيك ايت.

فدا تاهود 1949، بليو تله ميمبوغ فغاجين دكلانتن دغن بر كورو دغن توان كورو حاج عبدالله طاهر
بونوت فايوغ يغ مروفاكن سورغ تو كوه علماء تركنل دالم بيداغ فقه شافعي دسان. كتيك برادا دكلتن، آيه
دير تيدق هايا بلاجر دبونوت فايوغ سهاج، تتاي بليو جو كا بلاجر دغن علماء 2 لأين سقرت حاج محمدنور بن
إبراهيم فنيغ(مروفاكن مقتي نكري كلتن دان حاج علي صالح الدين فولو فيسغ دمسجد محمدي دنبدار
كوتوبهارو. (أحمد فتحي الفطاني 1900 374 385، دان ليهت: أحمد فتحي فطاني، مجلة
فغاسوه. بيا 619)

منوتوت علمو دمكة

كتيك بليو منوتوت علمو دكلتن بليو تله برتمو جودوه دغن سورغ كاديس كمشوغ فوتيه، كوتا
بهارو، سرتا مندافت سورغ انق للاكي يغد بري نام أحمد عزام. تيدق براف لام سلقس مندافت سورغ انق، آيه
دير تله برجراي دغن استزين لالو بليو كمبالي كفطاني دان بر كهوين كالي كدوا دغن زينب بنت حاج عبدالله

مايور. فدا تاهود 1951 يأتي فدا موسيم حاج، بليو تله برعكت برسام استزين كمكة انتوق ميمبوغ فلاجران دسان.

أيه دير تله بلاجر سلا، 5 تاهون دمكة. دسان بليو تله بركورو دغن رامي علما دسان. دانتارا مريك ايت اداله شيج وان إسماعيل بن وان عبدالقادر القطاني لبية دكنالي دغن فادا عيل. ليهت الفقير ابو زهرة 1432 هجرية) يغتله ميمبيغ بليو ماهير ديداغ أصول الدين دان علمو ألت (علمو ممهامي بهاس عرب سقرت نحو صرف: بلاغة دان منطق). دسان بليو لبية بايق بركورو سجار خصوص اتو دالم كومفولن كجيل برنديغ دالم حلاقة يغ بسر. سماس دمكة، بليو اداله سأعكانن دغن توكوه ٢ سقرتي بابا وان نوح كلابا، حاج مت كوبغ سامن، حاج حسين توسا، فادا عيل بنداغ فاداغ، حاج حسين كراسق، حاج فأجوليه بنداغ جلافن، حاج رملتي تندوغ، حاج زكريا بجه، حاج إسماعيل جاريق، حاج أحمد بنداغ راي (كورو فوندوق فوهون سكواغ) دان لأين ٢. سلقس منونتوت دمكة بليو تله فولغ كتانه اير برسام ٢ استزين دان دوا اورغ جهايا مات برنا حفصة دان إسماعيل. (أحمد فتحي الفطاني 1900 374 385، دان ليهت: أحمد فتحي فطاني، مجلة فغاسوه. بيل 619)

تفسيران تنتغ آيات ٢ دان حدين صفات

توان كورو حاج عبدالقادر بن حاج واغه، (1409 23) ملتقن ساتو جودول "ماري كانق ٢ فرهاتي مسأله استواء يأتي ترتيغكي توهن" فرمان الله: "الرحمن على العرش استوى"، ارتين: توهن رحمن ترتيغكي اي دأتس عرش. (ط 5). دان لاكي فرمان الله تعالى: الله الذي رفع السموات بغير عمد ترونها ثم استوى على العرش"، ارتين: الله اياه توهن يغ معاكت سكالالا لاغيت دغن كتيادان تياغ يغ كامو مليهت اكنن، كمدين ترتيغكي دي دأتس عرش. (الرء 2).

ففسيران توان كورو حاج عبدالقادر تنتغ دوا آيات دأتس، منجلس، بهوا دوا آية ترسبوت دان آيات ٢ دتمت يغ لأين يغبر مقصود الله ترتيغكي دأتس عرش، بوكلا الله جريتا بهوا دي دودوق دأتس عرش كران جك دي دكهندفكي دغن دودوق تنتو دي كاتاكن دغن كاتاكن: جلس اتوقعد. ارتين دودوق، فنداغن سقرت اين اداله فنداغن مجسمة كران كات دودوق ايت مميري ارتي كلاكوان جرم، جسم، مك الله تعالى بوكن جرم، جسم، جوهر، سبب الله برفرمان: "ليس كمثل شئ": تيدق أومقاما سوات فون (الشورء 11). فركاتاكن (ك) دالم آيات اين، برسليسيه فنداغن علماء فدا مغاتاكن أصل اتو صلة زيادة دان آية اين علماء أهل سنة مغاتاكن ستغه درفدا آية محكمة. اداقون آيات ٢ دهولو ايت اياه ستغه درفدا آية متشابهة، كالو بكيو آية "ليس كمثل شئ" مروفاكن فپكت دغن منتفسير كن آية متشابهة ايت دغن تفسير يغ مباوا كفا مبروفأي الله تعالى دغن سوات

درفدا مخلوق. دان آية متشابهة ايت تيدقله سکالي ۲ دکهندفکي دغن سکل ظاهر، کران ظاهر باکین دنافیکن اولیه اجماع علماء أهلي سنة يعني معنی ۲ یغ ترلیبه هغیر فاهم درفدا لفاظ ۲ ایت دنافیکن دغن اجماع مریک. (عبدالقادر بن حاج واغه، 409. 24)

قُسمبنتن توان کورو حاج عبدالقادر دأتس، اداله اوسها بلیو ساعت ممتیغ کفدا منسوچی الله درفدا سبارِ مخلوق، کران تفسیر استوی ایت دغن معنی تیغکی یغدا بغسا فدا ظاهر تنف، دودوق دان أوفامان اداله عقیده کولوغن مجسمة یغ ماکي ظاهر آیات ۲ صفات تیدق دتأویلکن، مک حال این توان کورو منوکیل عبارة دالم کتاب مناهل العرفان في علوم القرآن. کتاب این کاراغن محمد عبد العظيم ال رقاني 1995 ؛ (230)؛ کاتان: سسوغکوهن تله تاهو بهوا تغکوغ آیات ۲ متشابهات فدا سکالا صفات ایت سجارا ظاهر دغن ککل دأتس حقیقتن اداله بوکن فنداغن سورغ فون دري کالاجن اورغ ۲ اسلام بهکن اي اداله فنداغن ستغه درفدا أمقویا اکام ۲ یغ لاین سفرت اوراغ یهودي، نصراني، دان جوکا أهلي اکام یغ سست سفرت کولوغن مشبهة دان مجسمة. (عبدالقادر بن حاج واغه، 1409. 31)

حال این دجلس جوک اولیه فجرالدين الرازي بهوا فرسوالن تنتغ اية صفة یغدمو کاکن دالم اسلوب مجاز کادان این معکمیرکن کوادران میتود تأویل دافلیکاسیکن باکي مامهي کندوغن اية ایت. منوروسي قاعدة این اية اية صفة دافت دفهمي دغن بایک برسوسوین دغن کونسیف تنزیه. سکیران تأویل تیدق دافلیکاسیکن اکن وجود فرتنغن معنی انتارا آیات آیات القرآن دان این اکن متحجسکن کویاوان القرآن سباکي سبوه کتاب فتنجوق . مسألة اکن تیمبول افیبل امة اسلام هان برفنکغ دغن ظاهر لفظ دان کاغکغن ممالیغکن ظاهر لفظ ترسبوت اکن ممبوا کفدا فغرتین جسم دان دان فنجصوصن تمقت باکي الله سبحانه وتعالی سباکیمان فغکغن معتزلة دان لاین لاین (فجر الدين الرازي 1981 190)

توان کورو حاج عبدالقادر، (409. 27) منکس حال ترسبوت ملالوي کتاب تبیین ب الف ی،. کتاب این کاراغن ابن عساكر مغاتاکن: کولوغن سلف دان خلف مریک تله برسفاکت فدا ممالیغکن آیات داد حدیث متشابهات ایت درفدا ظاهر یغ مبري کفدا مپروفاي الله دغن: مخلوق ملک کولوغن یغ فرتام منجوکوئی دغن تأویل اجمالي دان مریک وارغ درفدا مغاروغ منتوکن تجوان، دان کولوغن یغ کدوا مریک ساعت برحاجة کفدا تونتوتن دمکین کران منولق کسامران کولوغن مشابهة درفد مریک یغ تیدق اد هابوان فدا اسلام سلاين درفد مریک ایت منجادیکن برهالا-برهالا مریک ایت یغ بغسا دبومي دان جوک یغ بغسا فدا لاغیت . (ابن عساكر، 1399:28)

سألين ايت، توان كورو حاج عبدالقادر (عبدالقادر بن حاج واعه، 409. 27) منوكيلكن
 فركتآن امام ابن الحجر الهيتمي دالم كتاب الفتوى الحديبية ابن الحجر الهيتمي، (ت.ب 149) :سسوغكوهن
 اورغ اسلام سكالين تله سبولت سوارا برستوجو دغن كمستحيلن اتس الله تعالى برجسم، دودوق دان تنف،
 جوک مريك برستوجو سبولت سوارا فدا كمستحيلن د اتس كهندق معنى حقيقة فدا اف ٢ يغ داتغ درفدا
 ظاهير ٢ ايات دار حديث- يغ مغليز كن . د تمقت يغ لأين فولا ، توان كورو حاج عبدالقادر (عبدالقادر بن
 حاج واعه، هالامن 27)، مينوكيلكن فركتآن امام ابن الحجر الهيتمي لاکي (ابن الحجر الهيتمي، ت.ب 149
) : سسوغكوهن برسليسيهز سلف دان خلف فدا تأويل 2 يلي، مک سلف مغاتماکن مريك درفدا مناهنن،
 مريك تيدق برحاجة كقدان کران سسواي فدا ماسر مريك دار خلف مريك ممرلوکن كأوتامان تأويل ايت بهکن
 واجب مغاروغين کران روساق فدا ماسر مريك دان بايق فركارا بدعة، جوک قوات کواسر مريك دان مغاروه
 سکالا شبهات اتو کساه ن .

فمبتنن دأتس، توان كورو حاج عبدالقادر منجلس، بهاوا فنداغن - فنداغن تنتغ ايات ٢ صفة اين
 تربهاکي کفدا تيک کولوغن. کولوغن فرتام اياله کولوغن مشبهة دان مجسمة، کدوا کولوغر ف دان يغ
 کتيک اياله کولوغر خلف، کولوغن فرتام ايت اداله دتولق کراز مريك تيدق ميره فغتهوانن کقد الله سلالو
 مماکاي ايات ٢ سجارا ظاهير سفرت س و : مريك مغاتکن دغن معنى تنف دان دودوق، دان وجه دغن معنى
 موک اغکوتا.

سباکيمان يغد جلس اوليه ابن ابي الحديد دالم کتاب شرح نهج البلاغة، ج 3، 255/ دان
 ليهت دالم کتاب مقالة التشبيه وموقف أهل السنة منه کاراغن جابر بن إدريس بن علي أمير (2020 ج: 2
 10/) مغاتاکن :دکلاردغن کلومفق مشبهة کران مريك ميروفاکن الله دغن مچلوقن مريك مغاتاکن بهاوا الله
 برتاغن برکاکی برتوبوه سفرت مأنسي. ادافون مجسمة مريك مغاياتکن توبوه کران مريك مغاياتکن توبوه
 باکي الله مريك مغاتاکن الله برتوبوه ترديري درفد داره داکيغ برموک برمات برتاغن برکاکی بهکن ادا يغ
 مغاتاکن بهاوا الله ايت ممقويائ الة کلامين دان کلامين ايت لاکي لاکي.

دان دتراغ جوکا اوليه ابن تيمية دالم کتاب بيان تلبیس الجهمية، (1426: ج، 3/33):بهاوا
 کولوغن مجسمة مريك اداله مشبهة يغ ملمقوي فدا مغاياتکن صفة صفات الله کولوغن اين بلاوانن دغن
 کولوغن معتزلة اوال اوال مريك يغ ملاهير ندانن اين اداله کولوغن شيعة الرافضة يغ ستعة دکالغن مريك
 معجاديکن علي بن أبي طالب ايت سباکي توهن يأت مريك منتشيهکن دات علي سام دغن دات توهن

فهمن توان كورو حاج عبدالقادر بن حاج واغة، (1409 25 26) بهوا مذهب سلف مريك منافي سكالاً بارغ يغ تيدق لايق باكي الله دان ميره فتهوان ايت كشد الله، يعني تأويل اجمالي دهلو درقد سره مك فد لفظ سوء، كات لفظ سوء ايت معلوم كران اي دسبوت دالم القرآن بوكن دغن معنى دودوق دان تتف، تيدق معتهوي معنى حقيقة ترتيغكي ايت هاڻ الله جيو يغ معتهوين، اينله يغ دكاتكن تأويل اجمالي. مذهب خلف مريك تيدق برسليسيه دغن مذهب ف قدنا مؤويل ايات ٢ صفة ايت بهكن فريبدان خلف ايت تأويل ٢ يلي.

سلف اهل السنة والجماء، مريك برايمان دغن اف ٢ يغ الله ميهفاتي ديرين سنديري دالم كتابن دان رسول الله تنفا سبار: ريف، عيل، كيبف دان تمثيل مريك مياتوكن فمبيجاران معنأي صفات ٢ الله دغن فمبيجاران معنأي ذاتن دالم ساتو باب. فكاغر مريك معنأي صفة-صفة الله سام دغن فكاغر مريك معنأي ذاتن. اقبيل فنتشن ذات ايله فنتشن تنتغ جارا مك سفرت ايت قولاً فنتشن صفة. منوروت مريك، واجب مغيمني نام-نام دان صفات ٢ الله يغ تله دتكسكن اوليه القرآن دان سنة، اتو اوليه ساتو دودفا كدوا-دوان نام-نام دان صفة-صفة ترسبوت واجب دايماني سباكيما يغ دسبوتكن دالم نص تنفا: كيبف، واجب دايماني مغيكوت معنى ٢ اكوغ يغ ادا تركندوغ ددالمن، مروفاكن صفة-صفة الله. واجب منصفتي الله دغن معنى صفة ٢ ترسبوت دغن فقيشن يغ لايق باكين، تنفا: ريف، عيل، كيبف، و تمثيل. (عبدالعزيز بن عبدالله بن بار 005: 32؛ محماد عيل هراس: 1992 25)

ابن تيمية، دالم مجموع الفتاوى، ستله ميبوت عقيدة قوم ترسلامت فرقه ناجية سجارا اجمال، يات: برايمان كشد الله، ملائكتن ٢، كتابن ٢، رسولن ٢، هاري اجيرة دان تقدير يغ بأيك ماهوئون يغ بوروق درفدا الله، مك بليو مولا منجلس حال اين سجارا تررفرينجي. بليو ميبوت بهوا انتارا مانيقيستاسي ايمان كشد الله اداله ايمان كشد اف يغ دصيفتكن اوليه الله اونتوق ديرين، اتو اوليه رسولن، تنفا: ريف، عيل، كيبف، و تمثيل. بليو لالو ميبوتكن سجملة ايات دان حدين صحيح يغديتاكن رسول الله منتشكن صفة ٢ الله دغن فنتشن يغ بأيك باكين. دالم حال اين، بليو برمقصود منكسكن بهوا تيدق اد جالن باكي سئورغ مسلم اونتوق معتهوي صفة ٢ ربّن يغ مها ترتيغكي دان نامن ٢ يغ مها اينده، ملاينكن ملالوي وحيو. اسماء دان صفة ٢ الله ايت برصفة توقيفه (ابن تيمية 2005: 3 37 88).

اف يغديتاكن اوليه توان كورو عبدالقادر بن حاج واغه تريتا بهوا كولوغن مشبهة دان مجسمة اتيت دتولوق كران مريك ميرفأي الله دغن مخلوق. توان كورو عبدالقادر بن حاج واغه تيدق منواجبكن كشد اوراغ عوام اتواورغ رامي مغيكوت فغكغ مذهب جلث يغ منتوكن تأويل دساليقن سننياس ممبتشكن

دوا فيليهن كشد ان سمادا برثعكع دغن مذهب سلف دالم فهمن بليو يغ منتوكن تأويل اجمالي دان كدوان 2
 ايت بنر دان لقس درقد كسستن.

توان كورو حاج عبدالقادر ملتق ساتو جودول لاكي :ماريله كيت فرهاتي ساتر حديث يغدر وايت
 درفدا ابي هريرة ، رسول الله برسبدا : يتزل ربنا تبارك وتعالى كل ليلة إلى السماء الدنيا حين يبقى ثلث الليل
 الآخر فيقول : من يدعوني فاستجب له من يسألني فأعطيه من يستغفرني فأغفر له. البخاري 3/ 66 ،
 نمبر. 1145) دان مسلم 1/ 521 ، نمبر. 758. دان لأين-لأين. ارتين: رب كيت تبارك وتعالى
 تورون فدا ستيف مالم كلاعت دنيا دساعت تيشكل سقرتيك مالم، سرتا مپرو : سياف يغ بردعاء كشد اكو،
 مك اكو منربما دعاء، سياف يغ مميتا كشد اكو مك اكو مميرين دان سياف يغ مميتا كشد اكو مك اكو مميرين
 دان سياف يغ موهون كامقونن كشد اكو مك اكو معقونين.

توان كورو حاج عبدالقادر، منفسير حديث اين بهوا حديث اين دان امقامن فون برلاكو سقرت ايات
 متشابها فدا تفسير دان تأويل بهكن قد حديث اين دتاكن اماه مالك سنديري درفدا دكهندي دغن تورون
 الله ايت مك جواب اي هو نزول الرحمة لا نزول نقله ارتين اياه تورون رحمه الله بوكنله تورون برئينده دري
 اتس كباواه كران تورون ماچم ايت اياه كلاكو ان جيريم دان جسم دان توهن باكي كيت مسلمين دان مسلمات
 بوكنن جيريم دان جسم (عبدالقادر بن حاج واغه، 1409 28).

فمبتنغن دأوس، تنتع تأويلن صفة نزول الله، اياه تورون رحمتن، اوله امام مالك حال اين برلاينن دغن
 عقيدهن سباكيما تريات دالم سبواه كتاب يغ برجودول منهج امام مالك في ايات العقيدة اوله سعود بن
 عبد العزيز الدعجان ، (2009:79) سباكيما دسبوت اوليه زهير بن عبيد معثاكن: تيف 2 كالي اكو برتمو دغن
 2 اتو كورو 2 ترداقت بهوا مالك بن أنس، سفيان، ضيل بن عباس ، عبدالله بن المبارك دان (2009:79)
 الجح معثاكن: تورونن الله ايت اداله بنر. دان دروايه يغ لاين قولاً ترماسوق أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن
 عيسى بن محمد المري، الإلبيري تركنل دغن ابن أبي زَمَنِين المالكي دالم أصول السنة ، 415 143)
 سباكيما دالم حديث نزول ابن تيمية، 397 188) ابن قيم دالم الصواعق المرسلة 1992 384) بكيتو
 جوكن حديث اين دروايه اوليه امام مالك دالم موطأ، كتاب الصلاة باب ما جاء في الدعاء نمبر 470): كاتن فدا
 ح ايت صفة ممباركن حديث ايت معيكوت سباكيما يغ اي داتع تنفا كينات، دان ساكنن ملاينكن دغن
 اف 2 يغ داتع دري حديث اتو كتاب الله، سباكيما فرمانن (فلا تضربوا الله الأمثال النحل 74) يغ برارتي: اوليه
 ايت جاغنله كامو معاداكن سسوات يغ سبنديغ دغن الله مك تورونن معيكوت دي كهندي دغن
 ككواسانن، علمون، كبسرنن دان كسموا اداله ملبثوتي دغن علمو الله

تمهّن لاکي تون کورو حاج عبدالقادر(عبدالقادر بن حاج واعة، 409 | 27) منکس بهوا :
 ماري انق ۲ فراتي فرکتان بيهقي دالم کتابن الاعتقاد على مذهب السلف أهل السنة والجماعة اخير سکالي کاتن :
 دان فدا اجمال واجب متهوي بهوا ستو : الله سبحانه وتعالى بوکنله ترتيگي دغن بتول فنديرين درفدا
 جيکوق بيلوق، بوکن تتف فدا تمفت، بوکن ميتوه فدا سسوات درفدا مخلوقن تتاي ترتيگي اتس عرش
 سباکيمان يغا خبر دغن کنيادان کيفيات، تيدق برتمفت يغا جأوه دري سکاليز مخلوقن، دان داتغن تيدق درفدا
 ساتو تمفت، دان جوک کداتغن تيدق برکرق، تورونن تيدق برفينده دان براليه، ديرين تيدق برجسم، وجهن
 تيدق بروفا فارس، تاغنن تيدق براغکوت، ماتن تيدق بريجي، دان سسوغکوهن صفة ۲ ترسوت اداله ترهني
 کيت کاتکن دان مناي درفدا تقييف. سسوغکوهن الله برفرمان ليس کمله شئ وقال ولم يقل له كفوا أحد
 تيدق اد سسوات فون يغا سروفا دغن دي دان فرمانن لاکي : تيدق اد باکين سئورغ يغا کوفو دان مپاما. (ليهت
 البيهقي دالم کتابن الاعتقاد على مذهب السلف أهل السنة والجماعة ، 1959:41)

فمبنتن تون کورو دأتس، اوسها بلياو دالم منسوجيکن صفة تورونن الله کلاغيت دنيا درفدا صفة
 تورون مخلوق دان اوسهان جوک اونتوق منجأوهي دري عقيدة اتو فکاغن کولوغن مشابهاه دان مجسمة. حال
 اين فار علماء سلف تله منجلس، سباکيمان ابو عثمان ۲ ابوني معوجککن : فار علماء حديث منتفکن تورون
 الله کلاغيت دنيا فدا ستيف مالم تنفا مپروفاکن تورونن ايت دغر تورون مخلوق، دان تنفا مناپاکن جارا تورونن
 تتاي منتفکن سسوي دغن ظاهيرن، سرت مپراهکن علمون کقد الله ابو عثمان الصابوني 1003؛ 50)

سلاين ايت، ابن خزيمه قولاً، منجلسکن : باب ذکر أخبار ثابتة السند صحيحة القوم ساتو باب يغا
 مپاتاکن بریتا ۲ يغا ثابت درفدا سندن لاکي صحيح خبر ۲ اين، تله دروايتکن اوليه علماء حجاز دان العراق
 درفدا نبي تنتغ تورون ربّ جلا وعلى کلاغيت دنيا فدا ستيف مالم، کامي اکوي سباکيمان ساتو فکاگان
 ملالوي اوچافن لیده سسورغ، مبنرکن دغن هاتي سرت ميقيني کزاعن ۲ يغا تردافت دا خبر ۲ تنتغ تورون ربّ
 تنفا معکمبرکن کيفياتن، کران نبي المصطفى ميمغ تيدق معکمبرکن کيفيات تورونن خالق کلاغيت دنيا، دان
 دي هان مبريتاهو بهوا ربّ تورون. سمنتارا ايت، الله دان جوک نبين تيدق فرنه منيغکلکن فنجلسن اونتوق
 دسميکن تنتغ سسوات کفرلوان اومة اسلام دالم اوروسن اکام مريک. اوليه سبب ايت، کامي مغاتکن دان
 مبنرکن اف ۲ يغا تردافت دا خبر ۲ اين صفة تورونن الله، تنفا ممقسا ديری مبيجاراکن کيفياتن، کران نبي ميمغ
 تيدق منصفة کن تنتوان تنتغ کيفيات تورونن. (ابن خزيمه ج 1 289؛ 290)

کسیمقولن

تون کورو عبدالقادر بن حاج واغه اياله سورغ علماء نوستارا کاواسز فطاني بليو ايالا شيخ عبدالقادر بن حاج واغه بن عبداللطيف بن عثمان توكوه يغ تراخير فطاني دارالسلام سهيڭكا فنهوجوغ اباد 20، بليو جوکا فنوليس كتاب ' خصوصن كتاب عقيدة. دلاهير كن فدا تاهود 1921 دكمثوغ سكا، فطاني. تفسيران تون کورو حاج عبدالقادر دالم اوساها بليو تنتغ آية دا حديث صفات مغاناكن تيدق كفا فرسوالن تجسيم يغد سندان كن كفا الله سفرتي ايليمين تمثت، كرق، ديام، اغكوتا، جوزوق دان فراسان. ايليمين فاليع فنتيع يغد تونجوق كن اوليه بليو اياله كموستاحيلن ظاهير لفاظ يغ تردافت فدا آية دا حديث ملاهير كن معنى فرسامان تنتغ صفات ۲ مخلوق دان فعاكون ظاهير لفاظ دالم فترتين ترسبوت اداله برتنتغن دغن عقيدة اسلام.

فتاويلن يغد كموكاكن اوليه تون کورو حاج عبدالقادر اداله دالم اوساها بليو انتوق مپوچيكر الله دري سبارغ بنتوق يغ مباوا كفا فرسامان دانارا الله دغن مخلوق چيقتانن. تاويلن تنتغ آية دا حديث صفات يغد اكوي اوليه بليو اداله تاويل اجمالي دان تاويل تفصيلي. فهامي بليو بهاوا تاويل اجمالي اداله تاويلن يغد لاكوكن اوليه مذهب سالف مانكالا تاويل سجار تفصيلي اداله تاويلن يغد لاكوكن اوليه مذهب. خلف. ادافون يغ مامي دغن ظاهير آية اداله فنداغن كولوغن مشابهات.

فريغچغن

تاويلن تنتغ آية دا حديث صفات يغد اكوي اوليه بليو اداله تاويل اجمالي دان تاويل تفصيلي. فهامي بليو بهاوا تاويل اجمالي اداله تاويلن يغد لاكوكن اوليه مذهب. ف مان كالا تاويل سجار تفصيلي اداله تاويلن يغد لاكوكن اوليه مذهب. خلف. ادافون يغ مامي دغن ظاهير آية اداله فنداغن كولوغن مشابهات. فنداغن سقرت اين اداله سسوي دغن فنداغن زنال عابدين سباكيما دالم كاجين فيزوري، (11-12:2010) ايات متشابهات منوروت زنال عابدين القطاني دالم كريان عقيدة الناجين منوروت تان مينال قد حقيقتن كولوغن سلف تيدق سفنهن منولق تاويل بهكن ممبركن تاويل سجارا اجمالي (ريغكس) سبلوم ميرهن مقصودن كفا الله تعالي فنداغن اين قدظاهيرن دليهت ممقويائي فوسامان دغن كولوغن چلف يغ مغانالكن فتاويلن نامون قد حقيقتن وجود فرييدان انتارا كولوغن سلف دان چلف برکيسار تنتغ كفهامن اية القران ومايعلم تاويله الا الله والراسجون في العلم (ال عمرا 7) ارتين: قد حال تيدق ادا يغ متهوي تاويلن (تفسير مقصود يغسبنرن) مليكن الله دان اورغ اورغ يغ تنف تكوه. باكي كولوغن چلف كبران اونتوق متاويل ايات متشابهة دجصوصكن كفا مريک يغ ممقويائي كمنتغن علمو. منكالا كولوغن سلف لبه جتدروغ ميرهن

مقصودن كغد الله سبحانه وتعالى بردساركن فرمان الله: وما يعلم تأويله الا الله ال عمران (7) دان تيدق معتهوي تأويلن ملاينكن الله .

ادافون بغ مغاتاكن بهوا كولوغن مقوصة اداله كولوغن يغ سام دغن سلف صالح دعوان اين كدستان کران كولوغن مقوصة برفنداقت بهوا القران دان حدين 2 يغ بركايتن دغن صفات جبرية ميرة معني سمات مات كغد الله تيدق منرغكن معني دان سباكين کران القران حدين تنتغ صفات جبرية اداله كليروان (تشبيه) دان معن مأنسي تيدق دافة معتهوي كجوالي الله سهاجله يغ امت معتهوي أحمد بن عبدالرحم (152 155) ادا تفويص دالن مسألة نص نص صفة الله برمقصود معوبه لفظ درفد ظاهيرن تنافي تنافي تيدق منتفكن معني غدكهندي بهكن ميرهن معني لفظ ايت كغدعلمو الله دغن بركات الله ايت امت لبه معتهوي اكن مقصودن) أحمد بن عبدالرحم (18 1996)

جال اين سباكيما يغدجلس دالم نظام عقيدة يغ تركنل دالم كتاب جوهرة التوحيد: وَكُلُّ نَصٍّ أَوْهَمَ التَّنْزِيهِ * أَوْلُهُ أَوْ فَوْضٌ وَرُمْ تَنْزِيهَا : ارتين تيف) تيف نص بغميري كليروان معني مك تأويلكنله اتو سرهن كغد الله دان مقصودكنله اونتوق منسوجيكن ابراهيم البيجوري منشرحكن نظام اين بهوا يغبرمقصود فوص اياله سوده تأويل اجمالي مماليغكن لفظ درفد ظاهيرن سرهنكنله معني يغد كهندي ايت كغد الله سباكيما يغد لاكوكن اوليه مذهب سلف اتو دكاتاكن تأويل اجمالي وَرُمْ تَنْزِيهَا : دان مقصودكنله اونتوق منسوجيكن الله درفد اف 2 يغ يتدق لايق دغن برسرت ميره علمو قري حال معن يغدكهندي مك نمقله اف يغ تله دتفكن ادان كسفكاتن دري علماء سلف دان چلف اتس تأوي اجمالي کران مريک مماليغكن نص يغ ميري وهم ظاهيرن ايت يغ مستحيل اتس الله مك مريک برسليسله فنداقتن سسوده يغدمكين ايت دالم حال منتوكن معني يغدهندي دري نص ترسبوت اتوتيدق منتوكن ، (ابراهيم أحمد الباجوري، 2004:103)

عقيد ملف دالم حال اين سباكيما يغ دپاتكن اوليه ابو عثمان الصابوني مغاتاكن: عقيد ملف اهل حديث سباكيما مريک يغ مغنل الله دان صفتن ۲ يغ تله دجلسكن ملالوي وحيو اتو ملالوي فرسكسين رسول دا. حديه ۲ صحيح يغ دنو كيلكن دان دسمقيكن اوليه فارا فراوي يغ بوليه دفرجاياي مريک منتفكن صفات ۲ ترسبوت اف ۲ يغ دتفكن اوليه الله سنديري دالم كتابن اتوملالوي فرانتارأن لسان رسول الله. مريک تيدق مپروفاكن صفات ۲ ترسبوت دغن صفة-صفة مخلوق. دان دمكين جوک مريک مغاتكن سلوروه صفة يغ تله دسبوتكن اوليه القرآن دان تله دبريتاكن اولي ۲ يغ صحيح، تنفا مپروفاكن سديكيت فون دغن صفة-صفة مخلوق. مريک هان منجو كوفاكن فدا كنزاغن ۲ يغ تله دسمقيكن اولي الله دان جوک يغ تله دسمقيكن اوليه رسول

الله تنفا فثمبهن، دان ميروفأي الله دغر مخلوق دان تنفا مغيهلثكر. لفظ خبر، فثرتين يغ لازم دكنلي اوليه بغسا عرب، تيدق فولا تأويل دان مريك منتفكن صفة ٢ يغ سسوي دغن ذاتن (ليهت ابو عثمان الصابوني 1003؛ 39)

جاداغن

1- فرلو دکاجي لاکي دغن سجارا دتيل تنتغ فربيدأن فکيران سلف دان فميکيران

اهل تفریص

2- فرلو دکاجي لاکي فربدأن ايات متشابها داننارا فندغن سلف دان چلف

رجوعکن

أحمد فتحي الفطاني؛ (1900)، علماء بسر دري فطاني. دار النعيم.

أحمد فتحي فطاني، مجلة فثاسوه. بيا 619. کلانتن، فوستاک أمان فريس.

ابراهيم أحمد الباجوري، (2004) تحفة المريد شرح جوهره التوحيد باکي ابراهيم اللقاني بيروت. دار الکتب العلمیة.

أحمد بن عبد الرحمن بن عثمان القاضي. (1996) مذهب أهل التفويض في نصوص الصفات جيتقن فرتام الرياض دار الظیمة

ابن خزيمة؛ (1988)، کتاب التوحيد وإثبات صفات الرب، الرياض دار الرشيد.

ابن تیمیة؛ (2005)، مجموع فتاوی؛ دار الوفاء.

ابن تیمیة؛ (1397)، شرح حديث التزول، جتقن کلیم، بيروت المكتبة الإسلامية.

ابن أبي زَمَنِين المالکي 1415 أصول السنه : تحقيق وتخریج وتعليق: عبد الله بن محمد عبد الرحيم مكتبة الغرباء الأثرية، المدينة النبوية - المملكة العربية السعودية الطبعة الأولى.

ابن عساک 1399 تبين کذب المفتری فیا نسب الی الامام أبي الحسن الاشعري دار الفکر دمشق.

ابن حجر الهيتمي (ت.ت) الفتاوي الحديثية لبيروت لبنان. دار اعرفه.

ابن الحديد (1967) شرح نهج البلاغة. ايران مكتبة المرشي ايات الله الحميني.

البخاري؛ (1997)، الجامع الصحيح، الرياض دارالسلام.

الرازي 1981 تفسير فخرالدين الرازي بيروت دار الفكر.

سعود عبدالعزيز الدعجان (2009) عقيدة إمام مالک، جتقن فرتام: الماث النبوي.

عبدالعزيز بن عبد الله؛ (2005) شرح عقيدة الصحيحة. جاکرتا، فوستاک السنة.

عبدالقادر بن حاج واعه، (1409) رسالة إرشاد الجاويين إلى سبيل العلماء العاملين. جيتقن، سودرا فريس
فطاني.

الصابوني، أبو عثمان إسماعيل بن عبد الرحمن، (2003). عقيدة السلف وأصحاب الحديث أو الرسالة في اعتقاد
أهل السنة الجماء وأصحاب الحديث والأئمة. جيتقن فرتام، القاهرة دار المنهاج.

الفقيه أبو زهرة 1432. تون كورو حاج عبد القادر. <http://al-fanshuri.blogspot.com/2011/02/tuan-guru-ayah-dir-sekam-mawlid.html>

مصطفى بن عبدالله دان أحمد نازري بن زينول، (ت.ت). أية صفات منوروت تفسيران فقرالدين
الرازي دالم كاريان تفسير الكبير، فوست فليلديقن القران، جرنال انتارابغس.

محمد خاليل هراس (1992)، شرح العقيدة والوسيطية، الرياسة العامة والإدارة والبحوث.

مسلم بن الحجاج (1993)، الجامع الصحيح، جيتقن فرتام. الرياض: دار عالم الكتب.

مالك بن أنس (1997)، المودأ، دارالعرب الإسلامي.

مقترح صياغة مشروع قانون جديد خاص بالجرائم الإلكترونية في الجمهورية اليمنية

إبراهيم محمد بن حمود الزنداني*، زكريا هاما**

* طالب دكتوراه في كلية الدراسات الإسلامية والقانون، جامعة فطاني، مملكة تايلند.

** فروفيسور، قسم القانون، في كلية الدراسات الإسلامية والقانون، جامعة فطاني، مملكة تايلند.

الملخص

من المشكلات الشرعية والقانونية التي تواجه رجال العدالة الجنائية وأجهزة إنفاذ القانون في الجمهورية اليمنية هي عدم وجود تشريع جنائي خاص بالجرائم الإلكترونية ينظم أعمال جمع الاستدلالات والتحقيق الابتدائي ويتضمن أحكاماً وعقوبات خاصة بتلك الجرائم، ومن ثم فإنهم يلجئون لبعض القوانين المتفرقة في قانون العقوبات وقانون الإجراءات الجزائية اليمني بهدف التصدي للجرائم الإلكترونية وهو ما يثير العديد من التساؤلات حول استيعاب نصوص وأحكام تلك القوانين وتناسبها وملائمتها لمقتضيات سير إجراءات الاستدلال والتحقيق في الجرائم الإلكترونية وكذا حجية أدلة الإثبات الرقمية من عدمه، وبناء على ذلك فإن الباحث سيقوم بعمل مقترح صياغة مشروع قانون جديد خاص بالجرائم الإلكترونية في الجمهورية اليمنية معتمداً في ذلك على المنهج الاستقرائي والمنهج التحليلي والمنهج الاستنباطي والمنهج المقارن.

أهم الكلمات: الجرائم الإلكترونية، القانون اليمني، القانون الكويتي، القانون القطري.

Proposal For The Drafting of New Draft Law On Cybercrimes in The Republic Of Yemen

Ebrahim Mohammed Al zandani, Zakariya Hama***

**Doctor, in Islamic Studies, Faculty of Islamic Studies and Law, Fatoni University.*

***Professor, Department of Law, Faculty of Islamic Studies and Law, Fatoni University.*

Abstract

Islamic jurisprudence and legal problems that criminal justice faces today in the Republic of Yemen is the absence of a special criminal legislation that can regulate digital crimes and the process of collecting evidence and investigation of basic digital crimes and should also have special provisions and penalties for those crimes. As a result they have to deal with such crimes on the basis of existing laws of the Penal Code and prevalent Criminal procedures to address these crimes. This raises many questions about the absorption of the provisions of those laws and their suitability to the requirements of the conduct of procedures, reasoning and investigation of cybercrimes, as well as solid evidence of digital proof. The researcher will propose a new draft law on digital crimes in the Republic of Yemen. This is based on the inductive approach, the analytical method, the deductive method, and the comparative approach.

Keywords: New Draft Law on Cybercrimes, The Republic Of Yemen

المقدمة:

مما يجدر الإشارة إليه أنه لا يوجد حتى يومنا هذا في الجمهورية اليمنية قانون خاص بمكافحة الجرائم الإلكترونية، ولا مناص أمام القضاة ورجال العدالة الجنائية في قضايا الجرائم الإلكترونية التي تعرض أمامهم إلا الرجوع لنصوص ومواد أحكام القانون اليمني رقم (40) لعام 2006م بشأن أنظمة الدفع والعمليات المالية والمصرفية الإلكترونية وبعض مواد قانون العقوبات والإجراءات الجزائية التي نص القانون أنه فيما لا يوجد به نص فيتم الرجوع لبعض مواد قانون العقوبات والإجراءات الجزائية الجنائية، وبالتالي فإن النيابة العامة ليس أمامها إلا الاستعانة بما هو موجود من نصوص في القانون الجنائي لمواجهة الجرائم المعلوماتية والاستعانة بالخبراء مع اقتراح النصوص الجنائية المراد إضافتها إلى القانون الجنائي أو تعديل بعض نصوصه وعلى الرغم من عدم وجود النصوص الحديثة التي تواجه الجرائم المعلوماتية إلا أن ذلك لا يعني أن يظل المحقق وأسلوب التحقيق جامدا بل يجب عليه أن يتطور بما يتناسب لمواجهة هذا النوع من الجرائم (الترزي، 2017)، بيد أن ذلك قد يؤدي إلى المساس بمبدأ الشرعية الجنائية ومبدأ التفسير الضيق للنص الجنائي بحيث يعرض إجراءات الاستدلال والتحقيق وحتى المحاكمة لعورات قانونية تشوبها وإمكانية الطعن فيها ما يؤدي بالنتيجة لبطانها مع ما يترتب عليها من انعدام لحجية أدلة الإثبات الجنائية نتيجة ذلك البطان (الصبيحي، 2018)، وهو ما يحتم على الباحثين والمختصين رقد هذا الموضوع بدراسات متخصصة للخروج بحلول مشروعة تحقق العدالة الجنائية التي تضمن للمتهم محاكمات عادلة ومشروعة تحول دون تعرضه للظلم أو إفلاته من العقاب جراء ما اقترفت يده وفقا لمبادئ وقواعد وأحكام شريعتنا الإسلامية الغراء المعتمدة في أساسها على الدليل والحجة، فلا يثبت حكم شرعي إلا بناء على الأدلة والبراهين والحجج التي تدعمه وتؤيده وتعصمه من الزلل والغرق في أتون الأهواء والنزعات البشرية، وبناء على ما سبق سيقوم الباحث باقتراح مشروع قانون جديد خاص بالجرائم الإلكترونية في القانون اليمني وهو جوهر ما خلص إليه في أطروحة الدكتوراه يحوي موادا تتناسب مع الطبيعة الخاصة التي تتميز بها الجرائم الإلكترونية عن غيرها من الجرائم التقليدية، حيث سيعتمد الباحث في صياغته لمشروع القانون على ما توصل إليه في هذه الدراسة وكذا رسالة الماجستير الخاصة به والموسومة بعنوان " الجرائم الإلكترونية من منظور الشريعة الإسلامية وأحكامها في القانون القطري والقانون اليمني: دراسة مقارنة "، بالإضافة إلى الاستعانة والاقتباس من مواد القانون اليمني رقم (13) لعام 1994م بشأن الإجراءات الجزائية، ومما ورد من مواد في القانون الكويتي رقم (63) لعام 2015م بشأن مكافحة جرائم تقنية المعلومات والقانون القطري رقم (14) لعام 2014م بشأن إصدار قانون مكافحة الجرائم الإلكترونية وكذا الاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات لعام 2010م مع إضافة بعض التعديلات عليها لتتلاءم مع منظومة التشريعات اليمنية.

التسمية والتعاريف والجرائم للقانون اليمني المقترح صياغته:

سيشرح الباحث أهم التعريفات والتسميات التي أوردها في مشروع القانون الذي اقترحه وسبب اختياره لها مع ذكر مصدرها وعمل مفاضلة بين ما توصل إليه في رسالتي الماجستير والدكتوراه ورأي الخبراء وكذا المواد التي استمدتها من القوانين محل الدراسة. **الدياجة:** قرار جمهوري بالقانون رقم () لعام م بشأن الجرائم الإلكترونية، وبعد الاطلاع على دستور الجمهورية اليمنية، وعلى القانون رقم (13) لعام 1994م بشأن الإجراءات الجزائية، وعلى قانون الجرائم والعقوبات رقم (12) لعام 1992م، وعلى القانون رقم (1) لعام 2010م بشأن مكافحة غسل الأموال وتمويل الإرهاب، وعلى القانون رقم (40) لعام 2006م بشأن أنظمة الدفع والعمليات المالية والمصرفية الإلكترونية، وعلى القانون رقم (19) لعام 1994م بشأن الحق الفكري.

وبناء على عرض رئيس مجلس الوزراء، وبعد موافقة مجلس الوزراء. قرر:

المطلب الأول: التسمية والتعاريف:

مادة (1): يسمى هذا القانون " قانون مكافحة الجرائم الإلكترونية "، استمد الباحث هذه التسمية من القانون القطري (14، 2014)، كون هذا المصطلح أعم وأشمل من مصطلح " قانون مكافحة جرائم تقنية المعلومات " الذي قال به القانون الكويتي محل الدراسة، أو التسميات الأخرى التي اعتمدها بعض الدول في قوانينها كمصطلح " قانون مكافحة الجرائم السيبرانية " .. إلخ، وعلّة ذلك أن مصطلح " قانون مكافحة الجرائم الإلكترونية " بحسب رأي الباحث يستوعب كل سلوك غير قانوني يتم باستخدام الأجهزة الإلكترونية المتصلة بالعالم الافتراضي.

مادة (2): يكون للكلمات والعبارات التالية في هذا القانون المعاني المذكورة أمام كل منها ما لم يقتضي سياق النص معنى آخر.

مادة (3): " المصطلحات ": ١. الجرائم الإلكترونية: " فعل غير مشروع يعتمد الدراية والمعرفة الفنية بتقنية المعلومات، يتم بأي أداة من أدوات الاتصال الذكي والبرمجي ويكون فيه الفضاء الإلكتروني محلاً ومسرحاً لها".
شرح التعريف: _ فعل غير مشروع: يشمل كل فعل أو امتناع تجرمها الشريعة الإسلامية أو نصوص القانون وتقرر له عقوبة تطال مرتكب ذلك الفعل.

يعتمد الدراية والمعرفة الفنية بتقنية المعلومات: وهو جوهر الجريمة الإلكترونية، حيث يستحيل للجاهل بشؤون هذه التقنية ارتكاب هذا النوع من الجرائم فلا بد من دراية ومعرفة ولو يسيره لإتمام هذه الجريمة، وهذا الفعل الغير مشروع قد يقوم به شخص أو مجموعة أشخاص ويمكن أن تقوم بها دولة أو عدة دول. _ أدوات الاتصال الذكي والبرمجي: لم يعد يقتصر في هذا النوع من الجرائم استخدام الحاسبات الآلية التقليدية لإتمام هذا النوع من الجرائم، حيث أصبح هنالك البطائق المغنطة والأجهزة الرقمية الحديثة كالتلفونات والشرائح الإلكترونية القارئة والنسخة للمعلومات والبرامج والمخرقة للثغرات الأمنية والتجسس والفيروسية والتي لولاها لما وجدت جرائم إلكترونية من الأساس. _ يكون فيه الفضاء الإلكتروني محلاً ومسرحاً لها: نقلت هذه الجرائم مسرح الجريمة من أبعادها المحدودة إلى بعد جديد غير مقيد بزمان أو مكان يكون فيها الجاني بعيداً عن الضحية، بحيث تذوب فيه الحدود الجغرافية وقد تستمر محاولات ارتكاب هذا النوع من الجرائم لأسابيع وشهور بخلاف الجرائم التقليدية (الزنداني، ٢٠١٨)، وقد اختار الباحث هذا التعريف مما توصل إليه في رسالة الماجستير الخاصة به بعد أن أورد تعريفات الخبراء والباحثين وكذا تعريفات بعض القوانين حيث توصلت قناعاته إلى أن هذا هو التعريف الأنسب لماهية الجرائم الإلكترونية. ٢. إجراءات الاستدلال: " الإجراءات التي يقوم بها فريق من المدربين والمؤهلين أوكل لهم القانون مهام جمع الاستدلالات في الجرائم الإلكترونية "، وهذا التعريف الذي توصل إليه الباحث بعد أن ناقش تعريفات بعض أساتذة القانون الجنائي عند حديثهم عن مرحلة جمع الاستدلالات في الجرائم الإلكترونية. ٣. التحقيق الابتدائي: " سلطة تباشرها النيابة العامة تهدف إلى كشف الجريمة الإلكترونية ومرتكبها معتمدة في ذلك على وسائل إلكترونية وخبرات فنية خصصت لذلك الغرض ومستأنسة بإجراءات استدلال مشروعة تتناسب والطبيعة الخاصة للجرائم الإلكترونية "، وهذا التعريف الذي خرج الباحث به عند تتبعه لما سردته فقهاء القانون الجنائي حول التحقيق الابتدائي حيث أن أغلب نقاشاتهم كانت تتمحور حول مقارنات بين التحقيق الابتدائي في الجرائم التقليدية والجرائم الإلكترونية من حيث الإجراءات المتبعة وجدواها في كشف تلك الجرائم. ٤. الدليل الإلكتروني: " كل ما يصلح شرعاً وقانوناً أن يكون دليلاً أو حجة أو برهان لإثبات جريمة إلكترونية مصدره أجهزة الحاسب الآلي وملحقاته وأدواته أو شبكات الاتصالات أو أي أنظمة تعتمد على التقنية الرقمية في تشغيلها أو أي مصدر آخر له علاقة بتقنية المعلومات "، وهذا التعريف هو الذي توصل إليه الباحث بعد أن ناقش تعريفات المختصين والخبراء والتي لا تعبر عن مفهوم الدليل بالمعنى الدقيق والواضح. ٥.

الإثبات في الجرائم الإلكترونية: " الأثر الإيجابي المترتب من مرحلتي جمع الاستدلالات والتحقيق الابتدائي في الجرائم الإلكترونية والذي يكتسب بموجبه الدليل الرقمي مقبولة وحجية أمام جهات التقاضي "، وهذا التعريف هو الذي خلص إليه الباحث بعد أن استعرض وناقش ما نصت عليه الأنظمة القانونية المختلفة عند تقدير أدلة الإثبات الجنائي. ٦. **البطلان في الجرائم الإلكترونية:** " الأثر السلبي المترتب من مرحلتي جمع الاستدلالات والتحقيق الابتدائي في الجرائم الإلكترونية والذي من شأنه إهدار قيمة الدليل الرقمي القانونية أمام جهات التقاضي "، وهذا التعريف الذي توصل إليه الباحث عند استعراضه لتعريفات فقهاء الشريعة الإسلامية عند تناولهم لمصطلح البطلان وكذا تعريفات الخبراء وشرح القانون لمصطلح البطلان وتقسيماتهم لأنواع البطلان في القانون الجنائي. ٧. **تقنية المعلومات:** " أي وسيلة مادية أو غير مادية أو مجموعة وسائل مترابطة أو غير مترابطة تستعمل لتخزين المعلومات وترتيبها وتنظيمها واسترجاعها ومعالجتها وتطويرها وتبادلها وفقا للأوامر والتعليمات المخزنة بها ويشمل ذلك جميع المدخلات والمخرجات المرتبطة بها سلكيا أو لاسلكيا في نظام معلوماتي أو شبكة معلوماتية "، وهذا التعريف الذي نص عليه القانون القطري محل الدراسة (14، 2014)، وكذا الاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات (الاتفاقية العربية، 2010)، حيث كان هذا التعريف أكثر دقة ووضوحا لتقنية المعلومات من التعريف الذي أورده المشرع الكويتي في القانون الكويتي محل الدراسة. ٨. **البيانات والمعلومات الإلكترونية:** " بيانات ذات خصائص إلكترونية في شكل نصوص أو رموز أو أصوات أو رسوم أو صور أو برامج حاسب آلي أو قواعد للبيانات، وكل ما يمكن إنشاؤه أو نقله باستخدام وسيلة تقنية المعلومات "، هذا التعريف مكون من جزئين، الجزء الأول استمدته الباحث من القانون الكويتي محل الدراسة (63، 2015)، وفي الجزء الثاني من التعريف أضاف إليه عبارة " وكل ما يمكن إنشاؤه أو نقله باستخدام وسيلة تقنية المعلومات "، حتى يتسع هذا التعريف ليشمل كل ما يمكن أن يطلق عليه بيانات ومعلومات إلكترونية. ٩. **الشبكة المعلوماتية:** ارتباط بين أكثر من وسيلة لتقنية المعلومات للحصول على المعلومات وتبادلها، بما في ذلك الشبكات الخاصة والعامة والشبكة العالمية " الإنترنت "، وهذا التعريف هو الذي اعتمدته المشرع القطري في القانون محل الدراسة (14، 2014)، وهو الذي اختاره الباحث كونه أكثر دقة وشمولا من تعريف القانون الكويتي محل الدراسة أو ما ورد بشأن تعريف الشبكة المعلوماتية في الاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات. ١٠. **النظام المعلوماتي:** " مجموعة برامج وأجهزة تستخدم لإنشاء أو استخراج المعلومات أو إرسالها أو استلامها أو عرضها أو معالجتها أو تخزينها " هذا التعريف الذي قال به المشرع القطري عند تعريفه للنظام المعلوماتي (14، 2014)، أما الاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات فقد عرفت النظام المعلوماتي بأنه " مجموعة برامج وأدوات معدة لمعالجة وإدارة البيانات والمعلومات " (الاتفاقية العربية، 2010)، بينما لم يرد هذا المصطلح من بين المصطلحات التي عرفها القانون الكويتي محل الدراسة وما وجده الباحث في القانون الكويتي قد يكون مرادفا للنظام المعلوماتي الذي عرفه المشرع القطري والاتفاقية العربية محلا الدراسة أسماء المشرع الكويتي " نظام المعالجة الإلكترونية للبيانات " وعرفه على أنه " نظام إلكتروني لإنشاء أو إدخال أو استرجاع أو إرسال أو استلام أو استخراج أو تخزين أو عرض أو معالجة المعلومات أو الرسائل إلكترونيا " (63، 2015)، ويلاحظ الباحث هنا أن المشرع الكويتي قد مزج مصطلح النظام المعلوماتي مع مصطلح معالجة البيانات وأعطى لهما تعريفا واحدا، والقناعة التي توصل إليها الباحث هو أن تعريف المشرع القطري لمصطلح النظام المعلوماتي هو الأكثر ملاءمة لتعريف النظام المعلوماتي. ١١. **البرنامج المعلوماتي:** " مجموعة من البيانات والأوامر القابلة للتنفيذ باستخدام وسيلة تقنية المعلومات والمعدة لإنجاز مهمة ما " (14، 2014)، (الاتفاقية العربية، 2010)، وهذا التعريف من وجهة نظر الباحث هو الأنسب لتعريف البرنامج المعلوماتي وهو ذاته الذي اعتمدته القانون القطري والاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات عند تعريفها لمصطلح البرنامج المعلوماتي، أما في القانون الكويتي فقد وجد الباحث أن المشرع الكويتي أضاف مصطلحا مرادفا لمصطلح البرنامج المعلوماتي أسماء " النظام الإلكتروني المؤتمت " وعرفه على أنه " برنامج أو نظام إلكتروني لحاسب آلي تم إعداده

ليتصرف بشكل مستقل كلياً أو جزئياً دون تدخل أو إشراف أي شخص طبيعي في الوقت الذي يتم فيه التصرف أو الاستجابة له " (63، 2015). ١٢. وسيلة تقنية المعلومات: " أداة إلكترونية تشمل كل ما يتصل بتكنولوجيا المعلومات ذو قدرات كهربائية أو رقمية أو مغناطيسية أو بصرية أو كهرومغناطيسية أو ضوئية أو وسائل أخرى مشابهة سلكية كانت أو لاسلكية وما قد يستحدث في هذا المجال "، وهذا التعريف الذي قال به المشرع الكويتي (63، 2015)، وهو ما يميل الباحث إليه كونه أكثر عموماً بحيث يتسع ليشمل كل ما يمكن أن يكون وسيلة لتقنية المعلومات على عكس تعريف المشرع القطري والاتفاقية العربية الذي كان مفهوماً ضيقاً نوعاً ما حيث عرفت تقنية المعلومات على أنها " أي وسيلة مادية أو غير مادية أو مجموعة وسائل مترابطة أو غير مترابطة تستعمل لتخزين المعلومات وترتيبها وتنظيمها واسترجاعها ومعالجتها وتطويرها وتبادلها وفقاً للأوامر والتعليمات المخزنة بها ويشمل ذلك جميع المدخلات والمخرجات المرتبطة بها سلكياً أو لاسلكياً في نظام معلوماتي أو شبكة معلوماتية " (14، 2014)، (الاتفاقية العربية، 2010). ١٣. معالجة المعلومات: " إجراء أو تنفيذ عملية أو مجموعة عمليات على البيانات أو المعلومات، سواء تعلقت بأفراد أو خلافه، بما في ذلك جمع واستلام وتسجيل وتخزين وتعديل ونقل واسترجاع ومحو تلك المعلومات "، هذا التعريف هو الذي اعتمده المشرع القطري عند تعريفه لمصطلح معالجة المعلومات (14، 2014)، أما المشرع الكويتي فقد أورد مصطلحاً آخر أسماه " نظام المعالجة الإلكترونية للبيانات " وعرفه على أنه " نظام إلكتروني لإنشاء أو إدخال أو استرجاع أو إرسال أو استلام أو استخراج أو تخزين أو عرض أو معالجة المعلومات أو الرسائل الإلكترونية " (63، 2015)، والباحث يرى أن المشرع القطري قد عرف مصطلح " معالجة المعلومات " ووصفه وصفاً دقيقاً وواضحاً لا لبس فيه. ١٤. الموقع الإلكتروني: مكان إتاحة أو معالجة البيانات أو المعلومات الإلكترونية على الشبكة المعلوماتية من خلال عنوان محدد. ١٥. بيانات المرور: أية بيانات أو معلومات إلكترونية تنشأ عن طريق إحدى وسائل تقنية المعلومات توضح مصدر الاتصال والوجهة المرسل إليها والطريق الذي تسلكه ووقت وتاريخ وحجم ومدة ونوع الخدمة. ١٦. مزود الخدمة: أي شخص طبيعي أو معنوي عام أو خاص يزود المشتركين بالخدمات للتواصل بواسطة تقنية المعلومات أو يقوم بمعالجة وتخزين المعلومات. ١٧. المجرم المعلوماتي: أي شخص طبيعي أو اعتباري أو معنوي أو كيان أو دولة يرتكب فعلاً يعد بموجب هذا القانون جريمة إلكترونية، وهذا ما خلص إليه الباحث عند دراسته للجرائم الإلكترونية سواء في مرحلة الماجستير أو في مرحلة الدكتوراه، حيث اتضح أن بإمكان أي شخص لديه معرفة يسيرة تتيح له استخدام هذه التقنية لارتكاب فعل مجرم (الزنداني، 2018)، كما أن الواقع العملي والقضايا المعاصرة أثبتت أن الدول يمكن أن تكون متورطة في جريمة إلكترونية ويمكن أن يطلق عليها وصف مجرم معلوماتي. ١٨. الجهة المختصة: الجهة ذات العلاقة بتطبيق مواد هذا القانون. ١٩. الالتقاط: مشاهدة البيانات أو المعلومات الإلكترونية أو الحصول عليها. ٢٠. معلومات المشترك: أية معلومات موجودة لدى مزود الخدمة والمتعلقة بمشركي الخدمة بما في ذلك نوع خدمة الاتصالات المستخدمة والشروط الفنية وفترة الخدمة، وهوية المشترك وعنوانه البريدي أو الجغرافي أو هاتفه ومعلومات الدفع المتوفرة بناءً على اتفاق أو ترتيب الخدمة، وأية معلومات أخرى عن موقع تركيب معدات الاتصال بناءً على اتفاق الخدمة.

المطلب الثاني: الجرائم الواقعة على أو بواسطة تقنية المعلومات والعقوبات الواردة بشأنها:

1. جرائم التعدي على أنظمة وبرامج وشبكات المعلومات والمواقع الإلكترونية: مادة (4): يعاقب بالحبس مدة لا تجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (5,000,000) خمسة ملايين ريال يمني كل من تمكن عن طريق الشبكة المعلوماتية أو بإحدى وسائل تقنية المعلومات بغير وجه حق من الدخول إلى موقع إلكتروني أو نظام معلوماتي لأحد أجهزة الدولة أو مؤسساتها أو هيئاتها أو الجهات أو الشركات التابعة لها، وتضاعف العقوبة المنصوص عليها إذا ترتب على الدخول الحصول على بيانات أو معلومات إلكترونية أو الحصول على بيانات أو معلومات تمس الأمن الداخلي أو الخارجي

للدولة أو اقتصادها الوطني أو أية بيانات حكومية سرية بطبيعتها أو بمقتضى تعليمات صادرة بذلك، أو إلغاء تلك البيانات والمعلومات الإلكترونية أو إتلافها أو تدميرها أو نشرها أو إلحاق الضرر بالمستفيدين أو المستخدمين أو الحصول على أموال أو خدمات أو مزايا غير مستحقة. مادة (5): يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (5,000,000) خمسة ملايين ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين كل من دخل عمدا دون وجه حق بأي وسيلة موقعا إلكترونيا أو نظاما معلوماتيا أو شبكة معلوماتية أو وسيلة تقنية المعلومات أو جزء منها أو تجاوز الدخول المصرح به أو استمر في التواجد بعد علمه بذلك، وتضاعف العقوبة إذا ترتب على الدخول إلغاء أو حذف أو إضافة أو إفشاء أو إتلاف أو تغيير أو نقل أو التقاط أو نسخ أو نشر أو إعادة نشر بيانات أو معلومات إلكترونية مخزنة في النظام المعلوماتي، أو إلحاق ضرر بالمستخدمين أو المستفيدين أو تدمير أو إيقاف أو تعطيل الموقع الإلكتروني أو إلغاءه أو تعديل محتوياته أو تصميماته أو طريقة استخدامه أو انتحال شخصية مالكه أو القائم على إدارته. مادة (6): يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز سنتين وبالغرامة التي لا تزيد على (2,000,000) إثنين مليون ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين كل من التقط أو اعترض أو تنصت عمدا دون وجه حق على أية بيانات مرسلة عبر الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات أو على بيانات المرور.

2. جرائم المحتوى: مادة (7): يعاقب بالإعدام كل من قام بأعمال إجرامية باستخدام تقنية المعلومات وأدت إلى إزهاق الأرواح، أو استهدف بواسطتها قطاعات حيوية للدولة وتنتج عن ذلك خسائر بشرية أو مادية فادحة، ويعاقب بالحبس مدة لا تزيد عن خمس سنوات وبالغرامة التي لا تزيد عن (5,000,000) خمسة ملايين ريال كل من أنشأ أو أدار موقعا لجماعة أو تنظيم إرهابي على الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات أو سهل الاتصال بقيادات تلك الجماعات أو أي من أعضائها أو الترويج لأفكارها أو تمويلها أو نشر كيفية تصنيع الأجهزة الحارقة أو المتفجرة أو أي أداة تستخدم في الأعمال الإرهابية. مادة (8): يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد عن (5,000,000) خمسة ملايين ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين كل من أنشأ أو أدار موقعا إلكترونيا عن طريق الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات لنشر أخبار غير صحيحة بقصد تعريض سلامة الدولة أو نظامها العام أو أمنها الداخلي أو الخارجي للخطر ويعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز سنة وبالغرامة لا تزيد على (2,500,000) ريال أو بإحدى تلك العقوبتين كل من روج أو بث أو نشر بأي وسيلة تلك الأخبار غير الصحيحة بذات القصد. مادة (9): يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز خمس سنوات وبالغرامة التي لا تزيد عن (5,000,000) خمسة ملايين ريال كل من أنتج مادة إباحية عن طفل بواسطة تقنية المعلومات أو استورد أو باع أو عرض للبيع أو الاستخدام أو تداول أو نقل أو وزع أو أرسل أو نشر أو أتاح أو بث مادة إباحية عن طفل بواسطة وسائل تقنية المعلومات ويعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز سنة أو بالغرامة التي لا تزيد عن (2,000,000) إثنين مليون ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين كل من حاز مادة إباحية عن طفل، ولا يعتد في الجرائم المعاقب عليها في هذه المادة برضى الطفل ويعتبر طفلا في حكم هذه المادة كل من لم يتم من العمر ثماني عشرة سنة ميلادية كاملة، كما يعاقب بالحبس مدة لا تزيد عن ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد عن (2,500,000) إثنين مليون وخمسمائة ألف ريال كل من قام قاصدا باستخدام نظام معلومات أو الشبكة المعلوماتية في إنشاء أو إعداد أو حفظ أو معالجة أو عرض أو طباعة أو نشر أو ترويج أنشطة أو أعمال إباحية أو التشجيع والترويج للدعارة أو إدارة صالات القمار بواسطة الإنترنت. مادة (10): يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز خمس سنوات وبالغرامة التي لا تزيد عن (5,000,000) خمسة ملايين ريال كل من أدار شبكة بواسطة الإنترنت للتجارة بالبشر أو لبيع الأعضاء أو لترويج وبيع للمخدرات. مادة (11): يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (2,000,000) إثنين مليون ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين والتشهير به بنشر الحكم الصادر في حقه في صحف وقنوات الدولة كل من تعدى على أي من المبادئ أو القيم الاجتماعية أو نشر أخبارا أو صوراً أو تسجيلات صوتية أو مرئية تتصل بجرمة الحياة الخاصة

العائلية للأشخاص ولو كانت صحيحة، أو تعدى على الغير بالسب أو القذف عن طريق الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات. **مادة (12):** يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (2,500,000) إثنين مليون وخمسمائة ألف ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين كل من استخدم الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات في تهديد أو ابتزاز شخص لحمله على القيام بعمل أو الامتناع عنه. **مادة (13):** يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز عشر سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (3,000,000) ثلاثة ملايين ريال مع التشهير به بنشر الحكم الصادر في حقه في صحف وقنوات الدولة كل من زور محرراً إلكترونياً رسمياً أو استعمله مع علمه بذلك ويعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (1,500,000) مليون وخمسمائة ألف ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين إذا وقع التزوير في محرر إلكتروني غير رسمي واستعمله مع علمه بتزوير. **مادة (14):** يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (3,000,000) ثلاثة ملايين ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين من تمكن عن طريق الشبكة المعلوماتية أو بإحدى وسائل تقنية المعلومات من الاستيلاء لنفسه أو لغيره على مال منقول أو على سند أو التوقيع عليه بطريق الاحتيال أو اتخاذ اسم كاذب أو انتحال صفة غير صحيحة، أو استخدم الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات في انتحال هوية لشخص طبيعي أو معنوي. **مادة (15):** يعاقب بالحبس مدة لا تزيد على ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (5,000,000) خمسة ملايين ريال كل من استولى على أموال الغير بواسطة تقنية المعلومات، وتضاعف العقوبة المنصوص عليها إذا كان المبلغ المستولى عليه يزيد عن (50,000,000) خمسين مليون ريال، وإذا تكرر الفعل من نفس الشخص والتشهير به بنشر الحكم الصادر في حقه في صحف وقنوات الدولة.

3. جرائم بطاقة التعامل الإلكتروني: مادة (16): يعاقب بالحبس مدة لا تزيد عن ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد عن (5,000,000) خمسة ملايين ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين كل من ارتكب فعلاً من الأفعال التالية: أ- استخدم أو حصل أو سهل الحصول بدون وجه حق على أرقام أو بيانات بطاقة تعامل الإلكتروني عن طريق الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات. ب - زور بطاقة تعامل إلكتروني بأي وسيلة كانت. ت - صنع أو حاز بدون ترخيص أجهزة أو مواد تستخدم في إصدار أو تزوير بطاقات التعامل الإلكتروني. ث- استخدم أو سهل استخدام بطاقة تعامل إلكتروني مزور مع علمه بذلك. ج- قبل بطاقات تعامل إلكتروني غير سارية أو مزورة أو مسروقة مع علمه بذلك.

4. التعدي على حقوق الملكية الفكرية: مادة (17): يعاقب بالحبس مدة لا تتجاوز ثلاث سنوات وبالغرامة التي لا تزيد على (2,500,000) ريال أو بإحدى هاتين العقوبتين كل من استخدم الشبكة المعلوماتية أو إحدى وسائل تقنية المعلومات في التعدي أو تسهيل التعدي بأي وسيلة وفي أي صورة على حقوق المؤلف أو الحقوق المجاورة أو براءات الاختراع أو الأسرار التجارية أو العلامات التجارية أو البيانات التجارية أو الأسماء التجارية أو المؤشرات الجغرافية أو الرسوم والنماذج الصناعية أو تصاميم الدوائر المتكاملة المحمية وفقاً للقانون.

إجراءات الاستدلال والتحقيق الابتدائي والتزامات مزودي الخدمة وأجهزة الدولة:

تم تخصيصه ليكون عبارة عن مواد تنظم أعمال جمع الاستدلالات والتحقيق الابتدائي في الجرائم الإلكترونية وتحديد من يخولهم القانون بممارسة جمع الاستدلالات والتحقيق الابتدائي وكذا الوسائل والطرق القانونية الواجب اتباعها للمحافظة على الأدلة الجنائية الإلكترونية وعلى النحو التالي: **المطلب الأول: في إجراءات الاستدلال: مادة (18):** "يقوم بجمع الاستدلالات في الجرائم الإلكترونية ضبئية قضائية متخصصة مدربة ومؤهلة لديها القدرة والكفاءة على مباشرة جمع الاستدلالات والتحري في العالم الافتراضي"، وهذا ما خلص إليه الباحث بعد أن استعرض آراء الخبراء وأساتذة القانون الجنائي، وعلة ذلك أن حادثة تجربة أجهزة الشرطة والنيابة بجرائم الحاسب الآلي وقلة الجرائم المكتشفة

لم تسمح لتلك الأجهزة من اكتساب الخبرة الكافية للعمل في هذا المجال. **مادة (19):** يتبع مأموري الضبط القضائي النائب العام ويخضعون لإشرافه في نطاق صلاحيات الضبط. **مادة (20):** إذا بلغ رجل الضبط القضائي أو علم بوقوع جريمة إلكترونية ذات طابع جسيم وجب عليه أن يخطر النيابة العامة وأن ينتقل فوراً إلى محل الحادث للمحافظة عليه وضبط كل ما يتعلق بالجريمة وإجراء المعاينة اللازمة وبصفة عامة أن يتخذ جميع الإجراءات للمحافظة على أدلة الجريمة وما يسهل تحقيقها وله أن يسمع أقوال من يكون لديه معلومات عن الوقائع الجزائية ومرتكبيها وأن يسأل المتهم عن ذلك، وعليه إثبات ذلك في محضر التحري وجمع الاستدلالات ويوقع عليها هو والشهود الذين سمعهم والخبراء الذين استعان بهم ولا يجوز له تحليل الشهود أو الخبراء اليمين إلا إذا خيف أن يستحيل فيما بعد سماع الشهادة بيمين ويجب عليه تسليم تلك المحاضر لعضو النيابة عند حضوره. **مادة (21):** في الجرائم المشهوددة يتعين على مأمور الضبط القضائي أن ينتقل فوراً إلى محل الواقعة لمعاينة الآثار المادية للجريمة أو المحافظة عليها وإثبات حالة الأماكن والأشخاص وكل ما يفيد في كشف الحقيقة وسماع أقوال من كان حاضراً أو من يمكن الحصول منه على إيضاحات في شأن الواقعة ومرتكبيها ويجب عليه فوراً أن يخطر النيابة العامة بانتقاله. **مادة (22):** لا يجوز لمأمور الضبط القضائي أن يسلك طرقاً غير مشروعة في تحرياته، وللنيابة العامة وحدها في الجرائم الخطيرة أو من خلال الوقائع الجادة التي تنبئ عن وقوعها إصدار الأمر لمأمور الضبط القضائي بالمراقبة الإلكترونية وذلك من خلال زرع أجهزة أو برامج للتصتت على المحادثات الخاصة بشبكات الحاسب الآلي أو الاطلاع على المراسلات والبيانات والمعلومات ذات الصلة بالجريمة، المواد السابقة استخدمها الباحث من مواد القانون اليمني رقم (13) بشأن الإجراءات الجزائية لعام 1994م، وقد أضاف الباحث إليها بعض المصطلحات لتناسب الطبيعة الخاصة لتلك الجرائم وقناعة الباحث أن المواد السابقة بتلك الكيفية في مكتبها أن تصدى للجرائم الإلكترونية (13، 1994).

المطلب الثاني: في إجراءات التحقيق الابتدائي:

مادة (23): تختص النيابة العامة وحدها، دون غيرها، بالتحقيق والتصرف والادعاء في جميع الجرائم المنصوص عليها في هذا القانون، وهذا ما أكد عليه القانون الكويتي محل الدراسة (63، 2015)، وهو أيضاً ما صرح به القانون اليمني رقم (13) لعام 1994م عند تعريفه لإجراءات التحقيق بقوله "هي كافة الإجراءات التي تتخذها النيابة العامة أثناء مباشرتها لوظيفتها في تحقيق القضايا" (13، 1994)، وهو أيضاً ما أكد عليه المشرع القطري في مواضع عدة من مواد القانون (14، 2014). **مادة (24):** يجب على عضو النيابة العامة عند استلامه محاضر التحري وجمع الاستدلالات أو عرضها عليه أن يتأكد من استيفائها للمطلوب قبل التصرف فيها وله أن يعيدها لمصدرها لاستيفائها أو يندب من يستوفيا أو يتولى ذلك بنفسه. **مادة (25):** ينتقل المحقق إلى محل الحادث أو إلى أي مكان لمعاينته كلما رأى ذلك مفيداً للتحقيق لإثبات حالة الأماكن والأشياء والأشخاص ووجود الجريمة مادياً وآثارها وكل ما يلزم لإثبات حالته وله استدعاء الخبراء لإجراء المعاينة ويحرر محضراً بالمعاينة يكون صورة كاملة ومطابقاً للشيء محل المعاينة ويجوز لهذا الغرض تكملة المحضر عن طريق الصور الفوتوغرافية والرسوم. **مادة (26):** "على المحقق أن يراعي قدر الإمكان عند معاينته لمسرح الجريمة الإلكترونية الخطوات التالية: ١. تصوير الكمبيوتر والأجهزة الطرفية المتصلة به والمحتويات والأوضاع العامة بمكانة مع التركيز بوجه خاص على تصوير الأجزاء الخلفية للحاسب ويراعى تسجيل وقت وتاريخ ومكان التقاط كل صورة. ٢. إخطار الفريق الذي يتولى المعاينة قبل موعدها بوقت كاف حتى يستعد من الناحية الفنية والعملية وذلك لكي يضع الخطة المناسبة لضبط أدلة الجريمة حال معاينتها. ٣. إعداد خطة المعاينة موضحة بالرسومات مع تمام المراجعة التي تكفل تنفيذها على الوجه الأكمل. ٤. العناية البالغة بملاحظة الطريقة التي تم بها إعداد النظام والآثار الإلكترونية وبوجه خاص السجلات الإلكترونية التي تتزود بها شبكات المعلومات لمعرفة موقع الاتصال ونوع الجهاز الذي تم عن طريقة الولوج إلى

النظام أو الموقع أو الدخول معه في حوار. ٥. ملاحظة وإثبات حالة التوصيلات أو الكابلات المتصلة بكل مكونات النظام حتى يمكن إجراء عملية المقارنة والتحليل حين عرض الأمر فيما بعد على القضاء. ٦. عدم نقل أية معلومات من مسرح الجريمة قبل إجراء اختبارات للتأكد من خلو المحيط الخارجي لموقع الكمبيوتر من أي مجالات لقوى مغناطيسية يمكن أن تتسبب في محو أو إتلاف البيانات المسجلة. ٧. التحفظ على محتويات سلة المهملات من الأوراق الملقاة أو الممزقة وأوراق الكربون المستعملة والشرائط المغنطة غير السليمة وخصها وترفع من عليها البصمات ذات الصلة بالجريمة. ٨. التحفظ على مستندات الإدخال والمخرجات الورقية للحاسب ذات الصلة بالجريمة. ٩. قصر مباشرة المعاينة على الباحثين والمحققين الذين تتوافر لديهم الكفاءة العلمية والخبرة الفنية في مجال الحاسبات"، هذه المادة صاغها الباحث مما ناقشه وتوصل إليه الخبراء والفنيين وأساتذة القانون الجنائي لضمان نتائج إيجابية عند معاينة الجرائم الإلكترونية في مرحلة التحقيق الابتدائي. **مادة (27):** لعضو النيابة المحقق أن ينتدب أحد مأموري الضبط القضائي المؤهلين والمديرين للتعامل مع الجرائم الإلكترونية للقيام بعمل أو أكثر من أعمال التحقيق عدا استجواب المتهم كما له أن ينتدب خبير أو أكثر شريطة أن يكونون ممن يعملون في القطاعات الحكومية المتخصصة في مجال تكنولوجيا الإعلام والاتصال وتقنية المعلومات. **مادة (28):** " في القضايا الخطيرة التي يتطلب فيها الاستعانة بخبراء أجانب أو شركات أمنية متخصصة للنائب العام وحدة دون غيره أن يصدر أمره بالندب والاستعانة بالخبراء الأجانب أو الشركات الأمنية المتخصصة في مجال الجرائم الإلكترونية وله أن يباشر سلطة التحقيق بنفسه أو الإشراف على التحقيق أو بواسطة أحد أعضاء النيابة العامة أو من ينتدب لذلك من القضاء أو مأموري الضبط القضائي". هذه المادة هي مما توصل إليه الباحث كون النائب العام هو رأس الهرم في جهاز النيابة العامة وتحتاج تلك الإجراءات إلى دراسة خاصة من مكتب النائب العام قبل إصدار القرارات بشأنها. **مادة (29):** للنيابة العامة أو من تندبه من مأموري الضبط القضائي المؤهلين والمديرين تفتيش الأشخاص والأماكن وأنظمة المعلومات ذات الصلة بالجريمة، ويجب أن يكون أمر التفتيش مسببا ومحددا ويجوز تجديده أكثر من مرة مادامت مبررات هذا الإجراء قائمة، فإذا أسفر التفتيش عن ضبط أجهزة أو أدوات أو وسائل ذات صلة بالجريمة يتعين على مأموري الضبط القضائي عرضها على النيابة العامة لاتخاذ ما يلزم بشأنها. **مادة (30):** لا يجوز التفتيش إلا للبحث عن الأشياء والآثار الخاصة بالجريمة التي يجري التحقيق بشأنها ولا يتجاوز إلى سواء إلا إذا ظهرت عرضا أثناء التفتيش أشياء تعد حيازتها جريمة أو تفيد في كشف الحقيقة عن جريمة أخرى فيجوز لمن يقوم بالتفتيش ضبطها وإثباتها في الحضر. **مادة (31):** يشرف عضو النيابة المحقق على من ينتدبه من مأموري الضبط القضائي المؤهلين والمديرين أو الخبراء عند تفتيشهم للشبكات أو الأنظمة المعلوماتية ذات العلاقة بالجريمة وله بعد استئذان النائب العام أن يوسع من نطاق التفتيش إلى النهايات الطرفية المتصل بها الحاسب محل الجريمة في مكان آخر داخل إقليم الدولة. **مادة (32):** لا يجوز استبعاد أي دليل ناتج عن وسيلة من وسائل تقنية المعلومات أو أنظمة المعلومات أو شبكات المعلومات أو المواقع الإلكترونية أو البيانات والمعلومات الإلكترونية بسبب طبيعة ذلك الدليل. **مادة (33):** للنيابة العامة أن تأمر بالجمع والتسجيل الفوري لأية بيانات أو معلومات إلكترونية أو بيانات مرور أو معلومات المحتوى التي تراها لازمة لمصلحة التحقيق. **مادة (34):** للنيابة العامة أن تأمر كل ذي صلة بتسليم الأجهزة أو الأدوات أو البيانات أو المعلومات الإلكترونية أو بيانات المرور أو معلومات المحتوى ذات الصلة بموضوع الجريمة أو ما يفيد في كشف الحقيقة، وللنيابة العامة أن تأمر بالتحفظ على الأجهزة أو الأدوات أو الوسائل المستخدمة في ارتكاب الجريمة. **مادة (35):** على الجهة المختصة اتخاذ التدابير والإجراءات الكفيلة بالحفاظ على الأجهزة أو الأدوات أو وسائل تقنية المعلومات أو الأنظمة المعلوماتية أو البيانات أو المعلومات الإلكترونية محل التحفظ حين صدور قرار من الجهات القضائية المعنية بشأنها. **مادة (36):** فيما عدا الالتزامات المهنية المنصوص عليها في القانون لا يجوز الاستناد إلى أسرار المهنة أو مقتضياتها للامتناع عن تقديم المعلومات أو الوثائق التي تطلب وفقا لأحكام هذا القانون. **مادة (37):** تعتبر التقارير الصادرة عن الخبير المعلوماتي وإفادات مزودي الخدمة شهادات معلوماتية تخضع في تقديرها

لليابة العامة والمحكمة وملزمة حال تطابقت إفادة وتقرير أكثر من خير. **مادة (38):** تسري أحكام قانون الإجراءات الجزائية رقم (13) لعام 1994م على أعمال الضبط والقبض والاستجواب وكذا التصرف. **مادة (39):** تحاط أعمال التحقيق بسرية كاملة ويتم حصرها على أطراف الدعوى والسلطات الأمنية إلى أن ينتهي المحققون من أعمال التحقيق، وفور الانتهاء منها لا مانع من إتاحة التفاصيل التي تمت أثناء التحقيق للجمهور، وهذه المادة هي مما توصل إليه الباحث بعد استعراض ما أورده الخبراء والمختصين في القانون الجنائي.

المطلب الثالث: في التزامات مزودي الخدمة والتزامات أجهزة الدولة: ١. التزامات مزودي الخدمة:

مادة (40): يلتزم مزود الخدمة وفقاً للإجراءات القانونية المقررة بالآتي: أ. تزويد الجهة المختصة أو جهات التحقيق والمحاكمة بجميع البيانات والمعلومات اللازمة التي تساعد في كشف الحقيقة بناء على أمر من النيابة العامة. ب. اتخاذ الإجراءات اللازمة لحجب روابط الشبكة المعلوماتية بناء على الأوامر الصادرة إليه من الجهات القضائية. ج. الاحتفاظ بمعلومات المشترك لمدة سنة. د. الاحتفاظ المؤقت والعاجل ببيانات تقنية المعلومات أو بيانات المرور أو معلومات المحتوى لمدة تسعين يوماً قابلة للتجديد بناء على طلب الجهة المختصة أو جهات التحقيق والمحاكمة. هـ. التعاون ومساعدة الجهة المختصة في جمع أو تسجيل المعلومات والبيانات الإلكترونية وبيانات المرور بناء على الأوامر الصادرة إليها من الجهات القضائية. ٢. **التزامات أجهزة الدولة: مادة (41):** "تلتزم أجهزة الدولة ومؤسساتها وهيئاتها والشركات التابعة لها بما يلي: أ. اتخاذ التدابير الأمنية والوقائية اللازمة لحماية أنظمتها المعلوماتية ومواقعها الإلكترونية وشبكاتها المعلوماتية والبيانات والمعلومات الخاصة بها. ب. سرعة إبلاغ الجهة المختصة عن أي جريمة منصوص عليها في هذا القانون فور اكتشافها أو اكتشاف أي محاولة للانتقال أو الاعتراض أو التصنت بشكل غير مشروع وتزويد الجهة المختصة بجمع المعلومات اللازمة لكشف الحقيقة. ج. الاحتفاظ ببيانات تقنية المعلومات ومعلومات المشترك لمدة لا تقل عن (120) يوماً وتزويد الجهة المختصة بتلك البيانات. د. التعاون مع الجهات المختصة لتنفيذ اختصاصاتها"، وهذا هو ما نص عليه المشرع القطري عند تناوله موضوع التزامات أجهزة الدولة فيما يخص مكافحة الجرائم الإلكترونية (14، 2014)، حيث كان أكثر وضوحاً وملاءمة مما ورد بشأن ذلك في القانون الكويتي والاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات محلاً للدراسة.

التعاون الدولي والمساعدة القانونية المتبادلة والأحكام العامة:

تهدف هذه المواد إلى تعزيز التعاون وتدعيمه بين الدول في مجال مكافحة الجرائم الإلكترونية حيث قام الباحث باقتباس تلك المواد مما ورد في القانون القطري رقم 14 لعام 2014م بشأن إصدار قانون مكافحة الجرائم الإلكترونية، والاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات لعام 2010م ومما قاله الخبراء والمختصين في مجال القانون الجنائي، وما أضافه الباحث هو تعديل وإضافة لبعض الألفاظ والمصطلحات والمواد لتتناسب مع أحكام مشروع القانون الذي يقوم الباحث بصياغته وعلى النحو التالي:

المطلب الأول: التعاون الدولي:

مادة (42): "يتعين على الجهات المختصة اتخاذ التدابير الأمنية والقانونية اللازمة لحماية المؤسسات والهيئات والشركات والمصالح العامة والخاصة جراء أي جرائم إلكترونية مصدرها دولة من الدول سواء كانت صديقة أو معادية ولها أن تقاضي تلك الدول في المحاكم والمحافل الدولية وملاحقة المتورطين خارج إقليم الدولة بكل الطرق الممكنة"، وهذه المادة حصيلة ما توصل إليه الباحث عند دراسته لطبيعة الخاصة التي تمتاز بها الجرائم الإلكترونية عن غيرها من الجرائم التقليدية وما أفرزته لنا من قضايا لازالت محل جدل قانوني تنج على إثرها أزمات عصفت بالعلاقات بين الدول.

مادة (43): يتعين على الجهة المختصة أن تقدم العون للجهات النظيرة في الدول الأخرى لأغراض تقديم المساعدة القانونية وتسليم المجرمين في التحقيقات والإجراءات الجنائية المرتبطة بالجرائم المنصوص عليها في هذا القانون، وفقا للقواعد التي يقررها قانون الإجراءات الجنائية المشار إليه عند إصدار هذا القانون والاتفاقيات الثنائية أو متعددة الأطراف التي تكون الدولة طرفا فيها، أو مبدأ المعاملة بالمثل وذلك بما لا يتعارض مع أحكام هذا القانون أو أي قانون آخر، ولا ينفذ طلب المساعدة القانونية أو طلب تسليم المجرمين استنادا إلى أحكام هذا القانون إلا إذا كانت قوانين الدولة الطالبة وقوانين الدولة تعاقب على الجريمة موضوع الطلب أو على جريمة مماثلة، وتعتبر ازدواجية التجريم مستوفاه بغض النظر عما إذا كانت قوانين الدولة الطالبة تدرج الجريمة في فئة الجرائم ذاتها أو تستخدم في تسمية الجريمة ذات المصطلح المستخدم في الدولة بشرط أن يكون الفعل موضوع الطلب مجرما بمقتضى قوانين الدولة الطالبة. **مادة (44):** لا يجوز استبعاد أي من الأدلة المتحصل عليها بمعرفة الجهة المختصة أو جهات التحقيق من دول أخرى لمجرد ذلك السبب طالما أن الحصول عليها قد تم وفقا للإجراءات القانونية والقضائية للتعاون الدولي. **مادة (45):** يتولى النائب العام مسؤولية وصلاحيه تلقي طلبات المساعدة القانونية المتبادلة أو طلبات تسليم المجرمين من الجهات الأجنبية المختصة فيما يتعلق بالجرائم المنصوص عليها في هذا القانون ويتعين عليه تنفيذ هذه الطلبات أو إحالتها إلى الجهة المختصة لتنفيذها في أسرع وقت ممكن، ويجوز في الحالات المستعجلة إرسال تلك الطلبات عن طريق المنظمة الدولية للشرطة الجنائية (الإنتربول) أو بشكل مباشر من الجهات الأجنبية المختصة إلى الجهة المختصة في الدولة وفي هذه الحالات يتعين على الجهة التي تستلم الطلب إبلاغ النائب العام بذلك، وترسل الطلبات والردود إما بواسطة البريد أو بأي وسيلة أخرى أسرع تتيح الحصول على سجل كتابي بالاستلام أو ما يعادله في ظروف تسمح للدولة بالتحقق من صحتها، وفي جميع الأحوال ترفق الطلبات ومرفقاتها بترجمة ملخصة لها باللغة العربية. **مادة (46):** يتعين أن تتضمن طلبات المساعدة القانونية أو طلبات تسليم المجرمين ما يلي: أ) تحديد هوية الجهة التي تطلب اتخاذ التدبير ب) اسم ووظيفة الجهة التي تتولى التحقيق أو الاتهام في الدعوى ج) تحديد الجهة التي يوجه إليها الطلب د) بيان الغرض من الطلب وأية ملاحظات ذات صلة هـ) الوقائع المساندة للطلب و) أية تفاصيل معروفة قد تسهل عملية تحديد هوية الشخص المعني وبخاصة اسمه وحالته الاجتماعية وجنسيته وعنوانه ومكانه ومهنته ز) أية معلومات لازمة لتحديد وتعقب الأشخاص المعنيين والوسائط أو الأموال أو الممتلكات المعنية ح) النص القانوني الذي يجرم الفعل أو بيان القانون المنطبق على الجريمة إذا اقتضى الأمر ذلك وأي بيان عن العقوبة التي يمكن فرضها على مرتكب الجريمة ط) تفاصيل المساعدة المطلوبة وأية إجراءات معينة ترغب الدولة الطالبة في اتخاذها. **مادة (47):** يتعين بالإضافة إلى البيانات المنصوص عليها في المادة السابقة أن تتضمن الطلبات في بعض الحالات المعينة البيانات التالية: ١. عرضا للتدابير المطلوبة في حالة طلب اتخاذ تدابير مؤقتة. ٢. بيانات بالوقائع والحجج ذات الصلة لتمكين الجهات القضائية من إصدار أمر بالمصادرة بمقتضى القانون وذلك في حالة طلب إصدار أمر بالمصادرة. ٣. في حالة إنفاذ أمر يتصل بتدبير مؤقت أو مصادرة فلا بد لتنفيذه من الآتي: أ- نسخة مصدقة من الأمر وبيان بالأسباب التي دعت إلى إصداره إن لم يتضمنها الأمر ذاته ب- وثيقة تؤكد بأن الأمر قابل للطعن عليه بطريق الاستئناف العادي ت- بيانات بالمدى الذي يراد بلوغه في إنفاذ الأمر والمبلغ المطلوب استرداده من قيمة الممتلكات ث- أية معلومات تتعلق بما للغير من حقوق في الوسائط أو المتحصلات أو الممتلكات أو سائر الأشياء المرتبطة وذلك عند الإمكان والاقتضاء ج- النسخة الأصلية للحكم القضائي الصادر أو صورة مصدقة منه أو أي وثيقة رسمية أخرى تدل على إدانة المتهم والعقوبة المحكوم بها وكون ذلك الحكم واجب النفاذ والمدة المتبقية من العقوبة وذلك في حالة طلب تسليم شخص أدين بارتكاب جريمة. **مادة (48):** يجوز للنائب العام أو الجهة المختصة من تلقاء ذاتها أو بناء على طلب النائب العام طلب معلومة إضافية من الجهة الأجنبية المختصة إذا كانت تلك المعلومات ضرورية لتنفيذ الطلب أو تسهيل تنفيذه. **مادة (49):** يجب التقيد بسرية الطلب إذا اشترط فيه ذلك وفي حالة عدم إمكانية التقيد بذلك يجب إخطار الجهة الطالبة على الفور. **مادة (50):** يجوز للنائب

العام إرجاء إحالة الطلب إلى الجهة المختصة المسؤولة عن تنفيذه إذا كان من المحتمل أن يتعارض التدبير أو الأمر المطلوب به تعارضا جوهريا مع تحقيق أو دعوى منظورة ويتعين عليه إبلاغ الجهة مقدمة الطلب بذلك على الفور.

المطلب الثاني: المساعدة القانونية المتبادلة:

مادة (51): في حالة تلقي طلب من دولة أجنبية للحصول على مساعدة قانونية متبادلة تتعلق بالجرائم المنصوص عليها في هذا القانون يكون تنفيذ ذلك الطلب طبقا للقواعد وتتضمن صور المساعدة القانونية المتبادلة بشكل خاص ما يلي: ١. الحصول على أدلة من الأشخاص أو أخذ أقوالهم. ٢. المساعدة على مثول المحتجزين والشهود الطوعيين أو غيرهم أمام الجهات القضائية للدولة الطالبة من أجل تقديم الأدلة أو المساعدة في التحقيقات. ٣. تسليم الأوراق القضائية. ٤. تنفيذ عمليات التفتيش والحجز. ٥. التحفظ العاجل على البيانات والمعلومات الإلكترونية ومعلومات المشترك. ٦. الجمع والتسجيل الفوري لبيانات المرور. ٧. معاينة الأشياء والأماكن وأنظمة المعلومات. ٨. توفير المعلومات والأشياء المثبتة للتهمة وتقارير الخبراء. ٩. مصادرة الموجودات. ١٠. أي صورة أخرى من صور المساعدة القانونية المتبادلة بما لا يتعارض مع قوانين الدولة المعمول بها في الدولة. **مادة (52):** لا يجوز رفض طلب المساعدة القانونية المتبادلة إلا في الحالات التالية: ١. إذا لم يكن الطلب صادرا عن جهة مختصة طبقا لقانون الدولة التي تطلب المساعدة، أو إذا لم يرسل الطلب وفقا للقوانين المعمول بها، أو إذا كانت محتوياته تتضمن مخالفة جوهريّة لأحكام هذا القانون أو أي قانون آخر. ٢. إذا كان تنفيذ الطلب يحتمل أن يمس بأمن الدولة أو سيادتها أو نظامها العام أو مصالحها الأساسية. ٣. إذا كانت الجريمة التي يتعلق بها الطلب تمثل موضوع دعوى جنائية منظورة أو فصل فيها بحكم قضائي في الدولة. ٤. إذا كانت هناك أسباب جوهريّة تدعو للاعتقاد بأن التدبير أو الأمر المطلوب إصداره لا يستهدف الشخص المعني إلا بسبب عنصريه أو ديانتهم أو جنسيتهم أو عرقهم أو آرائهم السياسية أو جنسهم أو حالته. ٥. إذا كانت الجريمة المذكورة في الطلب غير منصوص عليها في قوانين الدولة أو ليست لها جريمة ماثلة منصوص عليها في قوانين الدولة فإنه يتعين خلافا لذلك تقديم المساعدة إذا كانت لا تنطوي على تدابير جبرية. ٦. إذا كان من غير الممكن إصدار أمر باتخاذ التدابير المطلوبة أو تنفيذها بسبب قواعد التقادم المنطبقة على الجريمة المنصوص عليها في هذا القانون بمقتضى قوانين الدولة أو الدولة التي تطلب المساعدة. ٧. إذا كان الأمر المطلوب تنفيذه غير قابل للنفاذ بمقتضى القانون. ٨. إذا كان إصدار القرار في الدولة الطالبة قد جرى في ظروف لم تتوفر فيها الضمانات الكافية فيما يتعلق بحقوق المتهم. **مادة (53):** لا يجوز رفض طلب المساعدة القانونية المتبادلة استنادا إلى شروط مقيدة بشكل مبالغ فيه، ويخضع القرار الصادر بشأن طلب المساعدة القانونية المتبادلة للطعن عليه وفقا للقواعد القانونية المقررة، وفي حالة رفض تنفيذ الطلب يتعين على النائب العام أو الجهة المختصة إبلاغ الجهة الأجنبية المختصة على الفور بأسباب الرفض. **مادة (54):** تنفذ طلبات اتخاذ تدابير التحقيق وفقا للقواعد الاجرائية المعمول بها في الدولة وذلك ما لم تطلب الجهة الأجنبية المختصة اتباع إجراءات معينة لا تتعارض مع تلك القواعد ويجوز أن يحضر تنفيذ التدابير موظف عام تفوضه الجهة الأجنبية المختصة. **مادة (55):** تنفذ طلبات اتخاذ التدابير المؤقتة وفقا لقانون الاجراءات الجنائية المشار إليه وإذا كان الطلب مصاغا بعبارات عامة تطبق التدابير الأكثر ملاءمة وفقا للقانون، فإذا كانت التدابير المطلوبة غير منصوص عليها في قانون الإجراءات الجنائية المشار إليه يجوز للجهة المختصة أن تستبدلها بما ينص عليه ذلك القانون من تدابير يكون أثرها مماثلا قدر الإمكان للتدابير المطلوبة، وتسري الأحكام المتعلقة برفع التدابير المؤقتة على النحو المنصوص عليه في هذا القانون ويتعين قبل الأمر برفع التدابير المؤقتة إبلاغ الدولة طالبة المساعدة بذلك. **مادة (56):** في حالة تلقي الجهة المختصة طلبا للمساعدة القانونية المتبادلة لإصدار أمر بالمصادرة يتعين على الجهة المذكورة إحالة الطلب إلى النيابة العامة لاستصدار أمر المصادرة وتنفيذ هذا الأمر في حالة صدوره، ويسري أمر المصادرة على الأجهزة وأنظمة المعلومات والبرامج والوسائل المستخدمة المنصوص عليها في أحكام المصادرة المنصوص

عليها في هذا القانون والموجودة على أراضي الدولة، ويتعين على الجهة المختصة لدى تنفيذها أمر المصادرة أن تلتزم بالوقائع التي تم الاستناد إليها لإصدار الأمر. **مادة (57):** مع عدم الإخلال بحقوق المالك حسن النية تكون للدولة سلطة التصرف في الموجودات المصادرة على أراضيها بناء على طلب الجهات الأجنبية ما لم ينص اتفاق مبرم مع الدولة الطالبة على خلاف ذلك. **مادة (58):** يجوز للجهة المختصة في الدولة إبرام اتفاقيات أو ترتيبات ثنائية أو متعددة الأطراف فيما يتعلق بالمسائل موضوع التحقيقات أو الإجراءات في دولة واحدة أو أكثر بهدف تشكيل فرق تحقيق مشتركة وإجراءات تحقيقات مشتركة، وفي حالة عدم وجود أية اتفاقيات أو ترتيبات من هذا النوع يجوز إجراء التحقيقات المشتركة تبعاً لكل حالة على حدة. **مادة (59):** أن للجهة المختصة من تلقاء ذاتها إرسال المعلومات التي يتم الحصول عليها في إطار جمع الاستدلالات والتحقيق، وترى أنه قد يفيد الجهات المختصة في دولة أخرى، وذلك بعد الحصول على إقرار بالحفاظ على سرية المعلومات من الجهة المتلقيّة. **مادة (60):** تعد الجرائم المنصوص عليها في هذا القانون من الجرائم التي يجوز تسليم مرتكبيها، ولأغراض هذا القانون لا تعتبر الجرائم المنصوص عليها في هذا القانون جرائم سياسية أو جرائم مرتبطة بجريمة سياسية أو جرائم ذات دوافع سياسية. **مادة (61):** لا يجوز الموافقة على طلب تسليم المجرمين في الحالات التالية: ١. إذا كانت هناك أسباب جوهريّة تدعو للاعتقاد بأن طلب التسليم قد تم تقديمه لغرض اتهام شخص أو معاقبته بسبب جنسه أو عنصره أو ديانتته أو جنسيته أو آرائه السياسية أو بأن تنفيذ الطلب سيؤدي إلى المساس بوضعه لأي من تلك الأسباب. ٢. إذا كانت الجريمة موضوع طلب التسليم تمثل موضوع دعوى فصل فيها بحكم نهائي في الدولة. ٣. إذا كان الشخص المطلوب تسليمه قد أصبح بمقتضى قانون أي من البلدين غير خاضع للمحاكمة أو العقوبة لأي سبب بما في ذلك التقادم أو العفو. ٤. إذا كانت هناك أسباب جوهريّة تدعو للاعتقاد بأن الشخص المطلوب تسليمه قد تعرض أو سيتعرض للتعذيب أو لمعاملة قاسية أو غير إنسانية أو مهنية أو إذا لم يتوفر أو لن يتوفر لذلك الشخص في الإجراءات الجنائية حد أدنى من الضمانات طبقاً للمعايير الدولية المتبعة في هذا الشأن. ٥. إذا كان الشخص المطلوب تسليمه يميناً. **مادة (62):** تختص المحاكم اليمنية بمحاكمة كل يمني ارتكب خارج إقليم الدولة فعلاً يعد بمقتضى هذا القانون جريمة إذا عاد إلى الجمهورية وكان الفعل معاقباً عليه بمقتضى قانون الدولة الذي ارتكبت فيه. **مادة (63):** يجوز رفض طلب تسليم المجرمين في الحالات التالية: ١. إذا كانت هناك تحقيقات قضائية جارية ضد الشخص المطلوب تسليمه في الدولة بشأن الجريمة موضوع طلب التسليم. ٢. إذا كانت الجريمة موضوع طلب التسليم قد ارتكبت خارج أراضي أي من البلدين وكان قانون الدولة لا يقرر الاختصاص القضائي في الجرائم التي ترتكب خارج أراضيها بالنسبة للجريمة موضوع الطلب. ٣. إذا كان الشخص المطلوب تسليمه قد صدر ضده حكم لارتكابه الجريمة موضوع الطلب، أو إذا كان سيتعرض في الدولة الطالبة لمحاكمة أو الحكم من قبل محكمة غير نظامية أو محكمة استثنائية غير عادلة أو هيئة خاصة. ٤. إذا رأت الدولة مع مراعاة طبيعة الجريمة ومصالح الدولة الطالبة ومن خلال ملاسبات القضية أن تسليم الشخص المعني سيكون منافياً للاعتبارات الإنسانية بسبب صحته أو ظروفه الشخصية الأخرى. ٥. إذا طلب التسليم عملاً بحكم قضائي نهائي صدر في غياب الشخص المدان الذي لم تكن لديه لأسباب خارجة عن سيطرته مهلة كافية قبل المحاكمة أو فرصة لاتخاذ ترتيبات الدفاع عن نفسه ولم تتح أو لن تتاح له فرصة إعادة النظر في قضيته وفي حضوره. ٦. إذا كانت الدولة قد باشرت اختصاصها القضائي بشأن الجريمة موضوع طلب التسليم. **مادة (64):** إذا رفض طلب تسليم المجرمين لأي سبب من الأسباب المقررة في هذا القانون تحال القضية إلى الجهة المختصة لاتخاذ إجراءات إقامة الدعوى الجنائية ضد الشخص المعني موضوع طلب التسليم. **مادة (65):** فيما يتعلق بالجرائم المنصوص عليها في هذا القانون يجوز أن تقدم الدولة المساعدة في تسليم المجرمين بعد استلام طلب القبض المؤقت من الدولة طالبة التسليم وذلك بشرط أن يوافق الشخص المطلوب تسليمه موافقة صريحة على ذلك أمام الجهة المختصة. **مادة (66):** تلتزم الدولة بالاتفاقيات والمواثيق التي تبرمها مع الدول الأخرى من أجل مكافحة الجرائم الإلكترونية وبما لا يتعارض مع مواد وأحكام هذا القانون.

المطلب الثالث: الأحكام العامة:

مادة (67): يجوز الحكم بمصادرة الأجهزة أو البرامج أو الوسائل المستخدمة في ارتكاب أي من الجرائم المنصوص عليها في هذا القانون أو الأموال المتحصلة منها، ويجوز الحكم بإغلاق المحل أو الموقع الذي ارتكب فيه أي من هذه الجرائم إذا كان ارتكابها قد تم بعلم مالئها لمدة لا تزيد على سنة بحسب الأحوال، مع عدم الإخلال بحقوق الغير حسن النية أو بحق المضرور في التعويض المناسب ويكون الحكم بإغلاق المحل أو حجب الموقع الإلكتروني وجوباً إذا تكرر ارتكاب أي من هذه الجرائم بعلم مالئها. **مادة (68):** يعاقب بالحبس مدة لا تزيد عن سنة أو بالغرامة التي لا تزيد عن (2,000,000) ريال إثنين مليون ريال كل مزود خدمة خالف أي من أحكام المادة (39) من هذا القانون. **مادة (69):** مع عدم الإخلال بالمسؤولية الجزائية الشخصية لمرتكب الجريمة، يعاقب الشخص الاعتباري بالغرامة التي لا تزيد عن (10,000,000) عشرة ملايين ريال إذا ارتكبت باسمه أو لحسابه أو ثبت تورطه وعلمه بإحدى الجرائم المنصوص عليها في هذا القانون. **مادة (70):** يعاقب من يشترك بطريق الاتفاق أو التحريض أو المساعدة في ارتكاب جنائية أو جنحة معاقب عليها بموجب أحكام هذا القانون بذات العقوبات المقررة للفاعل الأصلي، ويعاقب بنصف العقوبة المقررة من شرع في ارتكاب جنائية أو جنحة معاقباً عليها بموجب أحكام هذا القانون. **مادة (71):** تضاعف العقوبة المقررة للجرائم المعاقب عليها بموجب أحكام هذا القانون، إذا ارتكبها أو سهل ارتكابها موظف عام مستغلاً صلاحياته وسلطاته في ذلك. **مادة (72):** يجوز للمحكمة في حال إدانة أجنبي ارتكب جريمة من الجرائم المنصوص عليها في هذا القانون بالإضافة إلى العقوبة المقررة الحكم بإبعاده من الدولة. **المقترحات والتوصيات: ١)** اقترح الباحث مشروع قانون جديد خاص بالجرائم الإلكترونية في الجمهورية اليمنية. **٢)** يوصى الباحث المعنيين في الجمهورية اليمنية بإصدار قانون جديد بعد التشاور مع الفنيين والمختصين والخبراء في هذا المجال يسمى " قانون مكافحة الجرائم الإلكترونية " بسبب وجود قصور وفراغ تشريعي في القانون اليمني محل الدراسة وقانون العقوبات والإجراءات الجزائية وهو ما يجعل من تلك المواد عاجزة عن استيعاب وتنظيم إجراءات الاستدلال والتحقيق الابتدائي في الجرائم الإلكترونية. **٣)** يقترح الباحث على المعنيين حث دولهم على إبرام اتفاقيات بين الدول حول الجرائم الإلكترونية والمشاركة في كل معاهدات أو مواثيق أو ندوات دولية تسلط الضوء على الجرائم الإلكترونية وذلك لتقارب وتوحيد الرؤى حول توصيفها وتعريفها وتجريمها وإجراءاتها وطرق مواجهتها، وإضافة مواد تجبر الدول الأطراف تنفيذ بنود الاتفاقيات والمعاهدات ووضع عقوبات رادعه تنفذها الدول الأطراف على الدولة الممتنعة أو المتمردة عن تنفيذ بنود تلك المعاهدات والاتفاقيات.

المصادر والمراجع:

- قانون الجمهورية اليمنية رقم (13) لعام 1994م بشأن الإجراءات الجزائية. قانون دولة الكويت رقم (63) لعام 2015م بشأن مكافحة جرائم تقنية المعلومات.
- قانون دولة قطر رقم (14) لعام 2014م بشأن مكافحة الجرائم الإلكترونية. الاتفاقية العربية لمكافحة جرائم تقنية المعلومات لعام 2010م.
- الصبيحي، مهدي علي فصيح، المحامي العام الأول رئيس شعبة السجون بمكتب النائب العام اليمني سابقا، رئيس نيابة محافظة لحج بالجمهورية اليمنية، مكالمة فيديو عبر تطبيقات التواصل الاجتماعي إيمو وواتس أب، الإثنين 2018/10/29م _6:34 مساءً، الأربعاء 2018/10/31م، 1:46 صباحا بتوقيت تايلند.
- الترزي، نديم محمد حسن. 2017م. سلطات النيابة العامة في الجرائم المعلوماتية (المعاينة والتفتيش). مج 15، ع د د 13. الجمهورية اليمنية: جامعة الأندلس للعلوم والتقنية.
- مجلة الأندلس للعلوم الإنسانية والاجتماعية. الزنداني، إبراهيم محمد بن حمود. 2018م. الجرائم الإلكترونية من منظور الشريعة الإسلامية وأحكامها في القانون القطري والقانون اليمني دراسة مقارنة. رسالة ماجستير. جامعة فطاني. مملكة تايلند.
- الزنداني، إبراهيم محمد بن حمود. 2019. إجراءات الاستدلال والتحقيق الابتدائي في الجرائم الإلكترونية وأثرها على حجية أدلة الإثبات وأحكامها في القانون اليمني والكويتي والقطري: دراسة شرعية وقانونية مقارنة. أطروحة دكتوراه. جامعة فطاني. مملكة تايلند.

مقاصد التحليل والتحریم في الشريعة الإسلامية

1. مارانينج سาลิมينج¹
 سيرمة أبوبكاري²

ملخص البحث :

يهدف هذا البحث إلى دراسة التحليل والتحریم والكشف عن مقاصد الشارع المرجوة من التحليل والتحریم، وقد استخدم المنهج الاستقرائي الاستنباطي لمعالجة إشكالية هذا بحث، لإبراز هدفه التأصيلي، وتوصل البحث إلى أن الشارع يسعى في هذا القانون لتحقيق جملة من المقاصد العامة التي تكمر في كل حكم من أحكام الشريعة، والمقاصد المنشودة التي تحصل عليها البحث عقب ملاحظة دقيقة في دراسة رمة مباحث هذا البحث هي أن التحليل والتحریم فرع لتحقيق العبودية، والحفاظ على الضروريات الخمس التي تكمر في حفظ الدين والنفس والعقل والمال والنسل أو العرض. وجلب المصالح ودرء المفاسد. وكل ذلك لأجل تنظيم الحياة البشرية في الآجل والعاجل.

وثبت أن الغزو الفكر والغلو والتطرف التي تواجا الإسلام في هذه الآونة الأخيرة منبعها الجهل عن مقاصد الشريعة من الأحكام الشرعية خاصة الأحكام المتعلقة بالتحليل والتحریم، كما أدى هذا الجهل إلى إشاعة الاختلافات بين المذاهب الدينية، والفرق. ولا سبيل إلى إيقاف كل هذه المشاكل إلا بفهم الدين ومقاصدها فهم صحيح.

الكلمات المفتاحية : التحليل، التحريم، مقاصد، الشريعة الإسلامية

¹ الدكتور، الأستاذ المساعد في قسم الشريعة، كلية العلوم الإسلامية: جامعة الأمم سونكلا شطر فتاني، تايلند.

² طالب. بمرحلة ماجستير، كلية اللغة العربية وآدابها تخصص اللغويات بجامعة فطاني، تايلند

The purposes of permission and prohibition in Islamic law

Dr. MARONING SALAMING³

Mr. SEREME ABOUBAKARY⁴

Abstract

The objective of this research is to elaborate the term permission and prohibition in Islam, and to clarify the aim of Almighty Allah toward them. While the research is based on two methods namely: inductive and deductive; that will surely solve the problems in this research; and to show the actual fact about it. As well the research attained that; the word permission and prohibition is a law from Allah in other to bring out the general idea which comprises variety of sharia law. After deep reflection and observation about the word permission and prohibition, the research generalizes the conclusion that it means the full submission of human toward Allah and protection of 5 major principle of life; such as protection of religion, protection of soul, protection of mind, protection of wealth and protection of family or humanity, and to grab the goodness and leave far away from the bad. All these laws aim to organize the humanity toward Allah in this world and hereafter.

It has been proven that the thought invasion, exaggeration and extremism that Islam faces in recent times is the result of ignorance about the purposes of the Sharia from the legal provisions, especially the provisions related to permission and prohibition, as this ignorance led to the spread of differences between religious schools and groups, and there is no way to stop all these problems except by understanding the purposes of religion correctly.

Key words: permission, prohibition, purposes, Islamic law

³ - Ph.D. (Islamic Law) Assistant Professor at Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus, Thailand.

⁴ - Master Student Arabic language and literature, Fatoni university.

المقدمة

إن من محاسن الإسلام أن الله خلق الإنسان وأباح لهم ما يناسب حاجتهم ويلائم نفوسهم. وجعل في الحلال ما يغني عن الحرام حيث جعل في كل ما أحله للناس عوائد جمّة من المنفعة والمصلحة معقولة يدركها القاصي والداني، ويرضي نفس الكافر على رغم كفره كما يرضيه المسلم، فلم يحل سبحانه إلا طيباً، لأنّه أعلم بطبيعة صناعه وما يصلحه وما يناسب طبيعته، وجعل في الأشياء حراماً كلّ ما كان له عائد خبيث وضرر على الناس؛ بحيث لم يحرم سبحانه إلاّ خبيثاً ضاراً، لأنّ صاحب النفس فهو أعلم بما يفسدها وما يصلحها، وعليه قال العلماء: إنّ الحلال ما يغني عن الحرام؛ لأنّ الله ما حرّم شيئاً إلاّ عوضه بآخر خيراً منه، وفي ضوء ذلك يقول ابن القيم مبيّناً خلال سرده جملة من الأمثلة يفهم منها أنّ الله ما حرّم شيئاً إلاّ عوضه بخير منه: وحرّم عليهم الاستقسام بالأزلام وعوضهم عنه بالاستخارة ودعائها وبعد ما بينهما وحرّم عليهم نكاح أقاربهم وأباح لهم منه بنات العم والعمة والخال والخالة وحرّم عليهم وطء الحائض وسمح له في مباشرتها وأن يصنعوا بها كل شيء إلا الوطء فسهل عليهم تركه غاية السهول.

والنفس الصّحيحة السّليمة دون علة يجد طمأنينة في ما حله الله تعالى، ولو كان صاحبه كافراً، أو مشركاً، والذي يعيش في الحرام هو في صراع دائم مع نفسه، أما رأيت أن شارب الخمر والسارق، بعد شربه أو سرقة يوبخ نفسه ويندب على ما قدم عليه من الحرام الفاحش؟

وعليه فإن الدّين مصالح كله جلباً كان أو درءاً، والشارع سعي الأم للحفظ على ولده، وغايته رفع المشقة، ودرء المفسدة، لتحقيق اليسر، والمصلحة؛ ليعيش العبد الفقير الضعيف حياة راحة في العاجل قبل الآجل.

فمن الحكمة التشريعية أن الله سبحانه وتعالى نظم للإنسان حياته العامة والخاصة تنظيمًا دقيقًا. ورسم له ضوابط وقوانين يجب عليه المتابعة والتمسك به في كلّ أموره؛ فكان من أعظم الضوابط التي وضعه الشارع للمحافظة على مصالح العباد هي الحلال والحرام، كما قال جلّلا: ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾، فهذه المقالة المتواضعة تسعى إلى كشف مقاصد الشارع في التحليل والتحرر: لأن العالم اليوم عم البلوى بقضايا الحلال والحرام حتى سست لأجله مؤسسات وشركات تهدف إلى تصدير الأطعمة والملابس، والأدوات لمساعدة المسلمين على حسن التعايش والإرتياح في مجتمع يقل فيه المسلمون وذلك باسم الحلال، لذا ينبغي لكل مسلم معرفة مقاصد الشارع والسعي في تحليل بعض الأشياء وتحرر أخرى من خلال نصوص الشريعة. أقوال العلماء فيه؛ يكون الجميع على رؤى واضحة من الأم في ضوء مقاصد الشريعة العظمى.

أسئلة البحث:

إنّ اهتمام الباحثين قديماً وحديثاً بدراسة مفهوم الشرع من الأحكام الشرعية من ناحية التحليل والتحرر، كانت جُلّ دراستهم تأصيلية وصفية بأسلوب جمع النصوص والقواعد المتعلقة بالتحليل والتحرر دون اللجوء في مقاصد الشريعة المتعلقة بها، فهذا ما شدّ انتباهنا فعزّنا أن نلبي بدلنا موضوعاً مقاصد الشريعة

⁵ ابن القيم: إعلام الموقعين عن رب العالمين. حققه طه عبد الرؤوف سعد، دار الجيل بيروت، 973 م ج 1 ص 167.

⁶ سورة الأعراف، 157.

من لتحليل والتحرر: خلال التّصوص الشرّعية وأقوال أهل العلم، ولعله به ينتفع، وينفع طلبة العلم والأمة الإسلامية، وعليه يرمى بحث إلى الإجابة عن عدد من التّساؤلات على النّحو التّالي:

- 1 - ما حقيقة التحليل والتحرر: في الشريعة الإسلامية؟
- 2 - مقصد المار في التحليل والتحرير؟

اهداف البحث :

تدور مفاهم لهذا البحث تأصيلًا وارتباطًا بمقاصد الشريعة الإسلامية العظمى، التي بها تتجلى جماليات الدين، ومحاسنه لدى الأمة الإسلامية وغيرها، وبها يتعارفون على حقيقة ما يترتب على المباحات والمحرمات من: المصالح والمفاسد، وعليه ظهر أهداف هذا بحث خلال الأمور التالية:

- 1 - معرفة حقيقة التحليل والتحرر: في الشريعة الإسلامية
- 2 - توضيح المقاصد المرجوة من التحليل والتحرر

منهج البحث :

سيترك هذا البحث على منهج الاستقراء، وينفع هذا المنهج في استقراء الأدلة الأصلية المتعلقة بمقاصد الشريعة من المبادئ والمراجع، ومحاولة الاستفادة منه في دعم مباحث هذا البحث.

المنهج الاستنباطي: يوظف هذا المنهج لغرض الاستنباط من الأدلة الأصلية، والقواعد المقتبسة من مدارك الأصوليين استمداً بها لمعرفة مقاصد الشريعة من التحليل والتحرر.

وهذا المسلك هو المناسب مع إشكالية هذا البحث لتحقيق هدفه التّأصيلي، لإبراز مقاصد الشريعة من التحليل والتّحيز.

حدود البحث :

يقتصر البحث على دراسة ماهية المقاصد والتحليل والتحریم، مع دراسة مقاصد الشارع من مشروعية الحلال ومنع الحرام .

الدّراسات السّابقة :

استقصى البحث عن دراساتٍ سابقةٍ لها علاقة بهذا الموضوع، فلم يجل بطائل، وغاية ما توصل إليه من الدراسات السابقة هي كتاب **الحلال والحرام في الإسلام** للدكتور يوسف القرضاوي، وكتاب **الحلال والحرام** لحمد المتولي الشعراوي. وهم من أحسن كتب تطرق إلى دراسةٍ شاملةٍ عن موضوع الحلال والحرام، وكان دراسة القرضاوي مقتصرة على بيان أحكام ما يحل وما لا يحل في الشريعة الإسلامية، وأما الشعراوي فكانت دراسته لإبراز أهمية الحلال والحرام ودورهم في النفس البشرية، وأما الدراسة الحالية فإنها متباعدة بسالفهم في كونها ستقوم بدراسة التحليل والتحرير من ناحية المص.

نتائج البحث وتحليله :

الفقرة الأولى : مفهوم المقاصد لغاً اصطلاحاً :

أولاً : تعريف المقاصد لغةً

أَمَّا لُغٌ ، فكلّمة مقاصد " جمعٌ مفردُها مقصِدٌ " بكسر الصّاد ، أو مقصَدٌ " بفتحها ، القاف والواو والـ **أ**صولٌ ثلاثة ، يدلُّ أحدها على إتيانِ شيءٍ وأمّه ، والآخر على اكتنازٍ في الدّي . ففي الأصل الأول

تقول: قصدته قصداً ومقصداً: وهو من الباب: أقصده السهم، إذا أصابه فقتل مكانه. والأصل الثاني يأتي على: قصدت الشيء أي كسره. والقصد: القطعة من الشيء إذا تكسر، والجمع قصص. والأصل الثالث: الماقة القصبي: المكتنزة الممتلئة لحم.

والقصد بمعنى الاستقامة في الطريق ومنها طريق غير قاصد أي غير مستقيم، وطريق قاصد سهل مستقيم وسفر قاصد سهل قريب. ويقال: قصده وقصد له وقصد لي، والمقصود اسم المكان يجمع على مقاصد، والقصد جاء جمعه على قصود عند بعض الفقهاء وهذا على خلاف القياس عند النحاة: وقصا في الأمر قصد توسط وطلب الأسد ولم يجاوز الح، وعليه قال ابن جرير: أصل < ص د > «مواقعهم في كلام العرب الاعتزام والوجه والجهود والمهوض نحو الـ على اعتدال كان ذلك أو جور هذا أصل في الحقيقة وإن كان قد يخص في بعض المواضع بقصد الاستقامة دون الميل.

والنتيجة سلف أن كلمة القصد ترجع إلى معانٍ متباينة في الأصل اللغوي، وهي الإتيان، والاكتناز، والكسر، والاستقامة، والتوسط، والتوجه، والتفهوض، والاعتدال، فكل هذه المعاني مناسبة لهذا المجال ماعدا الاكتناز والكسر فليست لهاتين الكلمتين علاقة بالمقاصد لأن الاكتناز من كلم كثر وهو الاقتصاد يقال اكتنر الشيء إذا اجتمع وامتلاء، وأما الكسر فمعناه الناحية من كل شيء، أو الجزء من الشيء وجمعه أكسار، أو كسور، فالشئار يتوجه إلى مصالح العباد بالاستقامة والاعتدال ويتوسد في التكليف به.

والقصد بحسب المعنى اللغوي إذا قبل بأضداده يرجع إلى معانٍ ثلاثة كما يلي⁰:

1 - يُستعمل الفعل: قصد (بمعنى هو ضد الفعل: (لَع) (يَلْعُ)، ولما كان اللغو هو الخلو عن الفائدة أو صرف الدلالة، فإن المقصد يكون على الـ سر من ذلك، هو حصول الفائدة أو عقد الدلالة: واختصر المقصد بهذا المعنى باسم المقصود (فيقال: المقصود بالكلام، ويراد به مدلول الكلام، وجمع على: مقصودات، واستعمل هذا الجمع حرصاً على التمييز، أو قل بإيجاز، إن المقصد بمعنى المقصود وهو المضمون الدلالي.

2 - يستعمل الفعل: قصد (أيضاً بمعنى هو ضد الفعل: سه، يسه). ولما كان السهو هو فقدان التوجه أو الوقوع في النسيان، فإن المقصد يكون على خلاف ذلك، هو حصول التوجه، والخروج من النسيان؛ واختصر المقصد بهذا المعنى باسم القصد (وقد يجمع على قصو) أو قل: بإيجاز، إن المقصد بمعنى القصد وهو المضمون الشعوري أو الإداري.

⁷ ابن فارس، أبو الحسين أحمد بن فارس بن زكريا. معجم مقاييس اللغة: حققه عبد السلام محمد هارون، دار الفكر، 399 هـ - 979 م ج ، ص95.

⁸ ابن منظور محمد بن مكرم بن منظور الأفرقي المصري: لسان العرب، دار صادر - بيروت ط ج ص353.

⁹ ينظر: ابن منظور، لسان العرب ج ص353. الفيومي. أحمد بن محمد بن علي الفيومي ثم الحموي، أبو العباس، المصباح المنير في غريب الشرح الكبير ج ص412. الرازي محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي، مختار الصحاح: تحقيق محمود خاطر، مكتبة لبنان ناشرون - بيروت، 1415 - 995 ج ص560.

¹⁰ انظر طه. طه عبد الرحمن. تحديد المنهج في تقويم التراث: المركز الثقافي العربي بيروت ط ص98.

3 - يُستعمل الفعل : قصد (كذلك بمعنى هو ضدّ الفعل : لم) يله . ولما كان الله هو الخلو عن الغرض الصحيح وفقدان الباعث المشروع، فإنّ المقصد يكون على عكس ذلك، هو حصول الغرض الصحيح وقيام الباعث المشروع : واختصر المقصد بهذا المعنى باسم الحكم) ويحتفظ بلفظ مقاصد (بصيغة الجمع لإفادة هذا المدلول الثالث؛ أو قل بإيجاز، إنّ المقصد بهذا المعنى هو المضمون القيم .

ثانيًا : تعريف مقاصد الشريعة اصطلاحًا :

التعريف الأول : تعريف ابن عاشور، حدّ المقاصد العامة بأنّه : " المعاني والحكم الملحوظة للشارع في جميع أحوال الشريعة أو معظمها : بحيث لا تختصّ ملاحظتها بالكود في نوع خاص من أحكام الشريعة ، فيدخل في هذا أوصاف الشريعة وغايتها العامة والمعاني لا يخلو الشريعة عن ملاحظتها، ويدخل في هذا أيضاً معاني من الحكم ليست ملحوظة في سائر أنواع الأحكام، ولكنها ملحوظة في أنواع كثيرة منها .¹ " . ويُؤخذ من هذا التعريف أنّ ابن عاشور عرّف المقاصد نظراً لأنواعها : فخصّ هذا التعريف بالمقاصد العامة، وذكر أنّ هذه المقاصد قائمة على حفظ النظام، وجلب المصالح، ودفع المفاسد وإقامة أسس الاجتماع، وغيرها مما يستدعي منفعة عامة للعباد في البلاء . وأما المقاصد الخاصّة فعرّفها بأنّه : " الكيفيات المقصودة للشارع لتحقيق مقاصد الناس النافعة، أو لحفظ مصالحهم العام في تصرفاتهم الخاصّة كي لا يعود سعيهم في مصالحهم الخاصّة بإبطال ما سألهم من تحصيل مصالحهم العامة، إبطالا عن غفلة أو عن استغلال هوّى وباطل شهو² . وهذه المقاصد مبنية على كلّ حكمة رُوعيّة في تشريع أحكام تصرفات الناس، مثل قصد التوثّق في عقدة الرهن، وإقامة نظام المنزل والعائل في عقدة النكاح، ودفع الضرر المستند في شروعية الطلاق .

التعريف الثاني : تعريف علال الفاسي، عرّف مقاصد الشريعة بأنّه : الغاية منها، والأسرار التي وضعها الشارع عند كلّ حكم من أحكامه³ . وقد جمع هذا التعريف بين التوعين من المقاصد التي سلف تحديدها عند ابن عاشور مفترقا، فقلّبه الغاية منها ' تحديد للمقاصد العامة، وما يليه تحديد للمقاصد الخاصّة .

التعريف الثالث : عرّف أحمد الريسوني المقاصد بأنّه : الغايات التي وضعت الشريعة لأجل تحقيقها؛ لمصلحة العباد . فهذا التعريف مُستنبط من تعريف علال الفاسي . غير أنّه أدقّ من في المعنى .

التعريف الرابع : هو تعريف محمد بكر إسماعيل¹⁴ عرّف مقاصد الشريعة بأنّه : المصالح العاجلة والآجلة التي أرادها الله عز وجل من دخوله في الإسلام وأخذهم بشريعة⁵ .

¹¹ - ابن عاشور محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي . مقاصد الشريعة الإسلامية : حققه محمد الحبيب ابن الخوجة، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، قطر، 425 هـ - 2004 م ج 1 ص 165.

¹² - ابن عاشور، المرجع نفسه ج 1 ص 402.

¹³ - الفاسي علال الفاسي : مقاصد الشريعة الإسلامية ومكارمها . مؤسس علال الفاسي ط 1 ، 993 ص 7.

¹⁴ - هو الأستاذ المشارك بكلية الشريعة جامعة أم القرى.

¹⁵ - بكر محمد بكر إسماعيل حبيب . مقاصد الشريعة تأصيلاً وتفعيلاً ، إدارة الدعوة والتعليم سلسلة الدعوى الحقّ باب شهريّ محكم، 427 هـ ، ص 18.

وقد وضع هذا التعريف بعد اعتراضه على تعريف علال الفاسي، وتأييده لتعريف أحمد الريسوني السابق. حيث ظن أن التفسير الفاسي غير دقيق؛ لأننا لم يبرز فيه أن الشريعة إنما وضعت لمصالح العباد في العاجل والآجل، ويرى أيضاً أن كلمة الأسرا في التعريف موهم إلى أقوال بعض الفرق من أهل البدع، فرجح تعريف أحمد الريسوني على تعريف الفاسي، وبنى عليه لوضع تعريفه؛ لكونه تعريفاً دقيقاً وشاملاً للمقاصد العامة والخاصة.

وقد نسي محمد بكر، أو لم يلاحظ أن أحمد الريسوني الذي اعتمد عليه هو لوضع تعريفه، أكا في كتابه أن تعريف الفاسي موجز وواضح وشامل للمقاصد العامة والخاصة، وقد اعتمد على التعريف الفاسي لصياغة تعريف حيث صرح الريسوني بذلك بعد عرضه لتعريف المقاصد العامة والخاصة عند ابن عاشور قائلاً: " وقد جمع الأستاذ علال الفاسي مقاصد الشريعة العامة ومنها والخاصة في تعريف موجز وواضح: ثم عقبه بسرد تعريفه⁶. فهذا يناقض كلام محمد بكر؛ لأن الريسوني ذكر أيضاً عقب سرد تعريف علال الفاسي، بأن الشطر الأول من التعريف يدل على المقاصد العام (والشطر الآخر يدل على المقاصد الخاصة والجزئية). ولو قال أن تعريف أحمد الريسوني أدق من تعريف الفاسي لكونه قيده بقوله تحقيقها: لمصالح العباد لسلمنا بذلك جدلاً؛ لكم في الحقيقة يفهم هذا التقييد من تعريف الفاسي. وذلك في كلمة الغاية لأن الغاية ورا. كل تصرفات الشريعة هي المصلحة كما هو معلوم لدى أولي الألباب.

فنظراً إلى هذه التعريفات المتنوعة عند المعاصرين، وبناءً على تعريف الاصطلاحى عند علال الفاسي والريسوني والتعريف اللغوي نقول بأن مقاصد الشريعة: هي الغايات والحكم التي وضعها الشارع عند كل حكم من أحكامها لأجل تحقيقها: لمصلحة العباد.

الفقرة الثانية: مفهوم التحليل لغاً واصطلاحاً:

أولاً: تعريف التحليل لغةً

التحليل لغ: ضد التحريم وهو أصل كلمة حل يحل حلالاً، والحاء واللام له فروغ كثيرة وسائل، وأصلها من حل بمعنى الفتح والإطلاق، والإباحة، والتوسعة، والمحلة الموضوع كما قال تعالى ﴿حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ﴾⁷، يعني الموضوع الذي ينحر فيه، ويتعدى بالهمزة والتضعيف فيقال: أحللتها وحللتها، واسم الفاعل من محل محل ومحلل⁸.

ثاني: تعريف التحليل اصطلاحاً:

كثرت تعريفات الحلال لدى العلماء؛ سيقصر البحث بذكر بعضها فيما يلي:

- هـ " ما أباحه الله في الكتاب والسنة"⁹ - هـ " كل شيء لا يعاقب عليه باستعماله"¹⁰.

¹⁶ الريسوني. أحمد الريسوني، نظرية المقاصد عند الإمام الشاطبي: تقدم طه جابر العلواني، دار البيضاء - المغرب ط، 115 هـ - 995 م، ص18.

¹⁷ سورة البقرة، 196.

¹⁸ - انظر: ابن فارس، أبي الحسين أحمد بن زكريا، مقاييس اللغة ج 5، ص: 5، ابن منظور. ومحمد بن مكرم، لسان العرب ج 1 ص: 63، والفريومي، المصباح المنير ج ص: 141.

¹⁹ محمد عميد الإحسان المجدد البركي، التعريفات الفقهي ج ص: 81.

- هـ " ما أطلق الشرع فعلاً ¹ - هـ " المباح الذي انحلت عنده عقده الحظر، وأذن الشارع في فعله ² .
 اتضح من التعريفات السالفة أن لها علاقة بالمعاني اللغوية إذ يدل الجميع على إباحة التصرف فيما أحله الله في كتابه أو سنته تصرفاً تاماً لا يقابله العقاب ولا العذاب . وعليه فالراجح بين التعريفات السالفة هو التعريف الثاني " كل شيء لا يعاقب عليه بانه تعمالاً " وذلك لأنه جامع وشامل على شيء :

الأول : إباحة الاستعمال والتصرف في الحلال، وهذا نقيض للحرام لأن الحرام يمنع التصرف .
الثاني : نفى العقاب عن المتصرف في الحلال، وهذا أيضاً ضد الحرام، فالحرام يثبت العقاب على المتصرف في م حرمه الله في الدنيا أو الآخرة .

والحلال في الاصطلاح الفقهي والأصولي يطلق على جميع الأحكام التكليفية ما عدا الحرام، كما أن المباح من إطلاقات الحلال عند الأصوليين، بيد أن الحلال أعم من المباح؛ لأن الحلال يمكن إطلاقه على الواجب، إذ كان الإذن بالفعل جازماً؛ وعلى المندوب إن كان " ذن غير جازم، وعلى المكروه إن كان المنع غير جازم، والمباح عندما يتساوى الأمران: الإذن والمنع حيث لا يمكن إطلاق المباح على الجميع ³ .

الفقرة الثالثة : مفهوم التحريم لغاً وصطلاً :

أولاً : تعريف التحريم لغة

التحريم نقيض التحليل وأصله كلمة الحرام، قال تعالى : ﴿ وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكُنَا ﴾ ⁴ ، والحاء والراء والميم أصل واحد، وهو المنع والتشديد، وجمعه حرم، وحرم بالكسر لغة والحرام ما حرم الله والمحرم الحرام والمحارم ما حرم الله، ومحارم الليل مخاوفه التي يحرم على الجبان أن يسلكها، ويقال أحرمت الرجل قريته، كأنك منعت م طمع فيا منك ⁵ .

فكلمة الحرام في هذا الصدد ترجع إلى أصل واحد هو المنع جازماً التشديداً في النهي ، وهو المعنى المناسب لأن الله إذ حرم شيئاً بمنع عن فعله والتصرف فيه منعاً جازماً في شأنه حيث يضع حداً في الدنيا أو عقوبه في الآخرة إذ لم يتب فاعله .

ثاني : تعريف التحريم اصطلاحاً :

جا في شأنه تعريفات كثيرة عند الفقهاء والأصوليين أهمهم :

الأول : التحريم : الممنوع منه ⁶ . **لثاني :** ما يذم فاعله ويمدح تاركه ⁷ .

²⁰ المصدر نفسه ج 1 : ص 1 ، والجرجاني: علي بن محمد بن علي، التعريفات ج 1 : ص 124.

²¹ المصدر نفسه ج 1 : ص 124.

²² القرضاوي الحلال والحرام ص: 15.

²³ عبد الله بن صالح الفوزان شرح الوراقات في أصول الفقه : تقديم أحمد بن عبد الله بن حميد، مكتبة دار المنهاج- المملكة العربية السعودية-

الرياض ط 1 ، 131 هـ — ص 33.

²⁴ سورة الأنبياء، 95.

²⁵ ابن فارس، مقاييس اللغة ج 1 : ص 7 ، وينظر: ابن منظور، لسان العرب ج 2 : ص 19 ، وينظر: الفيومي، المصباح المنير ج 1 : ص 130-

133.

²⁶ محمد عميد الإحسان المجدد البركي، التعريفات الفقهي ج 2 : ص 78.

الثالث : م طلب الشارع تركه على وجه الحتم والإلزام⁸ . **لراب :** ه في تركه الثواب وفي فعله العقاب⁹ . **الخامس :** أن الحرام " الأمر الذي نهى الشارع عن فعله نهياً جازماً حيث يتعرض من خالف النهي لعقوبة الله في الآخرة وقد يتعرض لعقوبة شرعية في الدنيا أيضاً⁰ .

فالتعريفات السابقة تشير إلى علاقة قوية بين المعنى اللغوي والمعنى الاصطلاحي حيث يظهر منه معنى المنع والتشديد، وعليه فإن التعريف الخامس أشمل وأجدي من غيره، وذلك لاشتماله على ثلاثة عناصر :

العنصر الأول : من التصرف، وهو نقيض للحلال لأن الحلال هو الإذن بالتصرف

العنصر الثاني : الجزاء في المنع، فبهذا القيد يحتز منه المكروه؛ لأن المكروه هو منع التصرف بغير جز .

العنصر الثالث : الاحتياط في وقوع العقوبة؛ لأن المخالف قد يتعرض للعقوبة الدنيوية أو الأخروية وق لا يتعرض لها إن تاب منه قبل أجل .

والقول بأن الحرام نقيض الحلال هو قول باعتبار المعنى اللغوي، وأما إذا تعمقنا النظر من جهة المعنى الإطلاحي يظهر أن الحرام نقيض الواجب حسب ترتيب الأحكام التكليفية؛ لأن الحرام هو النهي عن الشيء نهياً جازماً. بحيث يترتب على مخالفته عقاب، يدل ذلك أن نقيضه ينبغي أن يكون في وصفه الجزم والإلزام؛ لكن ليس في شأن الحلال الحتم ولا الإلزام. ولا يترتب على تركه عقاب، يؤخذ من ذلك أن الحرام باعتبار تقسيم الأحكام التكليفية يقابل الواجب، أي هو نقيض للواجب .

وصفة القول كم سلف ذكره أن الحلال يشمل كل الأحكام التكليفية ما عدا الحرام، وعليه فإن الحرام ضد الحلال لشموليته، لذا يقال : هذا حلال وهذا حرام كما جاء في قوله تعالى ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾¹ ، وهذه الآية تشمل جميع الأحكام سواء أوجبت شيئاً أم لم يوجبها الله، أو حلتها بغير سلطان من الله فهو كذب وافتراء على الله، والفا ل داخل في خطاب هذه الآية الكريم .

الفقرة الرابع : مقاصد الشارع في التحليل والتحريم

المقصد الأول : تحقيق العبودية

إن المقصد الأساسي والغاية الكبرى وراء كل حكم من الأحكام الشرعية، سواء من جهة المنع، كتحریم الشُّرك، والسَّرقة، والربا، أو من جهة الإباحة، كلبيع، والصلاة والزكاة، يرجع إلى مهمة كبيرة تكمن في غايات وجود الإنسان. وسبب الحياة البشرية، والباعث لنشاط سوق الإنسانية. وهو إخراج الناس من عبودية العباد إلى عبودية رب العباد، وهذا هو السر الأعظم في التحليل والتحريم، وهو مصداق لقول تعالى ﴿وَمَا

²⁷ . الشوكاني محمد بن علي بن محمد: إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول ط ج ص: 26.

²⁸ . الزحيلي محمد مصطفى، الوجع في أصول الفق الإسلامي ط ج ص: 349.

²⁹ . الشنقيطي محمد الأمين بن محمد المختار. مذكر في أصول الفق ص: 24.

³⁰ . يوسف القرضاوي الحلال والحرام ص: 15.

³¹ . سورة النحل، 116.

خَلَقْتُ الْجَنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي² ، فالعبادة هي القصد الأول الذي خلق الإنسان من أجلها، وبها تثبت عبودية الإنسان لخالقه الواحد الأحد، فتحقيق هذا المقصد يتطلب الخضوع والطاعة لله وحده وخضوع العبد وطاقته يظهر بامتثاله بأوامر الله ونواهيه، فبناءً على ذلك وضع الله تعالى قانونه التحليل والتحریم (الذي به يُعرف المطيع من العاصي، والطالح من الصالح، فحرم أشياء وحلل أخرى وكان الغاية من ذلك طاعة أوامره لتحقيق العبودية التي هي المقصد المنشود في كل تصرفات الإنسان، قال تعالى ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ نَكُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾³³

ومن مظاهر هذا المقصد، محاربة الذير لا يؤمنون بالله ورسوله. ولا يجرمون ما حرمه الله قال تعالى : ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾⁴ ، فالأمر بقتالهم يتوقف على عدم امتثالهم بأوامر الله تعالى من التحليل والتحریم، فلما كان الامتثال هو المقصد منه؛ لأن به يتحقق عبودية الإنسان، وعليها كانت العباد هي المقصد الأساسي لخلق الإنسان، ولم عدل هؤلاء. عن تحقيق المقصد من خلقهم أمر الله بقتالهم .

المقصد الثالث : الحفاظ على الضروريات الخمس

لقد شرع الله لعباده قانون التحليل والتحریم المنضبط بعدد من القواعد المشتملة على المصالح؛ للحفاظ على الضروريات الخمس الكليات الخمس ، فما أحل الله شيئاً في الشريعة الإسلامية أو حرمه إلا لحفظ هذه الضروريات، سواء من ناحية الوجود، إذ شرع لها ما يفضي إلى وجوده في المجتمع، أو من ناحية البقاء والاستمرار، بنمائها ورعايتها من أسباب الفساد والزوال .

والمقصود بالضروريات الخمس : الدين والنفس والعقل والعرض والمال، التي هي أسس العمران المرعية في كل ملة، والتي لولاها لم تجر مصالح الدنيا على استقامة، ولفاتت النجاة في الآخرة، وسميت بذلك؛ لأن الإنسان مضطر إليها، كاضطرار المجاعة جوعاً شديداً إلى الطعام، والظمان إلى الماء، ومحتاج إليها غاية الاحتياج، وبحفاظها يعيش الناس عامة، والمسلم خاصة، أمة واحدة متماسكة، ومتكاملة، في الأمن والسلام والاستقرار، يعمل لدنياء وآخريته، وبفقدائها أو عدم رعايتها لم تجر حياة الناس على استقامة، بل سيعتريها تعطيل العيش من الخوف، والساد، كما سيؤدي ذلك إلى فساد الآخرة، بفقدان الجسد³⁵ ، والأشنع من ذلك عدم فهمهم على الوجه الصحيح حيث يفضي ذلك إلى التشدد والتطرف في الدين، والغلو فيه .

وعليه جاءت الشريعة الإسلامية بأحكام وافية جمّة من التحليل والتحریم؛ وكانت المقصد من وضع تلك الأحكام هو الحفاظ على هذه الضروريات، فأحل كل ما يقوم على حفظها، وحرم كل ما يؤدي إلى

³² سورة الذاريات، 56.

³³ سورة الأنفال، 1.

³⁴ سورة التوبة، 29.

³⁵ انظر الشاطبي، الموافقات ج 5 وعبد الله بن سالم بن يسلم بافراج، مظاهر الرحم حفظ الضروريات الخمس من خلال سورة البقر، المؤثر الدولي عن الرحم في الإسلا ص360 ومصطفى أبوبكر مصطفى محمد، محافظة الشريعة على المال، دراس في ضوء المقاصد الشرعية : جامعة ولاية يوبي دماثرو - نيجيريا، ص3.

فواتها أو بعضها، أو يفضى إلى حدوث خلل فيها، يقول الشاطبي: بأن الله سبحانه وتعالى أحل الطيبات من المأكولات والمشروبات، حفظاً للنفس، فأصول العبادات راجعة إلى حفظ الدين من جانب الوجود، كالإيمان، والتطيق بالشهادتين، والصلاة. وكذلك أمر الشارع الحكيم بالزواج حفظاً للنسل، وأحل البيع حفظاً للمال⁶. فبناءً على ذلك تظهر مظاهر مقصد الشرع لحفظ الضروريات الخمس من خلال التحليل والتحریم فيما يلي⁷:

الأول: الدين: يعتد حفظ الدين أعظم الضروريات الخمس، لقوله تعالى: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُوا﴾³⁸ ومعناه تثبيت أركان الدين وأحكامه في الوجود الإنساني والحياة الكونية، والعمل على مخالفته، وما يعارضه من فساد، وقد حفظ الدين من جانب الوجود: بالأمر بالشهادتين، والإيمان، والصلاة، والزكاة والصيام والحج، وجميع الأعمال والأقوال التي تحقق الدين في النفوس والحياة، وأما حفظه من ناحية الإبقاء والاستمرار فقد حفظ بالأمر بالمعروف والنهي عن المنكر ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْعُرْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾⁹.

الثاني: النفس: مراعاة حق النفس في الحياة والسلامة والكرامة والعزة قال تعالى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾¹⁰، ولمقصد محافظة على كرامة نفس الإنسان، وحقه في هذه الحياة حُلَّتْ وحُرِّمَتْ أحكام كثيرة منها ما شرعت لأجل الحفاظ على جانب الوجود، ومنها لأجل الحفاظ على جانب الإبقاء والاستمرار، فلجانب لوجود، أحل الشارع للإنسان الطيبات من المأكولات والمشروبات والملبوسات والمسكنات، وكل ما يلزم حياته ويكون ضرورياً لنفسه، وأما جانب الاستمرار، فمن أجل ذلك مُنِعَ القتل، وشرع القصاص، ومُنِعَ التمثيل والتشويه، وأمر بالعلاج عند المرض، ومنع السفر إبان الوباء، وأبيح معاقبة قطاع الطرق والمستخفين من حرمة النفس البشرية، كما منعت التجارة بالأعضاء البشرية، فكل ذلك من أجل حماية النفس ورعايتها، وصونها من الضرر والفساد.

الثالث: العقل: اهتمت الشريعة الإسلامية بالعقل حق الاهتمام، فجعله شرطاً في التكليف، ومناطقاً لمعامل مع النفس والكون، وعليه وضع التحليل والتحریم للحفاظ عليه، ويظهر ذلك في أحكام كثيرة، منه: الأمر بالتفكير والتدبر والتأمل، حفاظاً على صحته ونماءً لذكائه، كما منع كل ما يعيقه ويعطله، من المسكرات والمخدرات والمفترقات، وعليه حرّم الخمر، وكل ما يخاف عن تنفيذ دوره في التفكير والتدبير، كالجهل، وانتشار

³⁶. الشاطبي، الموافقات ط 117 هـ / 997 م ج 1 ص 19.

³⁷. انظر الشاطبي، الموافقات ج 5 ص 5 الخادمي، نور الدين بن مختار: علم المقاصد الشرعية، مكتبة العبيكان - الرياض ط 121 هـ -

001: ص 81 - 85 ومه طفي أبو بكر مصطفى محمد: محافظة الشريعة على المال: دراس في ضوء المقاصد الشرعية ص 386 - 388 ومحمد عبد

العاطي محمد علي: الضروريات والحاجيات والتحسينيات. أبحاث ووقائع المؤتمر العام الثاني والعشرين ص 4 - 6.

³⁸. سورة الذاريات، 56.

³⁹. سورة آل عمران، 104.

⁴⁰. سورة الإسراء، 70.

الأمية، فأمر بالعلم ونشره وتعميمه؛ وكلّ ذلك دليل على مهمة العقل ودوره في الإسلام؛ لأذ صلاح الأمة يتوقف على سلامة العقل ومدى فهمه واستنباطه وتطبيقه للأحكام الشرعية .

الراب: النسب أو النسب أو العرض وه صيانة الكرامة والعفة والشرف، عن طريق التناسل المشروع في الشريعة الإسلامية، ومظاهر التحليل والتحریم في الحفاظ عليه تكمن في تحريم الزنا، والتبثّل، والحث على الزواج، والترغيب فيه؛ وتخفيف أعبائه، كان عليه الصلاة والسّلا: 'يأمرُ بالباعة وينهى عن التبثّل نهيًا شديدًا ويقوا: تزوّجوا الودود الودود فإني مكاتّر الأنبياء يوم القيام¹ .

الخامس: المال: وقد شرع الله أحكامًا كثيرةً للحفاظ على المال، فكلها خاضعة تحت التحليل أو التحريم، فأحل أشياء لرعايته كما حرّم أخرى لرعايته كذلك، وحفظ المال يعني: إنماؤه وإثراؤه وصيانته من التلف والضياع والنقصان، وعليه يظهر مقصد التحليل والتحریم في حفظ المال من خلال أمور منه: الحث على العمل، والبحث عن الرزق، قال تعالى: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾²، والنهي عن التبذير والإسراف وإضاعة المال، وتحريم السرقة، والربا، والغش، وأكل أموال الناس بالباطل قال تعالى: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

المقصد الثالث: تحقيق المصالح ودرء المفساد

إنّ من مقرر القول أن مقصد الشريعة الإسلامية في التحليل والتحریم هو تحقيق المصالح ودرء المفساد، والمعلوم أنها شريعة شاملة ومرنة لكل زمان ومكان. تسعى إلى تحقيق الخير للناس في دنياهم وآخرتهم، وتهدف إلى حفظ الإنسانية من كلّ شرّ وسوء، فكان من واجبه نحو الإنسانية جلب المصالح والخير، وإرشادهم إلى البرّ وتقوى الله تعالى. وكذلك دفع المضرة والمفسدة عنهم، ومنعهم عن جميع الوسائل الموصلة إليها، فكان من أحسن الوسائل لتحقيق هذه المبدئية الكبرى أن وضع الحلال لإباحة الطيبات، والحرام لمنع الخبائث. وذلك لرعايا مصالح العباد في الدني والآخرة .

وعليه فإن كلّ حكم من أحكام التحليل والتحریم في الشريعة الإسلامية، إنّما نزل لتأمين أحد المصالح أو لدفع أحد المفساد، أو لتحقيق الأمّين معًا، وأنّه م من مصلحة إلّا وقد رعاها المشرع الحكيم. ووضع لها الأحكام التي تكفل إيجادها والحفاظ عليها، كم لم يترك مفسد في العاجل والآجل، إلّا وقد بينها للناس، ومنعهم اقترابها، ولذ كانت جميع الأحكام معللا بصالح العباد، سواء كانت العلة ظاهرة، أو غير ظاهرة³ .

قال عز الدين بن عبد السلا: الشريعة كلها مشتملة على جلب المصالح كلها؛ دقّها وجلّها؛ وعلى درء المفساد بأسرها؛ دقّها وجلّها؛ فلا تجد حكمًا لله إلّا وهو جلب لمصلحة عاجلة أو آجلة، أو درء مفسدة عاجلة أو آجلة، أو عاجلة وعاجلا⁴ .

⁴¹ - ابن حبان صحيح ابن حبان، رقم: 4028.

⁴² - سورة الملك، 15.

⁴³ - الرحيلى: التدرج في التشريع والتطبيق في الشريعة الإسلامية ص 20.

⁴⁴ - عز الدين عبد العزيز بن عبد السلام، القواعد الكبرى ج 39.

المقصد الرابع : تنظيم الحياة

إن من نافلة القول أن المقصد الذي ارتكزت الشريعة الإسلامية على رعايته إبان التحليل والتحریم، تكمر في تنظيم حياة البشرية، وقد بان ذلك جلياً في العصر الجاهلي قبل طُلوع شمس الإسلام، ولولا أمر الله بالتحليل والتحریم، لقضى الإنسان حاتم في الفوضى. ولصعب عليه التميز بين الطيبات والخبائث لأن نفسه تأمره بما تهوى إليه ولو كان ذلك شراً أو مفسدة، ويتجلى ذلك في حالة العرب قبل الإسلام. كانت الفواحش منتشرة بين القبائل العربية، والظلم، وكانت الحياة حينئذٍ مختلفة من ناحيتين: اختلال النظام، ونفس، فلما جاء الإسلام وضع لهم الشرائع وأفرض عليهم قانون الحلال والحرام، يميزون به بين صحيح العمل وفاسده، ومن هنا عرف الإنسان أحسن الطريق للعيش بعيداً كل البعد عن الظلم، وفساد المجتمع.

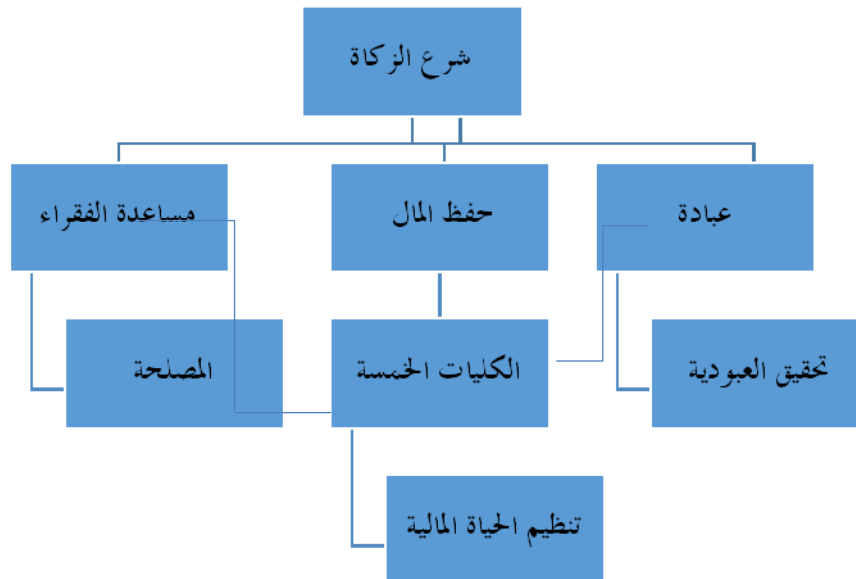
وهذا يدل على أهمية حياة الإنسان عامة والمسلمين خاصة، لأن الله تعالى شرع لهم الشرائع، التي تقوم بتنظيم حياتهم، وحدد لهم الحدود، وأرشدهم إلى الخير ونهاهم عن الشر، وفصل لهم الحلال المفيد والحرام الضار، ليقضوا حياتهم في السعادة؛ فكان من حكمته الباهرة أن فصل حياة المسلم بين المصالح والمفاسد، فأباح لهم ما ينفعهم في معاش والمعاد، ومنعهم عن كل ما يضرهم في الدني والآخرة.

وعليه كان من مظاهر مراعات حياة البشرية وتنظيمها تنظيمًا حسنًا، بعيداً عن الفسق والفجور؛ لانقاذ البشرية من الآثار الوخيمة الناجمة، عما يلائم حياتهم من تحولات وفساد. تحريم الظلم، وتأسيس العدل بين الناس، قال عز وجل ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾⁵، وقال أيضاً ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبَاةِ﴾⁶ وفي الحديث القدسي عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنْ النَّبِيِّ - [-] - فِيمَا رَوَى عَنْ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ قَالَ : 'يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا'⁷.

فهذه هي المقاصد العامة التي لأجلها قام سوق التحليل والتحریم مع بداية حياة الإنسان، وقد تم ترتيبه حسب الأهم إلى المهم، فالمقصد الأول والغاية التي لا ترجى غاية بعده هي تحقيق العبودية لله وحده؛ لأنها العلة في خلق الإنسان، والمقصد من تحقيق العبودية لله هو لأجل الحفاظ على الدين الذي هو أحد الضروريات الخمس، والقصد من ذلك جلب المصلحة ودفع المضرة، الذي يكمر في تحرير الناس من عبودية العباد، لدفع مفسدة الشرك والكفر. وكل هذه المقاصد الثلاثة هي لإلتنظيم حياة الناس إلى ما فيه صلاح الدنيا والآخرة، وقد قيل إن بالمثل يتضح المقال : مثلاً إذا أخذنا تحريم الشرك بالله، ندرك أنه حرم الشرك لحفاظ على إحدى الضروريات الخمس وهي حفظ الدين، ففي الشرك تعطيل حق الله، كما ندرك أيضاً أنه حرم لتنظيم حياة الإنسان حيث يخلصه من عبودية العباد إلى عبادة الله، ويظهر أنه حرم لدفع مضرة الخضوع لطاعة غير الله مع أنه أفضل منه كعبادة الأحجار، والبحار، والأشجار، وغيرها، وأخيراً حرم لتحقيق العبودية، حيث إن غير المشرك هو عب الله واحد وقسر ذلك على بقية الأحكام.

⁴⁵ - سورة النحل، 90.⁴⁶ - سورة فصلت، 46.⁴⁷ صحيح مسلم كتاب: البر والصلة والآداب. باب تحريم الظلم: رقم 6737.

خلاصة مقاصد الشارح في التحليل والتحریم

العاقل هو من التزم بما أحله الله ووقف عند حدوده، وغير العاقل هو من وضع نفسه في مواضع الشبهات؛ والأشنع منه هو من يقضى حياة في ما حرّمه الله ولا يقف عند حدود .
 الحمد لله على التمام. وصلى الله على محمد وعلى آله وأصحابه وسلم تسليماً كثيراً .

قائمة المصادر و مراجع

القرآن الكريم

- ابن عاشور. محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي، مقاصد الشريعة الإسلامية ،
حققة محمد الحبيب ابن الخوجة، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، قطر 1425 هـ - 2004 م . ١ .
- ابن فارس، أبو الحسين أحمد بن فارس بن زكريا، معجم مقاييس اللغة ، حققة : عبد السلام محمد
هارون، دار الفكر 399 هـ - 979 م . ٢ .
- ابن قيم الجوزية، محمد بن أبي بكر أيوب الزرعي أبو عبد الله، إعلام الموقعين عن رب العالمين ،
حققة : طه عبد الرؤوف سعد، دار الجيل - بيروت 973 م . ٣ .
- ابن منظور: محمد بن مكرم بن منظور الأفرقي المصري، لسان العرب ، دار صادر - بيروت ٤ .
- بكر. محمد بكر إسماعيل حبيب: مقاصد الشريعة تأصيلاً وتفعيلاً ، إدارة الدعوة والتعليم سلسلة الدعوة
الحق كتاب شهري محكم 427 هـ ٥ .
- الجرجاني، علي بن محمد بن علي، التعريفات ، حققة إبراهيم الأبياري، دار الكتاب العربي - بيروت،
405 ٦ .
- حمد عميم الإحسان المجدد البركي، التعريفات الفقهي ، دار الكتب العلمية 424 هـ -
2003 م ٧ .
- الخادمي، نور الدين بن مختار، علم المقاصد الشرعي ، مكتبة العبيكان - الرياض 421 هـ —
2001 ٨ .
- الرازي، محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي. نثار الصحاح، تحقيق: محمود خاطر، مكتبة لبنان
ناشرد - بيروت 1415 - 995 ٩ .
- الريسوني، أحمد الريسوني، نظرية المقاصد عند الإمام الشاطبي ، تقدت: طه جابر العلواني، دار البيضاء
- المغرب 415 هـ - 995 ١٠ .
- الزحيلي، محمد مصطفى، التدرج في التشريع والتطبيق في شريعة الإسلام ، إدارة البحوث
والدراسات 420 هـ - 2000 ١١ .
- الزحيلي. محمد مصطفى، الوجي في أصول الفقه الإسلامي ١٢ .
- الشاطبي، إبراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الغرناطي الشهير بالشاطبي، الموفقات ، حققة : أبو عبيدة
مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن عفان 417 هـ - 997 م ١٣ .
- الشنقيطي. محمد الأمين بن محمد المختار، مذكر في أصول الفقه ١٤ .
- الشوكاني محمد بن علي بن محمد الشوكاني، إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول ١٥ .
- طه عبد الرحمن: تجديد المنهج في تقويم التراث ، المركز الثقافي العربي - بيروت ١٦ .
- عبد الله بن سالم بن يسلم بافرج: مظاهر الرحم حفظ الضروريات الخمس من خلال سورة البقر ،
المؤثر الدولي عن الرحم في الإسلام ١٧ .

- عبد الله بن صالح الفوزان شرح الورقات في أصول الفقه، نقلت: أحمد بن عبد الله بن حميد، مكتبة دار المنها - المملكة العربية السعودية - الرياض، 431 هـ .
- عز الدين، أبو محمد عز الدين عبد العزيز بن عبد السلام بن أبي القاسم بن الحسن السلمى الدمشقي، قواعد الأحكام في مصالح الأئمة، حقق: محمود بن التلاميذ الشنقيطي، دار المعارف بيروت - لبنان .
- الفاسي علال الفاسي: مقاصد الشريعة الإسلامية ومكارمها . مؤسس: علال الفاسي . 993 .
- الفيومي، أحمد بن محمد بن علي الفيومي ثم الحموي، أبو العباس، المصباح المنير في غريب الشرح الكبير⁷ .
- محمد عبد العاطي محمد علي، الضروريات والحاجيات والتحسينيات . أبحاث ووقائع المؤتمر العام الثاني والعشرين .
- مصطفى أبوبكر مصطفى محمد : مافضة الشريعة على المال، دراسة في ضوء المقاصد الشرعية ، جامعة ولاية يوبي دما تر - نيجيريا .
- يوسف القرضاوي، الحلال والحرام في الإسلام، مكتبة وهبة - القاهرة، ط22، 1418هـ - 1997م.

الخطأ في النظام اللغوي أسبابه وعلاجه : ماد : النحو نموذج : دراسة تطبيقية على طلبة السنة الثالثة والرابعة في قسم اللغة العربية ، جامعة فطاو .

الأستاذ المساعد الدكتور . محمد علي عمر شيدو *

ملخص الدراسة

ترمي هذه الدراسة لتحقيق أهداف عديدة أهم : التعرف على حجم الخطأ اللغوي ونوعه وموضوعه ومدى انتشاره بين الطلبة أو انحساره في فئة بعينهم ، إضافة إلى الكشف عن قدرة الطلبة على استحضار القاعدة وربطها بالممارسة لعملية ، علاوة على إبراز دور اللغة الأم في الخطأ اللغوي . وانتهجت الدراسة المنهج الوصفي التحليلي لوصف الظاهرة اللغوية كما هي في الواقع بعد تحديد مجالها وزمنها وبيئتها ؛ وذلك عبر اختبار شمل محوري : محور يعرض القواعد النحوية في صيغة الاختيار من متعدد ويطلب من الطلبة اختيار القاعدة الصحيحة ثم دعم القاعدة بمثال صحيح لها ، ومحور تحريري إنشائي يكسب الطلبة موضوعاً معطاة ، بغية تحديد الأخطاء النحوية الواردة في تعابيرهم ، وتصنيفها ووصفها وبيان سبب وقوعهم . وتوصلت إلى نتائج أبرزها ما يلي :

تبين أنه لا يوجد سؤال واحد أحرز التوافق بين طرفيه بشكل متساو ؛ إذ وُجد بين الطلبة من يعرف القاعدة ، ولا يعرف المثال لصحيح لها ، وكذلك العكس إذ أخطأ بعضهم في اختيار القاعدة الصحيحة ، وأتوا بمثال صحيح لها ، وهذا شمل جميع مواضيع الفقرات رغم وجود اختلاف في النسب . كانت أصغر نسبة التقارب بين طرفي إجابات الموضوع الواحد 6 % ، مثل نائب الفاعل ، حيث أدرك 30 % من الطلبة القاعدة الصحيحة ، وأتى 1 % منهم بمثال صحيح . وكذلك المعرف بأل . حيث تعرّف 30 % منهم القاعدة ، ودعم 10 % منهم بالمثال المناسب . إثرها بدأ الفارق يتسع إلى 6 % ، مثل اسم الإشارة 6 % ، ثم 30 % كحروف الجر ، ثم 30 % كإن وأخواتها وأمثلتها ، حتى بلغ 70 % . مثل النكر . شملت الأخطاء المرصودة في تعابيرهم : استخدام أسلوب الغائب في مكان المتكلم . والإتيان بضمير زائد حيث يقتضي السياق تركه . وترك أل ، أو زيادة أل (في مكان لا يقتضي السياق ذلك . والجمع بين أل) والإضافة في الكلمة . والجمع بين ياء المتكلم والإضافة . واستخدام المفرد في مكان الجمع والتثنية والعكس . والتذكير أو التأنيث حيث يقتضي السياق العكس . وحذف الخبر حيث يقتضي السياق ذكر . واستخدام خبر غير مناسب في الجمل . وعدم المطابقة بين الصفة والموصوف . وترك رابط العطف أو زيادة ، حيث لا يقتضي السياق ذلك . والإتيان بحرف جر زائد أو استخدام حرف جر في غير محل أو تركه حيث يقتضي السياق الإتيان بـ . وصياغة عبارات خاطئة ، وأحياناً غير مفهوم .

* محاضر ببرنامج الماجستير والدكتوراه في اللغة العربية، كلية الآداب والعلوم الاجتماعية، جامعة فطاني.

Abstract

This study aims to achieve many objectives, such as: identifications of the error's size, patterns, topics and how common or rare is it among specific groups of students, as well as to discover the students' ability to remember the rule and applied it in their real practice. The study moreover shows the role of the native language in the lingual errors. The research followed the descriptive and analytical method to describe the phenomenon of language as it is after scoping its space and time and environment, through two tracks, the first track contains two parts, one is a multiple choices part to find the right rule of a grammatical topic, then students will be asked in the second part to give a correct example for the rule. and the other one is writing and comprehension, there will be a specific topic that student will write about it, in order to discover the grammatical errors in their expressions, and classify them, describe them, and to show the causes of them.

The study reached to findings, such as:

- In the first track, there is no one question get equal answers of its two sides, some students recognized the rule but gave wrong example, while others could not know the rule but gave correct example, this is applicable for all topics in this track, with differences in the percentage.

- The closest percentage between the answers of the two parts of a question was 1%, as in the topic of نائب الاعل as 70% of the students recognized the correct rule, and 71% of them give a suitable example. The other topic with close Percentage is المعروف as 80% of students recognized the rule while 79% of them gave a correct example. The variety of the percentage between the two parts became more up to 2% in the topic of اسم النكرة then to 3% in حروف الجر then 5% in وأخواتها, it reached maximum into 57% in الإشارة

- The observed errors in the students' expressions contains: using third person pronouns instead of first person pronoun, using extra pronoun where there is no need for a pronoun, omitting/adding ال, using ال and الإضافة in one word, and using both المتكلم and الإضافة in one word. Other errors were observed too, such as using singular where plural should be used or vice versa, mixing between the masculine and the feminine, omitting الخبر where it should be mentioned, or using wrong خبر in the sentence, lack of the Parnellism between الصفة والموصوف or leaving the conjunctions or inserting it wrongly, or using the prepositions in a sentence that does not need it or vice versa, or writing wrong phrases, and sometimes incomprehensible expressions

وفي غرفة واحدة وفي درس واحد، يد أن من العلماء من حاول تأليف كتب خاصة تناسب الناطقين بغيرها، مثل عبد القاهر الجرجاني الذي قدّم مجموع مؤلفات في النحو العربي؛ رغبة في أن يقدم للراغبين في تعلم العربية من أبناء اللغات الأخرى النحو العربي في صورة سهلة، تيسر عليهم تعلم القرآن الكريم وتفهم معانيه (996 م، ص 1)، واستمرّ الوضع هكذا حتى جاءت الدولة القطرية الحديثة، خاصة ما بعد الحرب العالمية الثانية، حينما بدأت أمريكا بتعليم جيشها اللغات الأجنبية التي يتواجدون على أراضيها؛ إثر صعوبات حمة واجهته في كيفية التعامل مع تلك الشعوب، واستعانوا بعلماء اللغة وعلماء النفس والتربية، لإيجاد طرق سهلة لتعليم اللغات الأجنبية، منذئذ كانت طرق تعليم اللغات الأجنبية بما فيها اللغة العربية تتطور مستفيدة من تداخل العلوم وتطورها، ومن العلوم الحديثة التي استفاد منها برنامج تعليم اللغات الأجنبية؛ اللسانيات التطبيقية لما تقدّم من حلول عملية لمشكلات تعليم اللغات الأجنبية، ما يسهم في تحسين مخرجاتها، لأنها تعتبر وسيطاً بين اللسانيات النظرية التي تهتم بالنشاط اللغوي وتنظر له وبين العملية التعليمية التي تجري في قاعات الدراسة، ومن فروع اللسانيات التطبيقية تحليل الأخطاء، الذي يوفر قوائم من الأخطاء الشائعة عند الطلبة ويبيّن أسبابها؛ ما يعين القائمين على البرنامج تفاديها، أو تقليله. وهو ما يسعى إليه هذا البحث.

مشكلة البحث

لاحظ الباحث من خلال عمله كمحاضر في جامعة فطاني أن الطلبة : طئون في النظام اللغوي سواء عند الكتابة أو أثناء الكلام مما دفعه إلى إجراء دراسة في هذه المشكلة طارحاً السؤال الرئيس الآتي :

- هل مشكلة الخطأ في النظام اللغوي منتشرة بين الطلبة أم تقتصر على بعضهم؟
- ويتفرع عن هذا السؤال الأسئلة الآتية :
- هل المشكلة ناجمة عن قصور في معرفة القواعد، أم عن قلة الممارسة؟
- هل للغة الأم دور في المشكلة؟
- هل هناك مؤثرات أخرى؟ وما هي؟

أهداف البحث

ترمي الدراسة لتحقيق الأهداف الآتية :

- التعرف على حجم الخطأ ونوعه وموضوعه ومدى انتشاره بين الطلبة أو انحساره في فئة

بعينها

- التعرف على مدى معرفة الطلبة للقواعد
- الكشف عن مدى حصول الطلبة على وقت كاف لممارسة اللغة
- إبراز دور اللغة الأم في الخطأ اللغوي
- الوقوف على دور المؤثرات الأخرى، كغياب البيئة اللغوية وغيرها

حدود البحث

تحدد حدود البحث الموضوعية والمكانية على الخطأ في النظام اللغوي. والخطأ النحوي تحدي - لدى طلبة السنة الثالثة والرابعة في قسم اللغة العربية بجامعة فطاني، ومن ثم تحديد الخطأ وبيان صفه ووصفه وأسبابه، بينما نحدد حدوده الزمانية في العام الدراسي 016/ 017. م

الإجراءات المنهجية للدراسة

منهج البحث

نتهج الباحث في إجراء هذه الدراسة المنهج الوصفي التحليلي لوصف الظاهرة اللغوية كما هي في الواقع بعد تحديد مجالها وزمنها وبيئتها؛ للوصول إلى نتائج صحيحة ودقيقة قدر الإمكان، قدوة، 008 م، ص8: ذلك عبر تحديد أخطاء الطلبة وتصنيفها ووصفها وبيان سبب وقوعها إن أمكن، ومن ثم تبين حالتها، واقتراح الحلول العلاجية المناسبة لـ.

فمجمع هذا البحث هو طلبة السنة الرابعة والثالثة في قسم اللغة العربية بجامعة فطاني البالغ عددهم 91 طالبا وطالبة، أما عينة البحث نحدد في 56 منهم ممن حضروا في يوم توزيع الاستبانة، واختير طلبة السنة الرابعة والثالثة؛ لكونهم درسوا جميع مفردات التوصيف، أو مظمها تقريبا، ولكونهم مارسوا اللغة العربية لفترة من الزمن نظريا وعمليا.

وستخدم الباحث لدراسة هذا الموضوع أداتين، هما الاستبانة والاختبار، أما الاستبانة ستستخدمها من أجل الحصول على معلومات عامة عن الطلبة تساهم بصورة أو بآخرى في توضيح جانب من جوانب الدراسة، وكذلك حصر الموضوعات التي درسوها، إضافة إلى تصوراتهم واقتراحاتهم، ثم يقوم الباحث بتحليل ذلك.

أما الاختبار فشمل محورين، أولهما: محور عملي يطلب من الطلبة أن يكتبوا إنشاء في موضوع معيّن، وثانيه، محور نظري معرفي يضمّ المفردات التي درسوها، ويطلب منهم أن يختاروا الإجابة الصحيحة من بين الإجابات المعطاة، وأن يأتوا بمثال صحيح في جملة مفيدة للإجابة الصحيحة، ويقوم الباحث بتحليل نتائج المحورين؛ لسبر غور المشكلة، لمعرفة ما إذا كانت فعلاً تعود لقلّة معرفتهم القواعد، أم عدم ممارستهم اللغة أم عوامل أخرى لها سطوتها وتأثيرها، ثمّ يقدمّ المعالجات الملائمة لـ.

أما طريقة تحليل النتائج فقوم الباحث بتحديد الأخطاء الشائعة، وصنّفها حسب موضوعاتها، صفها وفق استعمالاتها، ثمّ وضّح أباها كلما استطاع إلى ذلك سبيلاً. كما لجأ إلى نظام النسب المئوية عند الإحصاء؛ لكونه سهلاً له عند التحليل وللقارئ عند التصفح السري. وكانت الاستبانة تتكون من فقرات نوجز إجابات الطلبة فيها كالآتي:

فقرة الأسئلة التمهيدية

أوضح جميع الطلبة المفحوصون البالغ عددهم 56 طالبا وطالبة أنّهم درسوا بمعهد تأهيل اللغة. ومن بينهم 46 طالب وطالبة، أي ما نسبته 80%، درسوا بالمدارس الأهلية التي تدرّس اللغة العربية لطلابها. ما يطرح أسئلة عديدة حول جدوى دراسة اللغة العربية في المدارس طالما لا تؤهل طلبة لها لتجاوز امتحان تحديد المستوى البسيط.

فمن جانب مقرر التحو درس 49 طالباً وطالبة ، أي ما نسبته 17. % معظم التوصيفات المقررة عليهم خلال سنوات دراستهم الأربع، وبقي المقرر الأخير لـ 7 طلبة فقط . وفي سؤال الشعور بالخطأ والرغبة في تصحيح، صرح 53 طالباً وطالبة ، أي ما نسبته 15 ، أنهم يشعرون بالخطأ حين يخطئون . فيما أكد 5 طالباً وطالبة ، ما نسبته 8 % على أنهم يحبون أن يصحح لهم خطأهم . وأوضح كذلك 39 طالباً وطالبة ، ما نسبته 0 % رغبتهم في التصحيح الفوري المباشر، في حين فضل الباقيون التصحيح . ير المباشر . وهي إجابات إيجابية يمكن الانطلاق منها للتشجيع والتصويب والتوجيه .

أما فيما يتعلق بممارسة اللغة تحريراً وشفاهة، اختلفت آراؤهم كالتالي : أشار 34 طالباً وطالبة ، أي ما نسبته 1 % إلى أنهم يمارسون اللغة كتابة يومياً، بينما نفى الآخرون لـ . وفي مدى تبادلهم الرسائل مع الأصدقاء أحياناً ، ذكر 36 طالباً وطالبة ، أي ما نسبته 4 % أنهم يتبادلون الرسائل مع الأصدقاء أحياناً، واستبعد الآخرون هذا الخيار . وفي سؤال ما إذا كانت ممارستهم اللغة مختصرة في الفصل وعند كتابة البحث فقط ، ذكر 30 طالباً وطالبة ، ما نسبته 6 % ، أن ممارستهم اللغة لا تتجاوز عن الفصل والبحث . واختار الآخرون (نع) أي تتجاوز، وهي نسبة تتعارض قليلاً مع إجاباتهم في السؤال السابق . ما يؤثر إلى وجود خلل ، قد يعود لفهم السؤال ، أو تراجع عن موقف سابق دون التصحيح ما مضى ، أو غير ذلك .

وفي جانب المحادثة والحوار أفاد 32 طالباً وطالبة ، أي ما نسبته 6 % ، بأنهم يتحدثون اللغة مع الأصدقاء بشكل شبه يومي، بينما شدد الآخرون على عكس هذا المنحى . وفي مدى استخدامهم اللغة أثناء مخاطبتهم الجهات الإدارية ، اختار 5 % عدم استعمال اللغة العربية لهذا الغرض . وفي سؤال آخر حول ممارسة اللغة ، أوضح 5 % من الطلبة أنهم يتحدثون اللغة العربية مع الأساتذة العرب فقط عند اللزوم؟ فيما ذهب الباقيون باستخدامها في أوقات أخرى . وهي نسبة كبيرة مقلقة نظراً لقلّة أساتذة العرب وانحصار لقاءاتهم مع الطلبة بقاعات الدراسة غالباً وما لا يضمن للطلبة بممارسة لغوية كافية . غير أن الإجابة الملفتة والتي يصعب التغلب عليها هي الإجابة عن الخجل، حيث أكد 0 % من الطلبة على أنهم يخجلون من استخدام اللغة، ويخافون من الخطأ . مما يعيق أي محاولة أخرى لدفعهم نحو تحسين مهاراتهم وتقوية لغتهم إن لم تغلب على الخجل المسيطر والخوف الطاغى من الخطأ أولاً ، وهذا يستدعي إلى تكثيف الأنشطة في جميع المواقف التعليمية وتفعيل دور الطالب في قاعات الدراسة، وزيادة الأنشطة اللاصفية التي يؤديها الطلبة أمام عدد من المجموع باستمرار .

ب . فقرة الموضوعات

وبعد تحليل إجابات الطلبة في فقرة الموضوعات التي قُدمت لهم كقواعد ومفاهيم مجردة، وطلب منهم اختيار صحيحها من خطئها، ثم دعم القاعدة المختارة بمثال صحيح يؤكد صوابية ما ذهبوا إليه، جاءت إجاباتهم متباينة، وبما أن السؤال الواحد مكون من طرفين حللنا كل طرف بمفرد ، مركزين في التحليل بالنسب العليا التي تجاوزت 3 % على أساس أن النسب الأقل من ذلك تُعتبر متدنية وتتطلب إلى علاج جذري مهما كانت نسبته .

وبدأنا بالطرف الأول من السؤال الخاص باختيار القاعدة، وجاءت إجاباتهم على الترتيب التالي : عرف 5 % من الطبة قاعدة المبتدأ والخبر، فيما أدرك قاعدة اسم الإشارة 1 % منهم، والضمير ا 6 ، وكان أخواتها 17 6 ، والمعرفة، واسم الموصول والفاعل ا 6 ، والمفعول به، والحال 6 ، والمعرف بـ أل، والبدل ا 6 ، والعدد والمعدود ا 6 ، والتمييز، وظنّ وأخواتها ا 6 ، والمضاف إلى معرفة، وتوكيد ا 6 ، وإن وأخواتها، ونائب الفاعل ا 6 ، والمنادى، ا 6 ، والنعت ا 6 ، والمفعول لأجله 6 ، والاستثناء 3 % وحروف الجر ا 6 ، والمفعول معه ا 6 ، والمفعول المطلق 6 ، وبقيت النكرة الوحيدة التي حصلت على أقل من ا 6 ، حيث أصاب 5 % من الطلبة القاعدة الصحيحة لها وأخفق الآخرون باختياره .

أما في الجانب الآخر من السؤال الخاص بإحضار المثال الداعم للقاعدة المختارة، اتضح تضارب في المصّلة، حيث لم يستطع بعض الطلبة استجلاب مثال صحيح للقاعدة المختارة، بينما أتى آخرون بمثال صحيح رغم خطئهم في اختيار القاعدة، وجاءت جاباتهم كالتالي :

نالت أمثلة المعرفة (أعلى مرتبة وحصلت على ا 6 ، وتبعته أمثلة المنادى بـ 6 ، وتلتها أمثلة اسم الإشارة بـ ا 6 ، ثم أمثلة الضمير واسم الموصول بـ 17 6 ، وأعقبتهما أمثلة النكرة والمبتدأ بـ 6 ، وتبعتهما أمثلة الفاعل، وكان وأخواتها ا 6 ، واقتفت أثرهما أمثلة الخبر، والمعرف بـ أل، بنسب متساوية أي ا 6 ، ثم أمثلة المفعول به بـ 6 ، وجاءت بعدها أمثلة إن وأخواتها بـ ا 6 ، ولحقته أمثلة نائب الفاعل، والعدد والمعدود بـ 6 ، وتلتها أمثلة ظنّ وأخواتها بـ ا 6 ، ثم أمثلة المضاف إلى معرفة بـ ا 6 ، ثم أمثلة الاستثناء بـ 2 % ، وأتت بعدها أمثلة الحال بـ 1 % ، وتبعته أمثلة النعت بـ ا 6 ، وأعقبته أمثلة التوكيد بـ ا 6 ، ثم أمثلة حروف الجرّ بـ 6 ، وجاءت إثرها أمثلة التمييز والبدل على التساوي بنسبة 6 ، ثم دخلنا النسب الأقل من ا 6 ، على الترتيب التالي المفعول لأجله ا 6 ، والمفعول المطلق ا 6 ، والمفعول معه 3 % .

ويلاحظ في نتيجة طرقي الإجابة أنه لا يوجد سؤال واحد أحرز التوافق بين طرفيه بشكل متساوٍ مما يعسر إعطاء تفسير محدّد للسبب . ومن ثم يصعب على الباحث أن يستنتج مشكلة ضعف النظام اللغوي العام عند الطبة ، هل يعود إلى موضوعات بعينها ، ومن ثم نبحت عن السبب ما إذا كانت تلك الموضوعات أصعب من الأخرى بطبيعتها، وبناء عليه لا يتذكر الطلبة قاعدتها بسهولة ولا يستحضرون أمثلتها، أم يرجع الأمر إلى وقت دراستها هل كان أبعد من الآخر، ونتيجة لذلك ما يتذكره الطلبة غالباً هي الموضوعات التي درسوها قريباً .

كل هذه التقديرات المحتملة غير قائمة، مما يصعب تفسير السبب الحقيقي، أو السبب الأبرز لهذا الضعف؛ لأن إجابات الطلبة مموّهة وأخذت مناحي متضاربة، بين القاعدة والمثال في سؤال الواحد، إذ تجد بين الطلبة من عرف القاعدة، ولا يعرف المثال الصحيح لها، وكذلك العكس إذ أخطأ بعضهم في اختيار القاعدة الصحيحة، وأتوا بمثال صحيح لها، وهذا شمل جميع مواضيع الفقرات رغم وجود اختلاف في النسب .

فمثلاً : موضوع النكر : اختار 5 % من لطلبة قاعدتها الصحيحة، فيما بلغت نسبة من أحضر بمثال صحيح لها 6 % ، وهو فارق كبير جد . مع أن النكرة من الموضوعات التي درسها في السنة الأولى، لكن أمثلتها حاضرة في أذهانهم، وقاعدتها غائبة رغم سهولتها .

بينما كانت الموضوعات التي درسوها أخير . سواء كانت في السنة الثالثة أو خلال الفصل الدراسي الحالي الذي أجريت فيه الاستبا - كانت نسبهم متدنية إلى حد ملحوظ ، مثل المفاتيح، والمجرورات، حيث جاءت نسبهم كالألأ : مث : المفعول لأجاً ، 1 % منهم أدركوا القاعدة الصحيحة ، و 5 % دعموا إجاباتهم بأمثلة صحيحة، والمفعول المطلق 4 % منهم عرفوا القاعدة، و 3 % منهم عززوها بأمثلة صحيحة، والمفعول معه 5 % من الطلبة تمكنوا من اختيار القاعدة، و 3 % منهم دعموها بإجابات صحيحة . وفي حروف الجر 7 % من الطلبة عرفوا القاعدة، و 4 % منهم أتوا بأمثلة صحيحة ... وهكذا .

ومن خلال تحليل لم نجد التعادل - ولو في مسألة واحد - بين نسب حفظ القاعدة ونسب تذكر أمثلتها التطبيقية : وكانت أصغر نسبة التقارب بين طرفي إجابات الموضوع الواحد 6 % ، مثل نائب الفاعل، حيث أدرك 3 % من الطلبة القاعدة الصحيحة، وأتى 1 % منهم بمثال صحيح . وكذلك المعرف بأ - حيث تعرف 3 % منهم القاعدة، ودعم 1 % منهم بالمثال المناسب . وكذلك كان الفرق بين طرفي سؤال الضمير 6 % ، حيث حصلت إجابات القاعدة على 3 % بينما نالت أمثلتها السليمة 17 % ، وكذلك اسم الموصول بنفس الفارق، أي القاعدة بـ 6 % والأمثلة بـ 17 % ، إثرها بدأ الفارق تسع إلى الأعلى، فمثلاً، كان الفارق بين القاعدة وأمثلتها في اسم الإشارة 6 % ، إذ كانت إجابات القاعدة 6 % ، وأمثلتها 9 % . ثم أخذ التفاوت في الارتفاع بين طرفي السؤال الواحد، فوصل الفرق بين قاعدة حروف الجر وأمثلتها، 6 % ، حيث حصلت القاعدة على 6 % ، وأمثلتها 6 % ، وانتهت قاعدة الاستثناء بفارق 6 % ، إذ حازت القاعدة 3 % وأحرزت أمثلتها 12 % . ثم ازداد التباين فبلغ الفرق 6 % بين قاعدة إن وأخواتها وأمثلتها، إذ كانت القاعدة 1 % ، والأمثلة 6 % ، وتبعها موضوع ظن وأخواتها بفارق 6 % ، حيث حصلت القاعدة على 6 % ، والأمثلة 0 % . وهكذا استمر اتساع الفرق بين إجابات القاعدة وأمثلتها التطبيقية بازديا حتى بلغ 7 % كما ذكرنا سابقاً في النكر . إذ حازت إجابات القاعدة 6 % ، بينما وصلت إجابات الأسئلة 2 % .

الغريب في الأمر أن معظم الموضوعات التي حصلت على أكثر من 3 % من إجابات لطلبة، كان الفارق بين طرفي السؤال الواحد أكثر من 1 % ، سواء كان الطرف الأعلى نسبة طرف القاعدة، مثل المبتدأ والخبر، حيث وصلت نسبة الإجابة عن القاعدة 6 % ، بينما كانت نسبة الأمثلة الداعمة للقاعدة متفاوتة، إذ بلغت نسبة أمثلة المبتدأ 6 % ، والخبر 9 % . أو صارت الأمثلة أعلى نسبة من القاعدة، مثل أمثلة المعرفة التي أصبحت 6 % ، فيما لم تتجاوز القاعدة 6 % . غير أن الفارق قد يصل أحياناً إلى أكثر من 3 % كما حدث في المفعول لأجله، والمفعول معه اللذين أشرناهما سابقاً إلى نسبتهما المتدنية، مع ذلك كانت النسبة بين طرفي السؤال كبير ، حيث حصلت قاعدة المفعول لأجله على 6 % ، وأمثلتها الصحيحة 15 % ، وكذلك المفعول معه، إذ حازت القاعدة 6 % ، وأمثلتها الصحيحة 3 % .

٢ - فقرة موضوع التعبير الإنشائي

وفي تحليل التعبير الإنشائي تبين أن أخطاء الطلبة تنوعت بين خلط بين الضمائر، مثل : كلهم نستطيع (بدلا من كلنا نستطيع : ، على كل إنسان أن نعيش ...) بدلا من (على كل إنسان أن يعيش ... ، والإتيان بضمائر أخرى زائدة، مثل : الأخلاق الطيبة هي مهمة للناس ، بدلا من الأخلاق الطيبة مهمة للناس ، وترك أ ، رغم حاجة السياق إليهم . ك إن ابتسامه صدق ، بدلا من إن الابتسامه صدق ، وزيادتها تارة في أماكن أخرى ، مثل : يجب التعاون على المساعدة الف . . . بدلا من يجب التعاون على مساعدة الفقرا ، وكذلك الجمع بين أ (والإضافة في عبارة واحد ك لا أنسى الدعائي كل يو ، بدلا من لا أنسى دعائي كل يو ، أو الجمع بين ياء المتكلم والإضاف ، مثل : لا بد عندي كل المسد . . . بدلا من لا بد عند كل المسد . . .) كما استخدموا الجمع في مكان المفرد، ك : هذا ما يؤكد أن الرسول عليهم أفضل الصلاة والسلام ، بدلا من هذا ما يؤكد أن الرسول عليه أفضل الصلاة والسلام ، أو المراد في مكان الجم ، كقولهم : نحن في مجتمع متنوع العرق ، بدلا من نحن في مجتمع متنوع الأعراق ، أو المفرد في مكان التثني ، مثل : إن الله ورسوله : . . . بدلا من إن الله ورسوله : . . . علاوة على خلطهم بين التذكير والتأنيث، مثل : من كان لديه أخلاق يكون حياته كريمة ، بدلا من من كانت لديه أخلاق تكون حياته كريه . أو قولهم : فتصير المجتمع جيد ، بدلا من فيصير المجتمع جيد .

وحذفوا تارة أخرى الخبر من الجملة الاسمية، مثل : إن الأخلاق الطيبة إلى نجا . ، بدلا من إن الأخلاق الطيبة تؤدي إلى نجا . ، استدمو - أحيا - خيرا غير مناسب في الجما ، كتعبير بعضهم : الأخلاق الطيبة أهمية في حياة الإنسان ، بدلا من الأخلاق الطيبة مهمة في حياة الإنسان ، كما جعلوا خبر كان بفعل مستقبلي مدعم ب سوف ، مثل : كان الناس سوف يستفتون في أمورهم الديني ، بدلا من حذف سوف (في العبارة . ومن بين أخطائهم أيضا رفع الخبر في موقع النصب ، مثل : كانوا مسلمو) .

وفي مجال النعت أخفقوا في المطابقة بين الصفة والموصوف، مثل تعبيره : الأمانة كبر ، بدلا من الأمانة كبير وفي العطف تركوا العطف أحياء ، كتعبيره : التعاون الصدقة الأمان ، بدلا من التعاون على الصدقة الأمان ، وزادوا أداة ربط لا يقتضي السياق ، مثل : الأخلاق الطيبة كثير منها، كمثل بر الوالدين . . . بدلا من الأخلاق الطيبة كثيرة منها، بر الوال . . . ، وفيه جمعوا بين رابطتين في عبارة واحدة، إذ كتبوا : لا بد ، به أن يقدر شأن الأخلاق ، بدلا من الاكتفاء برابط واحد ، مثل : عليه أن يقدر شأن الأخلاق ، أو لا بد ، أن يقدر شأن الأخلاق ، ومرة أخرى جمعوا بين حرف تعليل واستدراك وتأكيد في موضع واحد ، مثل : لأن ، لكن ، لا بد ، من أخلاق طيبة تحمي المجتمع من الانحلال ؛ بما يستلزم كل حرف سياقاً مغايراً للآخر

وفي المجرور : زادوا حروف جر لا يقتضي السياق ، مثل : برّ الولد بوالديه يجعله إلى ولد صالح - ، بدلا من برّ الولد بوالديه يجعله ولداً صالحاً ، كما استخدموا حروف جر في غير محلها ، مثل : رعاية الوالدين ولدعاء عليهم ، بدلا من رعاية الوالدين والدعاء لهم ، أو تركوها حيث يقتضي السياق الإتيان ، مثل : لأن كثيراً الناس يرو ، بدلا من لأن كثيراً من الناس يرو .

وفي الفعل وعوامله، تركو النَّاصِب حيث يقتضيه السياق ذكره، مثل: علينا نحسِّن أخلاق ، بدلا من . لدينا أن نحسِّن أخلاق ، كما أهملوا إعمال الجاز ، مثل: من لم يطيع الوالد ير ، بدلا من من لم يطع الوالد ير ، وزادوا فعلاً لا تقتضى سياق العبارة، كقولهم: جاء الرسول صلى الله عليه وسلم وجاء ليكمل الأخلاق ، بدلا من جاء الرسول صلى الله عليه وسلم ليكمل الأخلاق ، واستخدموا كذلك فعلاً مكان فعل آخر ، مثل: أمن الأمانة جيد ، بدلا من أدى الأمانة جيد).

وأكثرها في صياغة عبارات خاطئة، وأحيانا غير مفهومة في تعبيراتهم مثل: للموجود صلة الرحم وثم الصدقة ، دين الإسلام يتعلَّم الصدقة نحن لا بد الص .. ، ومساعد لمن مسكين والصدقة ، في العالم كان نعيش جميعا كثير جنس لا بد يوجد الأخلاق الطيب : وغيره .

الخاتمة والنتائج

السياق التركيبي، أو ما يعرف بـ (النح) مهم في تكوين حصيلة المتعلِّم اللغوية أداء وإنتاج ، ويتضح أهميته فيما يمكنه من بناء تراكيب مختلفة تؤدي إلى معاني متنوعة، إذ يقوم كل تركيب بدور وظيفي مهم يلائم سياقه، بل قد يكون هناك أكثر من تركيب يؤدي معنى واحداً، ولكن كل تركيب يحمل دلالة لا يحملها غيره من التراكيب .

وبناء عليه قمنا بدراسة دور النحو في خطأ النظام اللغوي، مستخدمين استبانة واختباراً مدججين مكونين من ثلاثة أقسام، قسم يخصّ معلومات الطلبة السابقة والحالية، لمعرفة سنوات دراسة الطلبة للغة العربية، ورغبتهم في التعلُّم وقسم خاص بالقواعد وتطبيقاتها لمعرفة دور القاعدة في الخطأ اللغوي استحضاراً وتطبيقاً، وقسم خاص بالإنشاء تعبيرية؛ للوقوف على قدرة الطلبة على التعبير السليم والتجنب عن الأخطاء الكتابية . ونورد هنا أهم النتائج التي توصلت إليها الدراسة :

أولاً : نتائج الأسئلة التمهيدية

- ١ . إن جميع الطلبة المفحوصين البالغ عددهم 56 طالبا وطالبة درسوا معهد تأهيل اللغة ، ومن بينهم 46 طالب ودالبة ، أي ما نسبته 81 % ، درسوا بالمدارس الأهلية التي تدرّس اللغة العربية لطلائع .
- ٢ . درس 49 طالبا وطالبة ، أي ما نسبته 87 % . معظم التوصيفات المقررة عليهم خلال سنوات دراستهم الأربع، وبقي المقرر الأخير لـ 7 طلبة فقط .
- ٣ . صرّح 53 طالبا وطالبة ، أي ما نسبته 94 % ، أنهم شعروا بالخطأ حين يخطئون .
- ٤ . أكّد 5 طالبا وطالبة ما نسبته 8 % على أنهم يحبون أن يصحح لهم خطأهم .
- ٥ . عبّر 39 من الطلبة ما نسبته 69 % عن رغبتهم في التصحيح الفوري المباشر ، بينما فضّل الباقون التصحيح غير المباشر .
- ٦ . ذكر 34 طالبا وطالبة ، أي ما نسبته 61 % أنهم يمارسون اللغة كتابة يوميا، بينما نفى الآخرون ذلك .
- ٧ . أفاد 32 طالبا وطالبة ، أي ما نسبته 57 % ، بأنهم يتحدثون اللغة مع الأصدقاء بشكل شبه يومي، بينما شدد الآخرون على عكس هذا المنحى .

1. ! الإتيان بضمير زائد، حيث يقتضي السياق تركه
2. ! ترك أل، حيث يقتضي السياق الإتيان بها
3. ! زيادة أل (في مكان لا يقتضي السياق ذلك
4. ! الجمع بين أل (الإضافة في الكلمة
5. ! الجمع بين ياء المتكلم والإضافة
6. ! استخدام المفرد في مكان الجمع والتثنية أو العكس
7. ! التذكير حيث يقتضي السياق التأنيث
8. ! التأنيث حيث يقتضي السياق التذكير
9. 0 حذف الخبر حيث يقتضي السياق ذكره
1. ! استخدام خبر غير مناسب في الجملة
2. ! إخبار كاد (بفعل مستقبلي مدعم بـ سوف)
3. ! عدم المطابقة بين الصفة والموصوف
4. ! ترك العطف حيث يقتضي السياق الإتيان به
5. ! زيادة رابط، لا يقتضي السياق به
6. ! الجمع بين رابطتين في عبارة واحدة، حيث يقتضي السياق باكتفاء أحدهما
7. ! الجمع بين تعليل واستدراك وتأكيد في موضع واحد حيث لا يقتضي السياق ذلك
8. ! إتيان بحرف جرّ زائد في مكان لا يقتضي السياق ذلك
9. ! استخدام حرف جرّ في غير محله، أو تركه حيث يقتضي السياق الإتيان به
10. ! ترك الناصب حيث يقتضي السياق الإتيان به
11. ! ترك إعمال الجازم
12. ! زيادة فعل، حيث لا يقتضي السياق ذلك
13. ! استخدام فعل مكان آخر
14. ! صياغة عبارات خاطئة، وأما غير مفهومة

التوصيات والمقترحات

- للتغلب على الأخطاء الحالية الناجمة عن الأداء الإنتاجي، أو تقليدها، يوصي الباحث بالآتي :
1. حث الطلبة على عدم إضاعة أوقاتهم الثمينة بمتابعة ما ينشر في شبكات التواصل الاجتماعي
 2. إصدار تعميم عام لجميع الأساتذة بتبسيط ما تنشره أثناء شرح الدروس .
 3. توجيه الأساتذة المحلّين إلى عدم شرح الدروس باللغة المحلية، ولا الدمج بين اللغتين .
 4. تعزيز الثقة بالنفس عند الطلبة وتنمية حصيلتهم اللغوية من خلال زيادة الأنشطة اللاصفية .
 5. خلق بيئة عربية اصطناعية، كإقامة مخيمات عربية ورامج ميدانية مكثفة ودائمة أثناء كل فصل ونهايته تستخدم فيها العربية فقط .
 6. توسيع مفردات التوصيف لتشمل الموضوعات التي لم يتضمنها المقرر الحالي .

7. تقديم المادة في ضمن سياقات التصوص بدلا من القواعد والأمثلة .

ويقترح كذلك إجراء دراسة حول :

. دور الصرف في الخطأ التعبيري

وذلك نتيجة لما لاحظته من أخطاء عديدة تعود إلى الصرف، من بينو : الخطأ في كتابة الأسماء ، حيث يكتبون المساك (بدل المساكير ، صلة الرحي ، بدل صلة الرح ، وكذلك استخدام خاطئ للمصدر ، حيث يقولوا : (لأن والديّ رعايي ، بدل لأن والديّ رء في ، أنا احترام أبي وأمي ، بدل أنا احترام أبي وأمي ، لا بدّ ابتسام لجيران ، بدل لا بدّ أن نبسم لجيران ، الأخلاق الطيبة مهمة للفرد والاجتماع ، بدل الأخلاق الطيبة مهمة للفرد والمجتمع ،

كيف يتحقق الإسلام في اجتماع ، بدل كيف يتحقق الإسلام في مجتمع) .. إل .

! . دور اللغة الأم في خلط الطلبة بين التذكير والتأنيث .

وذلك لما رأيته من عدم التفرقة بين التذكير والتأنيث في كثير من تعبيراتهم

1 . مدى تأثير دراسة الطلبة للغة العربية قبل الجامعة في بناء كفاءتهم اللغوية

2 . غياب ظاهرة الاشتقاق في اللغة الملايوية وأثره في تعلّم اللغة العربية

المراجع

- جاسم، جاسم علي . (001). في طرق تعليم اللغة العربية للأجانب . كوالالمبو : ط . إي . إيسر . نوردير .
- الجرجاني، عبد القاه . (996). العوامل المائة النحوية في أصول علم العربي . القاهرة : ط . دار المعارف . تحقيق : البدر اوي زهراء .
- رشيدة تال . (014). الأخطاء التحريرية في التذكير والتأنيث لدى طلبة المرحلة المتوسطة في المعهد الإسلامي ممبا، رامر ، ولاية جا، دراسة وصفية تحليلية . جامعة فطاي : رسالة ماجستير غير منشور .
- عيسى، خثي . (017). الصعوبات والحلول في تعلم اللغة العربية لدى الأطفال في المدرسة الجزائرية " مجلة تاريخ العلو ١٤ . جزاء : المركز الجامعي عين تيموشنت .
- برنامج درجة البكالوريوس . (011). تخصص اللغة العربية ، البرنامج العالمي . جامعة فطاي . قسم اللغة العربية وآداب .
- صيني، محمود إسماعيل والأمين، اسحاق محمد . (982). التقابل اللغوي وتحليل الأخطاء . ط . الرياض : جامعة ملك السعودية
- عثمان، عبد المنعم حسن الملك، وجاسم، جاسم علي . (013). قضايا ومشكلات في علم اللغة التطبيقي وتعلم وتعليم اللغات . الماض : مكتبة الرشد ناشرو .
- العجومي، منى، وبيدس، هالة حس . (015). تحليل الأخطاء اللغوية لدارسي اللغة العربية للمستوى الرابع من الطلبة الكوريين، في مركز اللغات، الجامعة الأردنية : مجلة دراسات العلوم الإنسانية والاجتماعية ، مجلد 12 : ملحق 1
- الفاعوري، عوني صبح . (011). الأخطاء الكتابية لطلبة السنة الرابعة في قسم اللغة العربية في جامعة جين جي في تاويا : دراسة تحليلية ، الجامعة الأردنية : المعهد الدولي لتعليم اللغة العربية .
- فتيح، محمد . (989). في علم اللغة التطبيقي . ط . القاهرة : دار الفكر العربي .
- النجران، عثمان وجاسم علي . (432 هـ). تحليل الأخطاء الكتابية في بعض الظواهر النحوية في كتابات الطلاب غير الناطقين بالعربي . الجامعة الإسلامية بالمدينة المنور : معهد تعليم اللغة العربية لغير الناطقين ٤ .
- حسان، تما . (006). اللغة لعربية معناها ومبناها . ط . القاهرة : عالم الكتب .
- شهاب الدين الأندلسي، أحمد بن محمد بن محمد البجائي الأندلسي المتوفى : 50 هـ . (001). الحدود في علم النحر . الجامعة الإسلامية بالمدينة المنور . تحقيق : نجا حسن عبد الله نول .
- ابن قتيبة، أبو محمد عبد الله بن مسلم الدينوري . (418 هـ). عيون الأخبار . بيروت : دار الكتب العلمي .
- قدور، أحمد محمد . (008). مبادئ اللسانيات . ط . دمشق : دار الفك .
- عمامرة، هيث . (014). ما هو علم الصر " تاريخ الاطلاع في (2 / 1 / 017) (<http://mawdoo3.com/>)

تعزيز الوسطية في بناء المنهجية الفكرية

علي سامو*، محمد سمارو**

* دكتوراه، أستاذ مساعد بشعبة الدراسات الإسلامية، كلية العلوم الإسلامية، جامعة الأمير سونكلا - فطاني .

** طالب بمرحلة الدكتوراه، كلية العلوم الإسلامية، جامعة الأمير سونكلا - فطاني .

١-٣ ص

يتطرق البحث في نواحي عدة، من حيث الحقيقة الفكرية، وإبادة الأئمة المسلمة لعاقبتها، تقوم على الوعي الحضاري، وأن هذا الوعي لا يصلح إلا -ع-، الذي يشكل -ع- من أجل الصبي للتممية المستدامة .

منهج البحث هو -منهجية- -كيفية- الحبيبية .

يهدف البحث إلى :

- (١) إيمان المنهجية الفكرية في بناء أمة واحد .
- (٢) طرح المنهجية الفكرية في الوراثة الحضارية .
- (٣) إضاءة بالمنهجية الفكرية لمشروع الترشيد الحضاري .

كما أن البحث يضيئ النتائج التالية :

- (١) ضرورة رفع وعي الفرد وفهمه وفكره إلى مستوى المتغيرات المعاصرة .
- (٢) ضرورة إعادة شحن الفعالية الفكرية والثقافية والأخلاقية والسلوكية للفرد والجماع .
- (٣) ضرورة تعليم وتربية الفرد والجماعة على قيم رسالية وتاريخية .

أهم مصطلحات البحث : تعزيز، الوسطية، -ع-، -ع- الفكرية

การส่งเสริมการดูดยภาพ(วะสะฎียะห์)ในการสร้างหลักการทางความคิด

อาลี สามะฮะ* มุฮัมมัด สะมาโระ**

* Ph.D. (Islamic Studies), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

** นักศึกษาปริญญาเอก สาขาอิสลามศึกษา วิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้ขึ้นตอนแรกเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์หลักของวิทยานิพนธ์และการฟื้นฟูของประชาชาติมุสลิมในการกู้คืนขึ้นอยู่กับการรับรู้ทางวัฒนธรรมและการรับรู้จะได้รับไม่เพียง แต่วิธีการซึ่งเป็นทางเข้าธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิธีการวิจัยในการศึกษาความเที่ยงวิเคราะห้ทางห้องสมุด

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายต่อไปนี้:

- (1) เพื่อศึกษาหลักการทางความคิดในการเป็นประชาชาติเดียวกัน
- (2) เพื่อศึกษาหลักการทางความคิดในการเป็นมรดกแหล่งอารยธรรม
- (3) เพื่อศึกษาหลักการทางความคิดในการเป็นโครงการหาเหตุผลเข้าข้างตนเองทางวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้เขียนบทความนี้ในรูปแบบเชิงเอกสาร และเชิงวิเคราะห์

ผลการศึกษาสรุปลผลการดังต่อไปนี้:

- (1) มีความจำเป็นในการเพิ่มความรู้ความเข้าใจ และความคิดของแต่ละบุคคลในช่วงการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่
- (2) มีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มพูนประสิทธิผลทางความคิดในการเป็นวัฒนธรรม จริยธรรม และพฤติกรรมของบุคคล และกลุ่ม
- (3) มีความจำเป็นในการให้การศึกษาและความรู้แก่บุคคลและกลุ่มต่างๆ เกี่ยวกับค่านิยมของผู้สอนศาสนา และประวัติศาสตร์

คำสำคัญ: การส่งเสริม, วะสะฎียะห์ (ดูดยภาพ), หลักการทางความคิด

Promoting moderation (Al-Wasatiyyah) in the creation of Intellectual methodology

Ali Samoh, Muhammad Samaroh***

* Ph.D. (Islamic Studies), Assistant Professor, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus.

** Ph.D. Candidate in Islamic Studies program, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus.

Abstract

The research deals with the first steps in achieving an intellectual renaissance, and the restoration of the well-being of the Muslim nation, And this awareness is only obtained through methodology, which constitutes the natural entry point for sustainable development.

The researcher conducted a documentary research and used a content analysis method in the study.

The research aims to the following:

- (1) to present the concepts of *Ummatul Wahidah* development.
- (2) to clarify Intellectual methodology in cultural heritage preservation.
- (3) to cover the rationale of cultural promotion interventions.

The study concludes the following results:

- (1) There is a need for a paradigm shift of intellectual methodology in contemporary world thinking
- (2) There is a need for promoting cultural understanding and behavioural development at individual and group levels.
- (3) There is a need for educating at individual and group levels on historical values to encourage all members of the society to participate in civilization building.

Key words: *Promoting, Moderation (Al-Wasatiyyah), Intellectual methodology*

تمهيد

لا شك أن الوعي منه اتحقق الأضفة الفكرية، واستناداً الأفة المسلمة لعافيتها، تقوم على الوعي الحضاري، وأن هذا الوعي لا يصلح إلا - منه -، الذي يمثل - منه - البيعي للتنمية المستدامة، إذ إن الوعي - منه - حاجي هو الطرق والحمة والاسبرانحة، وهذا يتطلب بالضرورة وضوحاً في خطوات البناء المنهجية، وفي سبل السعي للإنتقال من مرحلة إلى أخرى؛ الأخذ بالأسباب وتنفيذ البرامج، ويتطلب هذا الوضوح مدرة على الحيز من حماية بناء - منه -هم وحماية بناء الاضر - منه - جعية بالحقي من حماية - منه - - منه -هم وإحقاق غاية المنهجية .

وتأتى أهمية البحث في أن الأضر - منه - على ضرورة إجماع ي - منه -، صفه - منه - طرق الوصول إلى الغاية - منه -، وأن الوعي بهذه الضرورة - منه - أولاً ساحتاً، بل أن صاحباً لإسان عبر تاريخ وعي، وأن هذا الوعي - منه - صفة صرى على ذابرة - منه - ضارة دون - منه -، وصاق هذا على النرد والجماعة والأمة ريناس بناني، انهجية الفكرية : الأسس والمفاهيم، موقع المركز الديمقراطي العربي للدراسات الاستراتيجية، تاريخ التصف 2؛ مارس 2018؛ ولا سيما للإقلاع بالثؤوض الحضاري والإضطلاع بالشهود الحضاري .

وتتأطر حدود البحث في دراسته - منه - ضوئية نحو تهينة بيئة الاعتدال والوسطية، والتطلع إلى تعزيزها في بناء المنهجية الفكرية للوصول إلى بناء أمة واحدة والوراثية الحضارية، وتكرس مشروع الرشيد الحضاري؛ وهذا يتطلب رسيخ ثقافة الأمة - منه - ش السامي ي - منه - - منه -ات المسلمة والإنسانية، وبناء القيم الأخلاقية - منه - - منه - .

وتكمن مشكلة البحث في غياب مفهوم الوسطية بناء المنهجية الفكرية؛ بعية الترسخ في فكر كل مسلم يؤد في انتهاج الوسطية - منه - ثمة وراثاً حضاري، هو - منه - - منه -ات العلم والحكمة من رسالة النبوة الخاتمة (الحنيفية لسمحة) .

تساؤلات البحث :

ينشد التساؤل الرئيس في معرفة كيفية : تعزيز الوسطية في بناء المنهجية الفكرية؟

وتنفرغ عنه ثلاثة تساؤلات آتية :

- 1) ما المنهجية الفكرية في بناء أمة واحدة؟
- 2) ما المنهجية الفكرية في الوراثة الحضارية؟
- 3) ما المنهجية الفكرية لمشروع الرشيد الحضاري؟

- منه - حو وراثية - منه - جية النبوية :

عندما جاء الع -اء -س -ن - -مؤ -ون وكتاب الس - والط -ات - إ -م - س -رة - - -
ص -وا ال -ول ﷺ وناصروه، وآمنوا به، وعملوا على لده، فبنوا الخ -ة والصنوة والط -ة، وكان لها دور
أ -ر ووضحات -حوض -ى إ -افة الد -ر، وشر الدعوة، والجهاد د -نا من الإسلام و -ة، -صوا حو
-انة آ -ف، فبهم ك -ر من ف -ان الس -اء، ودى على س -ة من الخ -ة والصنوة أ -ون فى هذا الز -ن
ال - -ر فى د -ر الدعوة النبوية - مائة وعشرين ع -ر .

ويمكن القول من هذه الخ - - من الص -ا - أنهم الذين ر -وا فى مدرسة النبوة، أص -هم ال -ول ﷺ
على ع -ه، فى الم -ات الرب -ة النبوية : دار الأ -م من أى الأ -م -ة، والرا -ة الشرف -ة فى مسجد النبوة
محمد عمارة، خر -جو مدرسة النبوة، بتاريخ 22 ذ - 2015).

كان ه -اك الس -بقون الأو -ن من الم -اجر -ن والأنصار فى الإسلام عندما م -ت الد -ر، والقافلة
الدعوة ت -ر : ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَنٍ رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾
التوبة : 100].

التربية وميراث النبوة :

قال عمر بن عبد العزيز - رحمه الله - " تذاكروا النعم؛ فإن من ذكرها شكره " الدينوري، المجالسة
وجواهر العلم، رقم 363).

والابن القيم : الشكر - : (: ما -ب : -ضوعاً وإ -انة، وإ -اساد : بناءً واعت -افاً، وإ -وار : -دانة
واق -اد ' ابن القيم الجوزي، مدارج السالكين بين إ -اك ن -ب وإ -اك نست -ر (46).

فشكر الجوارح بتسخيرها فى د -ة الله ﷻ، وتقواه حق ثقاته، والعمل بم -ضيات قوله تعالى :
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَا إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (١٠٢) وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ
جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ
عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (١٠٣) وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ
يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (١٠٤) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ
نَفَرُوا وَأَخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﷻ آل عمران 02 - 05].

وعلى هذا الأساس ير -ى رسول الله ﷺ أصحابه وأمته؛ فى بناء المجتمع المسلم؛ على توطيد النعم بمعانى
العبودية لله ﷻ، وتوكيد ذكر النعم بالأخوة فى الله، بقوله ﷺ : "... وكونوا عباد الله إخواناً : المسلم أخو
المسلم، لا يظلمه ولا يخذله، ولا يحقره التقوى هاهنا " مسلم صحيح مسد، رقم 564).

ومن مقومات الخير والفل - : ف -ما رواه - هريرة ﷺ، أن رسول الله ﷺ قال : ' من أشد أمتي لي
حباً، ناس يكونون بعدي، يود أن يحدثهم لو رآني بأهله ومال " مسلم صحيح مسد، رقم 832).
وبهذه المحبة السامية؛ يكون المنطلق على خطى النبوة لإصلاح فى المجتمع .

وَأَسْأَلُكَ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ : أَنْ تَمُتَ وَبَرَاءَةً آخِرَ، هُوَ رُجْعٌ دَرًّا، وَنَحْمُ شَأْنًا، وَاعْلَمْ أَنَّ كَمَانَةً، هِيَ مِيرَاثُ لَا يَحْصِيَنَّهَا سَجْدٌ، وَلَا يَفِيَّ سَوْزٌ، وَلَا يُقَسَّمُ عَلَى أَرَادٍ دُونَ أَرَادٍ، وَإِنَّمَا تَسْعُ لِمَنْ شَاءَ أَنْ يَدُلَّ مِنْهُ مَا شَاءَ، كُلُّ نَارٍ اسْتَطَاعَتْهُ، إِذْ وَجَدَتْ الْعِلْمَ وَالْحِكْمَةَ مِنْ رِسَالَةِ النَّبِيِّ الْخَاتِمَةِ الْحَنِيفِيَّةِ السَّمْحَةِ؛ بِدَعْوَةِ مُبَارَكَةٍ مِنْ لَدُنْ أَبِي الْأَنْبِيَاءِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ عَنْهَا السَّمُولِيُّ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ :

﴿ رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَزِيرُ الْحَكِيمُ ﴾ البقر 29 .

وقال تعالى : ﴿ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴾ البقر 51 .

وقال تعالى : ﴿ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ آل عمران : 64 .

وقال تعالى : ﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ مَا كُنُوا لَا يَعْلَمُونَ إِلَّا أَنْ يَرْحَمَهُمُ اللَّهُ فَتَرْحَمَهُمْ هُوَ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾ [الحج 52]

وفي رواية تاريخية إسلامية : أن أبا هريرة رضي الله عنه ذهب إلى أحد الأسواق بالمدينة، فوجد الناس يشترون البَيْعَ والشُّرَا، كلُّ نَحْمَةٍ لَمْ يَبْ وَالحِجَاة، فَرَى فِي النَّاسِ أَهْلُكُمْ، فَتَجَمَّعَ النَّاسُ حَوْلَهُ، فَقَالَ لَهُ " أَأَنْتُمْ هُمَا وَوَيْلٌ لِي مِنْكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ " فقالوا له : أين؟ فقال له : ي - - - - - ، فتركه الناس وذهبوا إلى المسجد مُسْرِعِينَ - أفرادًا وجماعات - فلم يجدوا شيئًا زَع، فعادوا إليه قائلين : أتَهْزَأُ بِنَا يَا أبا هريرة - - - - - شيءًا زَع بالمسجد؟ فقال له : - - - - - هَذَا - - - - - ، فقالوا : وَجَدْنَا نَوْمًا بَلُون، وَآخِرُنَا كَأَنَّ اللَّهَ، وَآخِرِينَ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ، فقال له : هَذَا هُوَ مِيرَاثُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ " الهَيْشَمِيُّ : مَجْمَعُ الزَّوَادِ ، 32 .

مَنْ أَخَذَ الْعِلْمَ وَالْحِكْمَةَ، وَشَغَلَ بِهِ مَذَرَ وَالْعَانَةَ، أَنْذَرَ سَبَقَ؛ كَمَا قَالَ ﷺ فِي تَرْبِيَّتِهِ لِلصَّحَابَةِ - حِينَئِذٍ كَانَ يَسِيرُ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ فَمَرَّ عَلَى جَبَلٍ يُقَالُ لَهُ جُمْدَا - : اسِيرُوا هَذَا جُمْدَانِ سَبَقَ الْمُفْرَدُونَ " قَالَ : وَمَا الْمُفْرَدُونَ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَا : الذَّاكِرُونَ اللَّهَ كَثِيرًا، وَالذَّاكِرَاتُ مُسْلِمٌ، صَحِيحٌ مُسَلَّدٌ، رَق 676 .

كَمَا أَنَّ أَخَذَ الْعِلْمَ قَدْ أَخَذَ حَظًّا وَارٍ، وَيَكْفِيهِ شَرَفًا أَنَّهُ وَرِثَ الْبَيْتَ الْأَكْرَمَ ﷺ، أَيِ سَمَى وَارِثِهِ - الْإِسْلَامَ - ؛ قَالَ ﷺ : مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أجنحتَها رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ، وَمَنْ فِي الْأَرْضِ، وَالْجِبْتَانِ فِي جَوْفِ الْأَرْضِ، وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ، كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، وَإِنَّ الْعِلْمَ - مَاءٌ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا، وَلَا دِرْهَمًا وَرَثُوا الْعِلْمَ، فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظِّ وَافٍ " أَبُو

داود، سنن أبي داود، 641 .
فَيَكُنْ هَذَا مِيرَاثًا مِنْ مَكَّةَ أَبِينَا ﷺ، وَهُوَ خَيْرٌ مِنْ آيَاتِهِ مِنْ خَيْرِ بَيْتِ ﷺ، وَكُلُّ وَارِثٍ مِنْ أُمَّةٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ ﷺ لَهُ - وَفِي تَرْكِهِ، لَا بَيْتَ إِلَّا بِدِينِ سَبَّالٍ لَدِي هُوَ - أَيِ بَايَ هُوَ خَيْرٌ، مِنْ كُنْ دِينًا - مَاءَهُ مَكَّةَ

الأموال كثران أد - ماله الله العليم والخبير ؛ في غريبها من الزم نوا : 'دي بل ما بلي ، في وجه
أي بلي ، في الوقت أي بلي ، " ابن القيم الجوزي ، مدارج السالكين بين إياك نعبد وإياك نستعين ،
2 (149).

- المنهجية الفكرية في بناء أمة واحدة :

يَا بُولُ تَعَالَى فِي تَوْصِيْفٍ وَتَبْشِيرٍ مَنْ تَحَلَّى بِالْإِيْمَانِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ، وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِي :
﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ﴾ (٤٢) وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا
كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَتُودُوا أَنْ تُلَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿
الأعراف 2 13].

وَقَالَ تَعَالَى : ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾ (٤٥) أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ءَامِينَ﴾ (٤٦) وَنَزَعْنَا مَا فِي
صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُنْقَلَبِينَ﴾ (٤٧) لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿ (٤٨) ﴿
نَبِّئْ عِبَادِيَ أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ (٤٩) 5 الحج 9].
وَأَنْ هَؤُلَاءِ الْوَارِثِينَ هُمْ مَنْ تَمَتَّعَ بِالْقُوَى وَالصَّلَاحِ ، خَالِيًا مِنَ الْغُلِّ وَالْحَقْدِ وَالْعَصِيَّةِ وَحِمِيَّةِ الْجَاهِلِيَّةِ
بِتَعَزُّيزِ أُخُوَّةِ النَّبِيِّ).

يَقُولُ تَعَالَى : ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (٥٠) الأعراف :
28].

وَيَقُولُ تَعَالَى : ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ (٥١)
الأنبياء 05].

إِنَّ مَنْ رَى فَنَمَاتِ الْأَسْ وَجَنَّتْهَا دَرًا وَرَبَّهَا دَرًا وَأَفْنَاهَا دَرًا فَنَامَ أَدَمَةُ الْعَالَمِ ، وَذَاكَ مَنْ
يَكُونُ حَظُّ الْمَرْءِ فِي الْخَيْرِ أَعْلَاهُ ؛ لَا تَرْضَى أَنْ تَطُولَ مَعْدَنِي الْمَاضِلُ ، لَا تَقْعُ قَبْلِيهِ وَدَا كَنَهُ
الْكِبَرِ ، سَتَ نَسُهُ مِنَ الرِّمَاتِ وَالسَّامَةِ ؛ فَمَنْ تَقْعُ - مَادُونَ الْحَبِ - عَنْ أَبِي بُرْدَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : 'النُّجُومُ أَمَنَةٌ لِلَّهِ - مَاءٌ ، إِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ أَتَى الدَّ - مَاءٌ مَا تُوعَدُ ، وَأَنَا أَمَنَةٌ لِأَصْحَابِي ، فَإِذَا
ذَهَبَتْ أَتَى أَصْحَابِي مَا يُوعَدُونَ ، وَأَصْحَابِي أَمَنَةٌ لِمُتِّي ، فَإِذَا ذَهَبَ أَصْحَابِي أَتَى أُمَّتِي مَا يُوعَدُودُ مُسْلِمُ ،
صحيح مسلم ، رقم 2531).

كَذَا جَدُّ الْمُؤْمِنِ الْمُحْسِنِ مُرْتَبًا بِسُلُوكِهِ وَنَهْيًا بِمَحَبَّةِ دَوْلَا ؛ ذُنُوبُ الْمَسْئُولِ ﷺ : 'إِنَّ
اللَّهَ يُحِبُّ مَعَالِيَ الْأُمُورِ وَأَشْرَافَهَا ، وَيَكْرَهُ سَفَاسِفَهَا " الطبراني ، المعجم الكبير ، رقم 2894).

المنهجية الفكرية للوراثة الحضارية :

يقول تعالى: ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُذِنُ اللَّهُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾﴾

وَمِنْ الْحِكْمَةِ الَّتِي هِيَ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ؛ أَنَّ الْوَرَاةَ -ضارة تكون بالنال القم والأمار والى والاشاق من جل الى جل، ونحو الوراة نوان وصول -الوراثة الى الآيات والحوار والإسلام. ومبدا هذه النان بين النانل -ضارة من جل الى جل، فبدأ الجلل الجلد حبانة من حيث ان الى ابل السق وس من الص. وعبر هذه النانل إلیها هذا النار -ضاري من صر آم الله. وصور: ح الله، رادح الله، ذي الله، ع. الى الله، ومحمد ﷺ.

قال تعالى: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَنَيْنَا إِذَا تُنْزِلُ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٨١﴾﴾ مر: 8. وقال تعالى: ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا ءَاخِرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَخِرُونَ ﴿٤٣﴾﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا ﴿٤٤﴾﴾ المؤمنون 44.

فالأمة المسلمة صفة من هذا... الى الرق، وانع من لك الجذور... في حقي الأايخ، وتلقى هذه النان... فغير ذات الوراة -ضارة من جل الى جل، وان... في حقي سلامة هذه النان... ات ساع حبانة النانل -ضارة من جل الى جل محمد مهدي ا صفى، الوراثة الحضارية، المجلد 10، المجلد 12، تاريخ التصفية، 2018. إن الرؤية الإسلامية... الى اساس وراثة النبوة والشهود -ضاري الى الرباد، وفيه وله تعالى: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ﴿٢١٣﴾﴾ البقر 43.

فالداعة الرى ذو النانل -ضاري، ذو الداعة الى -ماز العلم والفقا والإخلاص والى الله ﷻ، ونحو في دقوم... جدمع وشايبه ونحو الماس -ضاري -ادام وصرى، -سادم الى حظ ورعاية صحتهم الدابة والدعوة، ونديم الحبول والملمات اللازمة الى، والنديل الدؤب -الى -نكائبهم ونفريج كرى... ان الوراة -ضارة والساالة الحقيقة لا كحل لا دالحق الداعة -ضاري الى -اضاي مع الأ... والأحم... ضاما جدمع، وحقق السنا، والنوع لا؛ بذلك -ب ن سادمو الى نديم أحو ج والى... راشدى الدين السليم والصاح محمد حق، الوراثة الحضارية: موقع صدى بلادى، تاريخ التصفية 1 مارس 2018).

ولأجل المساهمة لرأشدة الى نديم الأحو ج الوابى الراشدى الدر؛ فتمة أسئلة من مقتضيات فقه الحياة في سبيل الله:

- لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
فَعْلُهُ لَأَخْرَجَ لَأَقْصَرُ. يَصَاحِبُهُ؟

- لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
يَدْلُ فَعْلُهُ، وَنَاحٍ يَدْلُ، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
الْأَقْصَرُ يَدْلُ الْإِسْلَامَ. - لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
أَنْ يَدْلُ بَأْسَ الشَّارِدِينَ يَدْلُ الْحَقِّ، وَنَاحٍ يَدْلُ الْإِسْلَامَ. يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
الْحَقِّ؟

- لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
حَتَّى فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَأَخْرَجَ فِيهِ شَارِعَ الْبِرِّ وَالصَّالِحَةِ وَالْإِسْلَامِ؟

- لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، لَأَنَا رَحِمَةً فَلَمْ أَنْ يَدْلُكَ صَدَقَةً لَأَنَا رَحِمَةً فَشَارِعَ
وَلَمْ يَدْلُ؟ لِحَدِيثِ شَرِيفٍ إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ
يُتَّقَمُّ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ "مسلم، صحيح مسلم، رقم 631".

- لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
وَالصَّالِحَةِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ دَاوُدَ، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
فَعْلُهُ وَنَاحٍ، وَصَاحِبُ ذَلِكَ الْإِسْلَامِ. - لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ

- لَمْ لَا كَوْنُ ابْنِ آدَمَ ابْنِ حَتَّى، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ خَيْرٍ وَ- سَانٍ وَنَاحٍ يَدْلُ
شَارِعَهُ وَنَاحٍ ابْنِ سَبَاطَةَ الْعَلَمِ. يَدْلُ؟ وَنَاحٍ كَوْنُ الدَّاهِغِ وَلَا يَدْلُ الْإِسْلَامَ بَأْسَاحٍ لَأَنَا رَحِمَةً يَدْلُ رَادَّةٍ
صَادِقَةٍ خَصَّ، وَدَوَّاهُكَ يَدْلُ دَوَّاهُكَ لَأَنَا رَحِمَةً، كَيْفَ تَقْوَمُ، مَوْقِعَ الْإِسْلَامِ الْيَوْمَ،
تَارِيخَ التَّصْفِيهِ 1 مارس 2018).

وَيَحْسُنُ التَّطَلُّ فِي الْمَنْهَجِيَّةِ الْفِكْرِيَّةِ بِالْوَرَاثَةِ الْحَضَارِيَّةِ؛ هُوَ وَرَاثَةُ جَنَّةِ الْفَرْدُوسِ، الَّتِي هِيَ شَرْفُ مَا زَلَّ
الْجَنَّةَ، وَنَاحٍ الْفَرْدُوسِ تَحْتَهُ أَسْفَلَ الْجَنَّةِ، وَنَاحٍ - - - يَدْلُ الْإِسْلَامَ: "أَمِنْ أَمِنْ بِاللَّهِ
وَبِرَسُولِهِ، وَأَقَامَ الصَّلَاةَ، وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، جَادِدٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ جَلَسَ فِي
أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا تُبَشِّرُ النَّاسَ؟ قَالُوا: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ، أَعَدَّهَا اللَّهُ
لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ - مَا بَيْنَ الْهَاءِ وَالْأَرْضِ، فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ، فَاسْأَلُوهُ الْفَرْدُوسَ،
فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ - أَرَادَ - فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ، وَمِنْهُ تَفَجَّرَ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ الْبَخَارَةِ، صَحِيحُ
الْبَخَارِيِّ، رقم 790".

وَعَلَى هَذَا؛ فَنَاحٍ صَدْرُ الْفَرْدُوسِ لَأَنَا رَحِمَةً فِي صَدْرِ سُورَةِ - دَوَّاهُكَ يَدْلُ، بِكُلِّ مُقْتَضِيَاتِ
التَّحْصِيلِ مِنَ الْفَلَاحِ، وَالْخُشُوعِ، وَالْإِعْرَاضِ عَنِ اللَّعْوِ، وَالْفِعْلِ، وَالْحِفْظِ، وَالْأَمَانَةِ، وَرِعَايَةِ الْعَهْدِ، وَالْحِفَاطِ
عَلَى الصَّلَاةِ...

- المنهجية الفكرية لمشروع الترشيد الحضاري الإدارة الرشيد - السلطة الرشيد :

إن نتاج ورائة منهاج النبوة : بين جيل تربى على عين النبوة .. وإخوان النبوة هو الرشيد المبين، يقول تعالى: ﴿أُولَئِكَ هُمُ الرُّشْدُونَ﴾ الحجرات 7 .

الرشيد دعوة ونهى الإنسان والاك - له ونضجه، صد - ام الايمان من اضع الخلل والفساد . إنه أعظم خصال الإنسان الصالح، والأمة الصالحة، لإدارة الشيا، والسلطة الرشيدة .

إنه لابد أن يطبق شرائع الرشيد في صياغة مفرداته وبرامجه واقتراحاته، لتحقيق مزيد من النطق والفعالية والهداية من آيات منظر : ير :

الأول : قوله تعالى : ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِلَعَلِّهِمْ يَرْشُدُونَ﴾ البقر 86 .

والثاني : قوله ﷻ : ﴿وَأَعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرُّشْدُونَ﴾ الحجرات : 7

فمشروع صناعة الرشيد لابد أن تقوم على ثلاث دعائم أساسية مساندة هي :

• دعامة ﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي﴾ : ذات المساندة . فهو مع ال - ان، فهو الذريعة التي يجمع فهم الرشيد وحاسر : ﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِلَعَلِّهِمْ يَرْشُدُونَ﴾ .

• ودعامة الس : ذات السعة هي الرشيد كنه، وذلك أنه ﷻ على ضرورة الح ص على الشاهد بقول : ﴿وَأَعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولُ اللَّهِ﴾ . - مقصود إعلام أمة واحد ؛ بأوامر الله ﷻ بما رسول الله ﷻ من الامام ووكالات غير الوافقة - حاج هذه الأمة ورغبتها .

والنظر في حين : آف حمت الآية الكريمة على جناز و - جناز ساب ال ؛ فهو تعالى : ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ .

وآف حمت الآية الكريمة على واضها وضادة ؛ فهو تعالى : ﴿وَكَّرَهُ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ﴾ !

• ثم تأتي دعامة المسببات - مع أي مسأل عليه حسن التدبر، اصلاح الاد - ال، وصانة فم اشد الأمور و - ماضه ...

فإذا كانت الإرادة والرغبة لمشروع ورائة منهاج النبوة (ن سبهم على رشيد السببك الإسلامي ؛ لابد للمشروع أن يثبت ويستقر على جبهة المنهجية الفكرية الرشيدة الثلاثة :

المساندة والإ - ال، والمضام السعة، والعلم المسببات - ... عبد الحميد عشا : كيف نتخذ سبيل الرشيد سبيلاً ، الموقع الالكتروني لمجلة حرا ، تاريخ التصف 0. مارس 2018) .

خاتمة :

أولاً : نتائج البحث :

- ١) المنهجية الإيجاز بما يمكن تحقيق وتعزيز الوسطية في بناء المنهجية الفكرية ، ي التالى :
- (- ضرورة رفع وعي الفرد وفهمه وفكره إلى مستوى المتغيرات المعاصرة .
- (٢) ضرورة إعادة شحن الفعالية الفكرية والثقافية والأخلاقية والسلوكية للفرد والجماعة .
- (٣) ضرورة تعليم وتربية الفرد والجماعة على قيم رسالية وتاريخية .

ثانياً : توصيات البحث :

- وللتطلعات نحو تحقيق نتائج البحث؛ فإن من الضرورة بمكان القيام بالإجراءات الآتية :
- (١) عقد ندوات علمية لترسيخ - منهجية الفكرية فى ظل المتغيرات المعاصرة .
- (٢) دراسات ميدانية لأبعاد الوسطية المنهجية في بناء المنهجية الفكرية لجوانب الحياة .
- (٣) عقد ورشات عمل حول الوسطية في بناء المنهجية الفكرية للتحصين من الانحراف الف .

المراجع

القرآن الكريم

البخاري، محمد بن إسماعيل صحيح البخاري، دار الشعب، القاهرة، 1407 هـ .
 ابن وزيرة، محمد بن أبي بكر ابن القي، مدارج السالكين بين إياك نعيد وإياك نستعين، تحقيق: محمد المعتصم بالله البغدادي، دار الكتاب العربي، ط 423 هـ 2003 .
 دثنيوري، أحمد بن مروان، المجالسة وواهر العد، تحقيق: مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن حزم، 419 هـ 998 .

السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث، سنن أبي داود، دار الكتاب العربي، بيروت، ط 2 .
 الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، مكتبة بن تيمية، ط 2 .

النيسابوري: مسلم بن الحجاج صحيح مسلم، دار الفاق الجديد، بيروت، ط 2 .
 الهيثمي، نور الدين علي بن أبي بكر، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، تحقيق: حسام الدين القدسي، مكتبة القدسي، القاهرة 414 هـ 994 .

المعلومات من الشبكة العنكبوتية

الآصفي، محمد مهدي، الوراثة الحضارية، بتاريخ 012/10/4، على الرابط الإلكتروني:

<https://almerja.com/reading.php?idm=123084>

- العودة. سلمان فهد كيف تموت، بتاريخ 014/8/7، على الرابط الإلكتروني:

<http://www.islamtoday.net/salman/mobile/mobartshows-197794-28.htm>

بنافي، ريناس، المنهجية الفكرية الأسس والمفاهيم، المركز الديمقراطي العربي للدراسات الاستراتيجية، تاريخ التصفح 018/3/22، <http://www.democratica.de/?p=45981>، حق محمد، الدناذ إلى الله والوراثة الحضارية، بتاريخ 013/4/2، على الرابط الإلكتروني:

<http://www.sadabladi.com/news1363.html>

عشاق، عبد الحميد: كيف نتخذ سبيل الرشد سبيلاً، مجلة حراء، بتاريخ 017 7، على رابط الإلكتروني

كيف نتخذ سبيل الرشد سبيلاً؟-2963/item/دراسات إسلامية <http://www.hiramagazine.com/>، عمارة، محمد، خريجو مدرسة النبوة، بتاريخ 015 2، على الرابط الإلكتروني:

<https://www.facebook.com/iumsonline/posts/983977101635354>

หลักเกณฑ์และวิธีการเขียนบทความวิชาการ บทความวิจัย ในวารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

รูปแบบและคำแนะนำสำหรับผู้เขียน

วารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี (Yala Islamic University Al-Hikmah Journal) เป็นวารสารตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณประโยชน์ ที่ได้รวบรวมผลงานวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ซึ่งจัดตีพิมพ์เป็นราย 6 เดือนต่อฉบับ

บทความที่ส่งมาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารฉบับนี้ จะต้องเป็นวารสารที่ไม่เคยเผยแพร่และตีพิมพ์ในวารสารอื่นๆ มาก่อน หรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน บทความดังกล่าวต้องชี้แจงให้กับกองบรรณาธิการวารสาร เพื่อพิจารณาสรรหาผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อทำการประเมินบทความ ผู้ทรงคุณวุฒิต้องมีสาขาชำนาญการที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อบทความ

การเตรียมต้นฉบับสำหรับการตีพิมพ์

รับตีพิมพ์ผลงานทั้งที่เป็นภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาอาหรับ ภาษามลายูญาวี และภาษามลายูรูมี ต้นฉบับต้องพิมพ์ในกระดาษ ขนาด A4 พิมพ์ 2 คอลัมน์ ยกเว้นบทความพิมพ์แบบหน้าเดียว ซึ่งการเขียนจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันในแต่ละภาษาดังนี้

หน้ากระดาษ

1. หน้ากระดาษบนมีความกว้าง	3.81 เซนติเมตร
2. หน้ากระดาษล่างมีความกว้าง	3.05 เซนติเมตร
3. หน้ากระดาษซ้ายและขวามีความกว้าง	2.54 เซนติเมตร
4. ความกว้างของคอลัมน์เท่ากัน	7.71 เซนติเมตร มีระยะห่างระหว่างคอลัมน์ 0.51 เซนติเมตร

การใช้ตัวอักษร

1. ภาษาไทย	ใช้อักษร TH SarabunPSK	ขนาด 15 พ.
2. ภาษาอังกฤษ กับ ภาษามลายูรูมี	ใช้อักษร TH SarabunPSK	ขนาด 15 พ.
3. ภาษาอาหรับ	ใช้อักษร Traditional Arabic	ขนาด 16 พ.
4. ภาษามลายูญาวี	ใช้อักษร Adnan Jawi Traditional Arabic	ขนาด 16 พ.

ประเภทของบทความ

1. บทความวิชาการ (Article)	ประมาณ 8-10 หน้า ต่อบทความ
2. บทความวิจัย (Research)	ประมาณ 6-8 หน้า ต่อบทความ
3. บทความปริทัศน์ (Review Article)	ประมาณ 6-8 หน้า ต่อบทความ
4. บทวิพากษ์หนังสือ (Book Review)	ประมาณ 3-4 หน้า ต่อบทความ

ชื่อเรื่อง

ชื่อเรื่องต้องมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษในทุกๆ ภาษาที่เขียนบทความ

ชื่อผู้เขียน

1. ชื่อเต็ม-นามสกุลของผู้เขียนครบทุกคนตามภาษาที่เขียนบทความ และต้องมีภาษาไทยและภาษาอังกฤษเสมอ
2. ผู้เขียนหลักต้องใส่ที่อยู่ให้ละเอียดตามแบบฟอร์มที่สำนักงานกองบรรณาธิการวารสารจัดเตรียม
3. ให้ผู้เขียนทุกคนระบุวุฒิการศึกษาที่จบ ณ ปัจจุบัน (ถ้ามีตำแหน่งทางวิชาการให้ระบุด้านชำนาญการ) พร้อมตำแหน่งงานและสถานที่ทำงานปัจจุบัน สังกัด หน่วยงาน เป็นต้น

บทคัดย่อ

1. จะปรากฏนำหน้าตัวเรื่อง ทุกๆ ภาษาที่เขียนบทความต้องมีบทคัดย่อภาษาที่เขียน และบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษเสมอ มีความยาวระหว่าง 200 ถึง 250 คำ จะต้องพิมพ์แบบหน้าเดียว

คำสำคัญ

ให้มีระบุคำสำคัญท้ายบทคัดย่อไม่เกิน 5 คำ ทั้งที่เป็นภาษาที่เขียนบทความ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

รูปภาพ

ให้จัดรูปภาพ ให้พอดีกับหน้ากระดาษ โดยจะต้องให้รูปภาพจัดอยู่ในหน้าเดียวของหน้ากระดาษ

ตาราง

ให้จัดตาราง ให้พอดีกับหน้ากระดาษ โดยจะต้องให้ตารางจัดอยู่ในหน้าเดียวของหน้ากระดาษ และให้ระบุลำดับที่ของตาราง พร้อมรายละเอียดต่างๆ ของตาราง

เอกสารอ้างอิง

1. ให้ระบุเอกสารอ้างอิงตามที่ได้ค้นคว้าวิจัยในบทความเท่านั้น เพื่อนำมาตรวจสอบความถูกต้อง
2. ต้องจัดเรียงลำดับตามตัวอักษรนำ ของแต่ละบทความนั้นๆ
3. การอ้างอิงในเนื้อหาของบทความต้องอ้างอิงแบบนามปีเท่านั้น (ให้ระบุ ชื่อผู้แต่ง, ปี: หน้า) ยกเว้นคำอธิบายคำสามารถทำในรูปแบบของเชิงอรรถได้ และให้อ้างอิงตามรูปแบบดังนี้

(1) หนังสือ

มัสสัน มาหะมะ. 2550. **ลูกมานสอนลูก: บทเรียนและแนวปฏิบัติ**. ยะลา. วิทยาลัยอิสลามยะลา

Best, John W. 1981. **Research in Education**. 3 rd ed. Englewood cliffs, New Jersey: Prentice. Hall Inc.

(2) บทความ

วิสุทธิ บิลลาเต๊ะ. 2010. “กระบวนการดำรงอัตลักษณ์มุสลิม”, **อัล-นूर**. ฉบับที่ 9 (กรกฎาคม-ธันวาคม) หน้า 55-66

(3) สารอิเล็กทรอนิกส์

อัล บุนยาน. 2552. มุ่งมั่นสู่การปฏิรูปตนเองและเรียกร้องเชิญชวนผู้อื่นสู่การยอมจำนนต่ออัลลอฮ. จากอินเทอร์เน็ต.

<http://www.iqraforum.com/oldforum1/> www.iqraonline.org/ (ค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2552).

การส่งต้นฉบับ

ส่งต้นฉบับสำเนา 3 ชุด และแผ่นข้อมูลลง CD 1 แผ่น ส่งมายัง

สำนักงานกองบรรณาธิการวารสาร อัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

บัณฑิตวิทยาลัยและการวิจัย

เลขที่ 135/8 หมู่ 3 ตำบลเขาตุม อำเภอยะรัง

จังหวัดปัตตานี 94160 หรือ

ตูปณ. 142

อำเภอเมือง

จังหวัดยะลา

95000

Tel. (073) 418611-4 / Fax. (073) 418615-6.....

สารบัญ

การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายตลาดทุนอิสลามในประเทศไทยมาเลเซีย สิงคโปร์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์และ สหราชอาณาจักร ซากาเรีย หะมะ, ซอปีเราะห์ การ์รียอ, นูรีซัน หะมะ	1-20
การพัฒนาแบบฝึกการอ่าน เพื่อการเรียนรู้ระบบย่อยอาหารในรายวิชาชีววิทยา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 นพพร เขาว์ประสิทธิ์, นาดยา ปิรันธนาพันธ์.....	21-30
ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยหลักการอิสลามของครอบครัวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พัทธ์ธีรา รัตนชัย, อิสมาแอ กาเต๊ะ.....	31-39
บทบาทมัจญ์ลิสฮิลมี มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการเผยแพร่วิทยาการอิสลามและส่งเสริมวัฒนธรรมความรู้ต่อชุมชน อาหะมะ หะยีสะมะแอ, อับดุลการ์ิม สาแมง.....	41-56
Malaysian Ways in Molding Quality People based on the National Ideology of Malaysia Ibrahem Narongraksakhet, Chiraphan De-ma, Muhammad Afandi Saleh.....	57-65
أنا ليسيس منهج عقيدة توان كورو حاج عبدالقادر بن حاج واغه دالم كاريات رسالة ارشاد الجاويين الي سبيل العلماء العاملين تنتغ فتنفسيران صفات خبرية إسماعيل كاتيه.....	66-80
مقترح صياغة مشروع قانون جديد خاص بلاجرائم الإللكترونية في الجمهورية اليمنية إبراهيم محمد بن حمود الزنداني، زكريا هاما.....	81-96
مقاصد التحليل والتحريم في الشريعة الإسلامية مارانينج سا ليمينج ، سيريمه أبوبكاري.....	97-112
الخطأ في النظام اللغوي أسبابه وعلاجه: مادة: النحو نموذجاً : دراسة تطبيقية على طلبة السنة الثالثة والرابعة في قسم اللغة العربية، جامعة فطاني محمد علي عمر شيذو.....	113-126
تعزيز الوسطية في بناء المنهجية الفكرية محمد سماروه ، علي ساموه	127-138